

Etymologisch woordenboek van het Nederlands

Etymologisch woordenboek van het Nederlands

onder hoofdredactie van dr. Marlies Philippa
met dr. Frans Debrabandere en dr. Arend Quak

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer bno, Amsterdam
Vormgeving binnenwerk: PlantijnCasparie, Heerhugowaard

ISBN 90 5356 653 8
NUR 626

© Amsterdam University Press, Amsterdam, 2003

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1. Inleiding	6
Waarom een nieuw etymologisch woordenboek?	6
Kiliaanstichting	8
Voorgeschiedenis en programmatische inbedding	10
Huidige betrokkenen	11
Lemmaschrijvers	14
Dankbetuigingen	15
2. Theorie	16
Inleiding etymologie	16
Beknopt overzicht Indo-Europese talen	28
Taalperioden en taalvarianten	31
Taalkundige termen	34
3. Gebruik van het woordenboek	42
Inrichting EWN	42
Literatuurlijst	44
Afkortingenlijst	61
4. Etymologisch woordenboek	63

1. Inleiding

Waarom een nieuw etymologisch woordenboek?

De laatste jaren zijn in de ons omringende landen diverse nieuwe etymologische woordenboeken gepubliceerd. Sommige van die woordenboeken bevatten nieuwe wetenschappelijke inzichten en een nieuwe kijk op de etymologie: meer aandacht voor woordsemantiek en de woordgeschiedenis voor het betreffende taalgebied, en zij behandelen vaak ook veel meer leenwoorden dan in het verleden. Voor het Nederlands ontbrak een dergelijk woordenboek, wat als een groot manco werd ervaren. De grote wetenschappelijke woordenboeken van Franck-Van Wijk (1912-1936) en De Vries (1971) zijn verouderd, De Vries-De Tollenaere (laatste editie 2000) is zeer beknopt en het *Etymologisch Woordenboek* van Van Dale (laatste editie 1997) is weinig diepgravend. Behalve dat het *EWN* voortbouwt op wat er in het buitenland is gebeurd, die verworvenheden kritisch verwerkt, en er de specifieke Nederlandse aspecten aan toevoegt, worden daarnaast de nieuwste inzichten op het materiaal toegepast.

Wetenschappelijk belang van het onderzoek voor het *EWN*

Het werk aan het *EWN* bevat een aantal opvallende, vernieuwende aspecten.

Voor zeer vele lemma's wordt nieuw wetenschappelijk onderzoek verricht, niet alleen door de redacteurs-lemmaschrijvers en adviseurs, maar met name ook door de specialistische redacteurs, de Raad van Toezicht en de hoofdredactie. Vele lemma's leiden op hun beurt weer tot het verrichten van verder wetenschappelijk onderzoek.

Vernieuwende aspecten zijn onder andere de volgende.

1. Zeer vele woorden in de Germaanse talen die tot nu toe als Indo-Europese erfwoorden werden beschouwd, zijn volgens de nieuwste inzichten substraatwoorden. In Leiden wordt door de onderzoekers die werken aan het nieuwe *Indo-Europees Etymologisch Woordenboek* (het door NWO gesteunde Pokornyproject) op dit gebied baanbrekend onderzoek gedaan. Ook het uitwerken van de substraattheorie voor het specifieke woordmateriaal van het Nederlands is uniek wetenschappelijk onderzoek en het wordt door de betrokken onderzoekers uitsluitend voor het *EWN* verricht. Deze nieuwste inzichten worden systematisch in de woordverklaringen verwerkt. In geen enkel ander etymologisch woordenboek, ook niet de meest recente etymologische woordenboeken van het Duits, het Engels of de Scandinavische talen, zijn toepassingen van de substraattheorie aan te treffen. Het *EWN* is daarmee ook buiten de landsgrenzen van Nederland en België grensverleggend.

2. Ook bij de beschrijving van wat volgens deze inzichten inderdaad erfwoorden zijn, worden de veranderende wetenschappelijke inzichten over het Indo-Europees systematisch toegepast, volgens één theoretisch kader, en wel het allernieuwste. Het uitwerken van deze nieuwe inzichten voor en de toepassing ervan op het Nederlands wordt door de onderzoekers in Leiden en Amsterdam uitsluitend voor het *EWN* verricht.

3. Voor het eerst in enig etymologisch woordenboek van het Nederlands wordt systematisch bronnenonderzoek gedaan voor oude dateringen van woorden en ook voor dateringen van ontwikkelingen in de woordbetekenissen. Dat de medewerkers aan het *EWN* in allerlei publicaties hebben gewezen op het belang van een dergelijke aanpak, heeft er bij de kleinere etymologische woordenboeken en recentelijk ook de Grote Van Dale inmiddels toe geleid dat dateringen worden gegeven, maar daarbij worden meestal geen bronnen vermeld. De dateringen in het *EWN* worden van controleerbare bronaanduidingen voorzien. Het recente *Chronologisch woor-*

denboek van N. van der Sijs geeft ook bronnen, maar dateert alleen de nieuwste betekenissen. De contacten met het Instituut voor Nederlandse Lexicografie in Leiden voor het *Vroegmiddelnederlands Woordenboek* en met het Meertens Instituut voor het corpus van 14^e-eeuwse teksten leveren veel tot nu toe onbekend materiaal uit vroege taalfases, dat verrassende inzichten oplevert. De beschikbaarheid van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* en *Middelnederlandsch Woordenboek* op cd-rom betekent een ongekennde uitbreiding van de vindplaatsen van vroege attestaties van woorden.

4. Er wordt grote aandacht besteed aan de woordsemantiek, de ontwikkeling van de woordbetekenissen in de tijd. Dit aspect ontbreekt nagenoeg geheel in de bestaande etymologische woordenboeken. Waar betekenisontwikkelingen afwijken van de ontwikkelingen in verwante talen, wordt, zowel voor erfwoorden als voor leenwoorden, onderzocht welke culturele, historische en taalkundige ontwikkelingen in Nederland of Vlaanderen en in het Nederlands tot deze verschillen hebben geleid. Bij het doen van onderzoek voor het *EWN* zijn geheel nieuwe en onverwachte vondsten op dit gebied gedaan.

5. De ontwikkeling van het Nederlands in gebieden als Nederlands-Indië, Zuid-Afrika en Suriname, voorzover die de standaardtaal heeft beïnvloed, wordt voor het eerst meer dan incidenteel bij de woordgeschiedenissen betrokken. Naast het verzamelen van bestaand materiaal wordt ook hiervoor oorspronkelijk onderzoek verricht. Ook onderzoek naar uit het Jiddisch en Bargoens afkomstige woorden wordt voor het *EWN* voor het eerst uitgebreid en systematisch verricht.

6. Voor het eerst wordt het Fries systematisch bij de woordbeschrijvingen betrokken. Aangezien er geen etymologisch woordenboek van het moderne Fries bestaat, moet ook hiervoor veel oorspronkelijk onderzoek worden verricht.

7. Het onderzoek voor het *EWN* heeft geleid tot het ondernemen van systematisch onderzoek aan de universiteiten van Amsterdam en Leiden naar de woordenschat van het alleroudste Nederlands, met name naar de reconstructie van appellatieven uit plaats- en eventueel ook persoonsnamen, en naar het materiaal in de alleroudste teksten die men als Oudnederlands mag beschouwen.

KILIAANSTICHTING

Etymologisch Woordenboek van het Nederlands (EWN)

Onder auspiciën van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
en van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie
van de Koninklijke Academie van België

Overkoepelend orgaan: de Kiliaanstichting

De Kiliaanstichting heeft tot doel het etymologisch onderzoek in België en Nederland te bevorderen. De eerste stap daartoe is het tot stand brengen van een nieuw **Etymologisch Woordenboek van het Nederlands**, het Kiliaanproject. De Kiliaanstichting is opgericht bij notariële akte van 28 december 1988, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Leiden onder Nr. S 41167816. Zij bezit geen kapitaal. Er is een professioneel Bestuur, een Comité van Aanbeveling, een Hoofdredactie en een Redactie en een Raad van Toezicht. De hoofdredacteur, dr. M.L.A.I. Philippa, heeft q.q. zitting in het bestuur van de Stichting.

De stichting is vernoemd naar Cornelius Kiliaan, ofwel Cornelis van Kiel, een taalkundige uit de zestiende eeuw. Diens bekendste boek is het *Etymologicum teutonicae linguae* (3^e editie 1599), een 'etymologische' beschrijving van de 'Dietse' taal, het Nederlands. Hij beschrijft daarin de woorden van zijn eigen (Brabantse) dialect en vergelijkt ze met die uit andere gewesten en andere talen. Een echt etymologisch woordenboek was het niet, maar een goede voorloper zeker wel.

Bestuur

Prof. dr. P.Th. van Reenen, hoogleraar computer-linguïstiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam; supervisor van het corpus 14^e-eeuws Middelnederlands, voorzitter

Dr. D. Dolman, lid van de Raad van State, lid

R. Geenen, voormalig hoofd Financiën van de Universiteit van Amsterdam, penningmeester

Prof. dr. W. Martin, hoogleraar lexicologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam, lid

Prof. dr. A.M.F.J. Moerdijk, hoogleraar lexicografie aan de Universiteit van Amsterdam, oud-hoofdredacteur van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, Instituut voor Nederlandse Lexicologie, lid

Dr. M.L.A.I. Philippa, hoofdredacteur *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*, bestuurlijk secretaris

Dr. E. Ruijsendaal, historisch taalkundige Nederlands, voorzitter Algemeen Nederlands verbond, gastdocent aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, lid

Kiliaanlezingen

Omdat de sterfdag van Kiliaan in april viel, organiseert de Stichting naast het werk aan het Kiliaanproject jaarlijks in de maand april de *Kiliaanlezing*. Tot nu toe werden de volgende lezingen gehouden.

- 1991: Drs. Camiel Hamans *Geloof, hoop en liefde: het etymologisch onderzoek in onze tijd*
 1992: Dr. Hans den Besten *Koloniale leenwoorden in het Nederlands*
 1993: Drs. Ewoud Sanders *Het grote Nederlandse eponiemenwoordenboek*
 1994: Dr. Magda Devos *De regionale woordenboeken van het zuidelijke Nederlands: een stand van zaken en een blik vooruit.*
 1995: Dr. Frans Debrabandere *Familienamen in België en Noord-Frankrijk*
 1996: Prof. dr. Piet van Reenen en drs. Margit Rem *Historisch-taalkundig onderzoek met behulp van een 14^e-eeuws Middelnederlands tekstcorpus*
 1997: Drs. Gerald van Berkel *Waarom de ganzen barvoets gaan*
 1998: (in samenwerking met Toponymie en Dialectologie, België) Prof. dr. Luc De Grauwe *Van onfr. ando tot nnl. aandoenlijk in Nederlandse en Duitse dialecten, of over paronymie-onderzoek voor de dialectlexicografie*; Prof. dr. Guy Janssens *Enkele recente ontwikkelingen langs de oostelijke taalgrens*
 1999: Dr. Dirk Boutkan *De etymologie van haring*
 2000 (in samenwerking met Toponymie en Dialectologie, België) Dr. Hugo Ryckeboer *'Hebban olla vogala' tot 't Vlamsch van m'n ouders'. De studie van het Nederlands in Noord-Frankrijk*; Prof. dr. Jan Goossens *Uit de woordgeografie van de Nederrijn*; Prof. dr. Ludger Kremer *Dialectologie en naamkundige kenmerken van het Nederlands-Nederduitse grens-gebied tussen Emmerik en Emden*
 2001 Dr. Eric Hoekstra *Dialectologie en substraten, het Noord-Nederlandse probleem*
 2002 Dr. Els Ruijsendaal *Het onderwerp van het gezegde: grammaticale termen als cultureel erfgoed*
 2003 Dr. Ton van der Wouden *Een partikelwoordenboek voor het Nederlands*

Voorgeschiedenis en programmatische inbedding

Het Kiliaanproject ontstond in de tweede helft van de jaren 1980 op initiatief van dr. W. Pijnenburg van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie te Leiden, die zich echter in 1994 om gezondheidsredenen uit het project moest terugtrekken. Tot publicatie was het op dat moment nog niet gekomen als gevolg van het volkomen gebrek aan fondsen (afgezien van enige medewerking van de universiteiten van Leiden en Amsterdam) en het werken met uitsluitend vrijwilligers, ook in het management en de voortgangsbewaking van het project.

De situatie is sindsdien gewijzigd. Inmiddels hebben de instellingen waaraan redacteuren, leden van de hoofdredactie en van de Raad van Toezicht zijn verbonden, de Belgische en Nederlandse universiteiten en de Fryske Akademy, deze medewerkers voor een klein of iets groter deel van hun taak vrijgesteld voor het werk aan het *EWN*. De grootste bijdrage wordt geleverd door de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, waar het project wordt uitgevoerd.

Sedert 1997 is bij verschillende fondsen en instellingen financiële ondersteuning voor het project geworven. Er zijn een aantal bijdragen ontvangen (zie onder de rubriek Dankbetuigingen) waaruit een aantal jaren de bureauredactie kon worden bekostigd. Het particuliere Carl Lieve Fonds betaalde in 2002 en 2003 ruim een jaar lang de aanstelling van een schrijvend redacteur/bureauredacteur, zodat eindelijk de uitgave van deel 1 tot stand kon komen.

Via de Raad van Toezicht, de Raad van Advies, het College van Contactpersonen en de verschillende redacteuren is er sprake van samenwerking met het Instituut voor Nederlandse Lexicologie te Leiden, de Katholieke Universiteit Leuven, de Rijksuniversiteit Gent, de UFSIA te Antwerpen, de Universiteit Leiden, de Universiteit van Amsterdam, de Vrije Universiteit Amsterdam en de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Het project houdt versterking in van onderzoek op de gebieden Nederlandse Taalkunde en Vlaams-Nederlandse cultuurgeschiedenis. Het is een Nederlands initiatief, maar omdat het van belang is voor onze gemeenschappelijke taal en cultuur, zijn er van meet af aan Vlamingen bij betrokken.

Zowel in het Comité van Aanbeveling en de Raad van Toezicht als in de Redactie (inclusief de Hoofdredactie) zijn Nederlanders en Vlamingen aanwezig.

Het Kiliaanproject staat onder auspiciën van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie van de Koninklijke Academie van België.

Huidige betrokkenen

Etymologisch Woordenboek van het Nederlands

COMITÉ VAN AANBEVELING

- Prof. dr. F. Balk-Smit Duyzentkunst**, emeritus hoogleraar Taalkunde van het hedendaagse Nederlands, Universiteit van Amsterdam
Dr. J. Deleu, hoofdredacteur/afgevaardigd bestuurder Stichting Ons Erfdeel
Dr. D. Dolman, lid van de Raad van State
C. Goossens, oud-directeur-administrateur-generaal van de BRT
Prof. dr. A. Kinsbergen, Minister van Staat; oud-gouverneur van de provincie Antwerpen
Dr. B. Knapen, directeur PCM Uitgevers
Mr. H.B. van Liemt, voormalig voorzitter van de Raad van Bestuur van DSM
V. Nees, componist en koordirigent; lid van de Koninklijke Academie van België
Drs. F. Ritmeester (Frits Spits), programmamaker; voormalig presentator *NOS-TAAL*
Prof. dr. H. Schultink, emeritus hoogleraar Algemene Taalwetenschap, Universiteit Utrecht
Prof. dr. L. Simons, hoogleraar Boek- en bibliotheekwetenschap, UFSI Antwerpen en Katholieke Universiteit Leuven
Drs. A.S. Spoor, oud-hoofdredacteur *Elsevier* en *NRC Handelsblad*
H. Stoel-Hes, presentator-redacteur *NOS-Journaal*
Prof. drs. E. van Thijn, oud-burgemeester van Amsterdam; Dr. J.M. den Uyl-leerstoel, Universiteit van Amsterdam
Mr. O.A. Thissen, oud-algemeen secretaris van H.M. de koningin; oud-vice-voorzitter van het bestuur van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie
Prof. H.J.L. Vonhoff, oud-Commissaris der Koningin; Albeda-leerstoel, Erasmus Universiteit Rotterdam; lid Algemeen Bestuurscollege Koninklijke Bibliotheek; voorzitter *Groot Dictee der Nederlandse taal*
I. de Wijs, tekstdichter en presentator

RAAD VAN TOEZICHT

- Prof. dr. R.S.P. Beekes**, em. hoogleraar Vergelijkende Indo-Europese taalwetenschap, Universiteit Leiden
Prof. dr. G.A.J. Tops, hoogleraar Algemene en Vergelijkende Taalkunde en Lexicologie, UFSI Antwerpen

REDACTIE

Hoofdredacteurs

- Dr. F. Debrabandere**, plaatsvervangend hoofdredacteur; naamkundige en dialectoloog
Dr. M.L.A.I. Philippa, hoofdredacteur; oudgermaniste en scandinaviste; universitair docent historische Nederlandse taalkunde, Universiteit van Amsterdam
Dr. A. Quak, plaatsvervangend hoofdredacteur; germanist en scandinavist; universitair hoofddocent Oudgermanistiek, Universiteit van Amsterdam

Specialistische redacteurs

Dr. J.B. den Besten, universitair hoofddocent Algemene Taalwetenschap en Afrikaans, Universiteit van Amsterdam. *Specialisatie*: Jiddisch, Hebreeuws, Semitisch; koloniale woorden

Drs. A.T. Boersma-Van der Mark, frisiste. *Specialisatie*: (Nieuw-)Fries

Dr. F. Claes S.J., hoofdredacteur van *Verschueren. Groot encyclopedisch Woordenboek. Specialisatie*: Oude dateringen in woordenboeken en aanverwante werken

Dr. Y. Coutant, romanist te Bellegem. *Specialisatie*: (Oud-)Frans

Dr. R. Derksen, slavist en indo-europeïst, Universiteit Leiden. *Specialisatie*: Baltisch; Indo-Europees

Prof. dr. L. De Grauwe, hoogleraar Duits, Rijksuniversiteit Gent. *Specialisatie*: Oudnederlands; Germanistiek

Dr. I. van Hardeveld, historisch taalkundige Nederlands. *Specialisatie*: Oude dateringen in woordenboeken en aanverwante werken

Dr. H.C.B. Perridon, universitair hoofddocent Zweeds, Universiteit van Amsterdam. *Specialisatie*: Scandinavisch.

Dr. J.P.A. Stroop, universitair hoofddocent Nederlands, Universiteit van Amsterdam. *Specialisatie*: Dialectologie

Dr. F.M.J. Waanders, universitair docent Grieks, Universiteit van Amsterdam. *Specialisatie*: Klassieke talen; Indo-Europees

Redacteurs-lemmaschrijvers

Drs. J.D. Balkenende, slavist en natuurkundige (Universiteit van Amsterdam)

Drs. D.C. Constandse, neerlandica (Amsterdam)

Drs. M.-L. Gerla, angliste ('s-Gravenhage)

Dr. J.P. Heersche, neerlandicus (Hilvarenbeek)

Drs. M.B.G. Keurentjes, classicus (Universiteit van Amsterdam)

Dr. J. van Keymeulen, neerlandicus (RU Gent)

Drs. A. Roeleveld, angliste en oudgermaniste (Universiteit van Amsterdam)

Dr. E. Ruijsendaal, historisch taalkundige, voorzitter Algemeen Nederlands verbond (KU Nijmegen)

Drs. M.A.C. de Vaan, vergelijkende-taalwetenschapper (Universiteit Leiden)

Drs. J.J. Wagemakers, neerlandicus en lexicoloog (Amsterdam)

Bureau- en eindredactie

Drs. J.D. Balkenende

Drs. A. Roeleveld

ADVISEURS

Drs. G.J.W. van Berkel, informaticaspecialist, lexicograaf en oudgermanist

M. De Coster, specialist jargon, slang en neologismen

Prof. dr. D. Geeraerts, hoogleraar Algemene Taalwetenschap, K.U. Leuven; semanticus

Dr. C. de Groot, universitair docent Hongaars aan de Universiteit van Amsterdam

Drs. M. 't Hart, specialist Maleise leenwoorden

Dr. W.F.W.M. van Heugten, technische woorden, met name 16^e en 17^e eeuw

Prof. dr. T. Hofstra, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen, specialist Fins

Dr. W.J.J. Honselaar, universitair hoofddocent Slavische Talen aan de Universiteit van Amsterdam, specialist Russisch

Drs. J. ten Hoonte, bioloog

Lic. B. Mesotten, specialist kerkelijke (met name katholieke) geschiedenis en terminologie
Prof. dr. A.M.F.J. Moerdijk, hoogleraar lexicografie aan de Universiteit van Amsterdam, oud-hoofdredacteur van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, Instituut voor Nederlandse Lexicologie Leiden

Dr. M. Rem, specialiste Middelnederlands aan de Vrije Universiteit Amsterdam

Drs. E. Sanders, specialist eponiemen en geoniemen

Dr. A. Schippers, universitair docent Talen en Culturen van het Nabije Oosten aan de Universiteit van Amsterdam

Drs. S.M. Siebinga, anglist, Fryske Akademy, specialist substraatwoorden

Prof. dr. J.S.S. Weitenberg, hoogleraar Armeense studies aan de Universiteit Leiden

CONTACTPERSONEN BIJ VERWANTE PROJECTEN EN UNIVERSITAIRE AFDELINGEN

Prof. dr. R. Bremmer, universitair hoofddocent Engelse Taalkunde aan de Universiteit Leiden

Dr. S. Daalder, universitair docent Nederlandse Taalkunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam

Prof. dr. M. Devos, hoofdredacteur van het *Woordenboek van de Vlaamse dialecten*

Dr. H. Heestermans, redacteur van het *WNT*, Instituut voor Nederlandse Lexicologie

Prof. dr. A. Lubotsky, hoofdredacteur van de *Indo-European Dictionary*; hoogleraar Vergelijkende Indo-Europese taalwetenschap aan de Universiteit Leiden

Dr. W.J.J. Pijnenburg, hoofdredacteur van het *Vroegmiddelnederlands Woordenboek (1200-1300)*, Instituut voor Nederlandse Lexicologie

Prof. dr. P. Th. van Reenen, hoogleraar computer-linguïstiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam; supervisor van het corpus 14^e-eeuws Middelnederlands van het Meertens Instituut

Drs. T. Schoonheim, lid van de redactie van het *Oudnederlands Woordenboek*, Instituut voor Nederlandse Lexicologie

Drs. N. van der Sijs, mede-hoofdredacteur van het *Etymologisch Woordenboek* van Van Dale

Prof. dr. A. Verhagen, hoogleraar Nederlandse Taalkunde aan de Universiteit Leiden

Drs. S.C.J. de Vries, directeur Amsterdam University Press

Dr. M. van der Wal, universitair hoofddocent Nederlandse Taalkunde aan de Universiteit Leiden

Lemmaschrijvers

De volgende wetenschappelijke redacteurs hebben in de jaren sedert 1989 lemma's voor deel 1 van het *EWN* geschreven. Het aantal varieert per schrijver van enkele lemma's tot vele tientallen en in een enkel geval zelfs honderden. Onder het schrijven van een lemma wordt in dit kader ook verstaan het leveren van zoveel nieuwe of extra informatie dat aan de hand daarvan een eerder geschreven lemma in feite herschreven is.

Jeroen Balkenende	Marianne Elsackers	Kees Samplonius
Jan van den Berg	Marie-Louise Gerla	Ewoud Sanders
Hans den Besten	Jan Heersche	Jan Seitz
Dorine van den Beukel	Kees Henstra	Nicoline van der Sijs
Martijn Bezuijn	Marco Keurentjes	Katrien Stroobants
Dirk Boutkan	Marlies Philippa	Guy Tops
Rolf Bremmer	Willy Pijnenburg	Michiel de Vaan
Dana Constandse	Carole Post van der Linde	Piet Verhoeff
Yves Coutant	Arend Quak	Rina de Vries
Frans Debrabandere	Margit Rem	Jeffrey Wagemakers
Rick Derksen	Annelies Roeleveld	
Magda Devos	Els Ruijsendaal	

Studenten die de afgelopen jaren de colleges Etymologie van Marlies Philippa aan de Universiteit van Amsterdam volgden, hebben in het kader van die colleges ook lemma's voor deel 1 het *EWN* geschreven. Dit waren zowel studenten Nederlands als studenten van andere vakken. De volgende studenten hebben lemma's geschreven, variërend van één tot tien of meer.

Gerbrand Bakker	Tamara Kleinveld	Hester Pit
Anita van Beek	Pasja Kloboekov	Julia Poptsowa
Laurens Bloem	Sasja Koetsier	Nathalie Sala
Marleen Cannegieter	Lonneke Koolman	Tanja Sjoemilowa
Maya Frijn	Eva Kuijper	Mireille Snels
Annette Godijn	Joke Manshanden	Thijs van Tongeren
Fleur van Groen	Saskia van der Meij	Inge Weel
Peter de Grood	Jeroen van der Meulen	Elsbeth van Wees
Cathy Halsema	Fred Mostert	Vincent Weggema
Liselot van Heesch	Han Nijdam	
Hella Hendriks	Natasja Odelevskaja	

Enkele studenten zijn na het afronden van hun studie lemma's blijven schrijven. Zij staan vermeld bij de wetenschappelijke redacteurs-lemmaschrijvers.

Dankbetuigingen

Aan het tot stand komen van het eerste deel van het *EWN* hebben de volgende fondsen en instellingen via de Kiliaanstichting financieel bijgedragen.

Algemeen Nederlands Verbond
 Genootschap Onze Taal
 Prins Bernhard Fonds
 De Frans Mortelmans Stichting
 Stichting VSB Fonds
 Staatsdrukkerij Uitgeverij Sdu
 Spoorwegpensioenfonds
 Vereniging van Oudgermanisten
 Carl Lieve Fonds
 Kuijper Klassiek
 M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
 K.F. Heinfonds

Verder heeft de stichting donaties ontvangen van de volgende personen.

Drs. J.C. Elias-Lexis te Amersfoort NL
 Drs. G.W. van Gulik te Delft NL
 Harry Cohen te Tervuren BE
 Dr. M. Philippa te Amsterdam NL
 W.J.M. Sterenborg te Tilburg NL
 Dr. J. van IJzeren te Eindhoven NL
 G. Hesselink te Assen NL

De Kiliaanstichting zegt hun allen hartelijk dank. Deze dank geldt met name het Carl Lieve Fonds, dat verreweg de grootste bijdrage heeft geleverd. Zonder deze bijdrage had het boek niet op deze termijn uitgegeven kunnen worden.

Een woord van dank past ook aan al de medewerkers van en betrokkenen bij het *EWN* die in heden en verleden met grote inzet en veel enthousiasme en vaak in hun vrije tijd ervoor hebben gezorgd dat het boek tot stand kon komen. Hun namen staan elders vermeld.

Enkele namen van voormalige medewerkers verdienen het hier apart genoemd te worden. Allereerst prof. dr. E. Polomé, emeritus hoogleraar Vergelijkende Taalkunde aan de Universiteit van Austin, Texas, die tot aan zijn overlijden op hoge leeftijd zeer waardevolle adviezen heeft verstrekt, met name op het gebied van de substraatwoorden. Ook een andere substraatspecialist is ons helaas overleden: dr. D. Boutkan. Hij was redacteur en adviseur, hij is een jaar lang voorzitter van het bestuur van de Kiliaanstichting geweest en hij heeft een van de Kiliaanlezingen gegeven.

Veel dank is de stichting ook verschuldigd aan de vroegere bureauredacteurs Karin Kloostra, Katrien Stroobants, Liesbet Hendriksen en Jan Seitz. Zij hebben zich uitstekend gekwetend van hun niet gemakkelijke taak. Verder wil de stichting enkele oud-bestuursleden bedanken voor het werk dat zij gedaan hebben: K.J. Cath, H. Weiland, C. de Hart en K. Abbing. Wij danken Jan Vonk voor zijn hulp bij het proeflezen en Sjoerd Siebinga voor belangrijke steun in eerdere stadia.

Onze dank gaat ook uit naar allen die wij niet genoemd hebben.

Ten slotte dankt de Kiliaanstichting Amsterdam University Press voor de uitgave van dit boek.

2. Theorie

Inleiding etymologie

Het woord *laars* (Middelnederlands ook *leerse*) is een verkorting van *lederhose* 'leren beenbedekking'. *Bolwerk* kon aanvankelijk zowel 'bastion' als 'zeedijk' betekenen, maar kwam als *bolevers* 'bastion' in het Frans en keerde als *boulevard* 'brede laan' terug naar het Nederlandse taalgebied. In België heeft het die betekenis nog steeds, maar in Nederland is het de benaming voor een 'zeedijk' geworden. *Kanjer* hebben wij ontleend aan het Franse *cagnard* 'luijaard', een afleiding van *cagne* 'teef'. De naam *directoire* herinnert aan de periode waarin dit soort damesonderbroek mode werd: het *Directoire*, van 26 oktober 1795 tot 9 november 1797. Dit zijn leuke wetenswaardigheden. Leenwoorden als deze hebben hun eigen verhaal, zij hebben ontwikkelingen ondergaan in vorm en betekenis, en daarnaast onthullen zij ons iets over onze cultuur en onze geschiedenis. Zulke woordverhalen vormen een onderdeel van het vakgebied van de etymologie.

Spelen met woorden is leuk, en spannend is het om te onderzoeken waar woorden vandaan komen. Gemakkelijk is het niet, maar dat maakt het des te boeiender. Een woord bestaat uit een vorm – klanken en letters – en een betekenis, of betekenissen. Het woord *grond*, bijvoorbeeld, heeft vijf klanken: /g/, /r/, /o/, /n/, /t/ en vijf letters: g, r, o, n, d. De betekenissen variëren van 'aarde', 'bodem' en 'vloer' tot 'fundament', 'basis', en 'reden': diverse letterlijke en figuurlijke betekenissen.

Het doel van etymologie is om na te gaan wat de oudste vorm en wat de oudste betekenis van een woord was voorzover we die kunnen achterhalen, hoe het woord zich daarna heeft ontwikkeld en natuurlijk ook waardoor die ontwikkeling beïnvloed is. Woordgeschiedenis dus. Woorden maken deel uit van taal en taal functioneert in een maatschappelijk en cultureel verband. Woorden zijn niet los te zien van de situatie waarin ze gebruikt worden. Zo betekent *geest* in religieuze zin iets anders dan in een spookverhaal. In de loop van de tijd kan een cultuur veranderen en dat brengt een wijziging met zich mee van woordbetekenissen. Voor het *aansteken* van een lamp is geen vuur meer nodig, en een *album* is al lang niet meer uitsluitend een 'wit (= leeg) boek', er kan zelfs een (grammofon)plaat en een cd mee worden aangeduid.

Ook de vorm van een woord verandert in de loop van de tijd. Klemtonen worden verschoven en bepaalde woorden krijgen een andere uitspraak. Het Oudnederlandse woord *watriscap* heeft zich ontwikkeld tot *waterschap* en het woord *enda* via *ende* tot *en*. Iedere taal is gekenmerkt door een eigen manier van uitspraak, heeft zijn eigen klanken, het Nederlands ook, dus spreken we Engelse of Franse woorden uit op zijn Nederlands. Als wij een woord uit een andere taal overnemen, passen wij het aan onze taal aan en 'vervormen' het vaak. Zo had de Engelse *penalty* (met klemtoon op de eerste lettergreep) tal van vernederlandste vormen gekregen waaronder *pengel* en *pienantie* (met klemtoon op de tweede lettergreep), voordat er het woord *strafschop* voor werd bedacht. *Jakhals* is geen samenstelling van *jak* en *hals*, maar het is een vervorming van het Franse *chacal*. Een *beefsteak* noemen wij *biefstuk* en *comèdbeeef* spreken we uit als /kornèdbief/.

Soms kunnen woorden in vorm gelijk blijven, maar van betekenis veranderen doordat men ze met iets anders in verband brengt. Zo kennen de meeste mensen *ophemelen* alleen als 'hemel-hoog opheffen' of 'de hemel in prijzen', maar het komt van Middelnederlands *ophemelen* 'wegbergen', dat afgeleid was van *hemelen* 'schoonmaken'. Pas vrij laat heeft het zijn huidige beteke-

nis gekregen onder invloed van *hemel*, waar het in feite niets mee te maken had. *Weids* betekende vroeger 'behorend tot de jacht' en later 'als een jager, flink, luisterrijk'. Er zit hetzelfde *wei-* in als in *weitas*. Tegenwoordig wordt *weids* meestal gebruikt in combinatie met *uitzicht*. Men voelt een verwantschap met *wijd* en men schrijft het dan ook vaak als *wijds*. Zo'n verandering in vorm (evenals bij de bovengenoemde woorden *jakhals* en *biefstuk*) en/of betekenis heet volksetymologie.

Etymologie wil dus niet alleen de oudste te achterhalen vorm van een woord verklaren, maar ook nagaan hoe de betekenis van dat woord zich ontwikkeld heeft. Omdat betekenisontwikkeling mede afhankelijk is van de heersende cultuur, en omdat maatschappelijke verhoudingen bepalend zijn voor het overnemen van woorden uit een andere taal, biedt etymologie ook een boeiend inzicht in de cultuurgeschiedenis. Vanaf de Romeinse tijd tot nu en eigenlijk al vanaf de komst van het Indo-Europees en daarvoor. Dat inzicht kan alleen ontstaan als woorden uitgebreid worden onderzocht.

GESCHIEDENIS VAN DE ETYMOLOGIE

Van wetenschappelijke kant wordt al sinds de oude Grieken aandacht besteed aan etymologie. De Grieken zagen de filosofie als basis van de taalwetenschap en zij deden onderzoek naar de samenhang tussen begrippen en de manier waarop ze in taal worden uitgedrukt. Terwijl er tegenwoordig van wordt uitgegaan dat woorden willekeurige verzamelingen van klanken zijn, op schaarse gevallen van klanknabootsing en klanksymboliek na, probeerden de Grieken een relatie te vinden tussen het woord en het wezen van het aangeduide. Een beroemde Griekse taalgeleerde was Plato (427-347 v. Chr.), maar zijn woordafleidingen zijn volgens de huidige inzichten zo dubieus dat ze een parodie lijken. Een voorbeeld is zijn etymologie van *Poseidon*, de naam van de god der zee. Er waren volgens hem drie verklaringen, die alledrie geldig waren: 1. *Poseidon* was *posidesmos* 'gekluisterd aan de voeten'; 2. hij was *polla eidoos* 'veelwetend'; 3. en hij is *ho seioon* 'de schokker'. Iets dergelijks geldt voor Plato's klanksymboliek.

De Romeinen waren de epigonen van de Grieken. Hun *ars grammatica* was vooral gericht op het juist interpreteren van dichters en geschiedschrijvers en gaf een theoretische basis om correct te lezen en schrijven, die ook terugging op hun Griekse voorgangers. Een beroemde taalgeleerde was Varro (116-27 v. Chr.), die echter geen vernieuwingen van betekenis heeft gebracht. Bij zijn etymologieën ging Varro onder meer uit van de vorm van de beginletters: volgens hem heette een verschansing, een wal *vallum*, omdat de top van elk onderdeel van de palissade de vorm *v* had zoals de eerste letter van het woord *vallum*. Latere etymologen gaven ook verklaringen die op tegenstellingen gebaseerd waren: oorlog heet *bellum*, omdat hij geen aangename zaak (*res bella*) is.

In de Middeleeuwen ontstonden diverse naamsverklaringen die vaak al door middeleeuwse geleerden als dubieus werden beschouwd. Zo zou de naam van de *Galliërs* van het Griekse *gala* 'melk' komen vanwege het melkachtige, dus bleke, uiterlijk van dat volk en kwam de naam van de *Britten* van het Latijnse *bruto* 'dom'. Op een gegeven ogenblik werd letterinterpretatie populair. Een voorbeeld daarvan is het woord *mors* 'dood': *mors* zou ontstaan zijn uit: *Meta Omnium Rerum Sensibilium* 'het eindpunt van alle zintuigelijke dingen'.

Goropius Becanus meende in 1580 aan te kunnen tonen dat het Nederlands de oertaal was waaruit alle andere talen voortkwamen. De oorzaak daarvan was volgens hem dat de Hollanders afstammen van Japhet, een van de zonen van Noach. Japhet was juist afwezig toen de toren van Babel gebouwd werd en had als gevolg daarvan de taalverwarring niet meegemaakt, zodat hij de oorspronkelijke taal van Adam had bewaard. Becanus voerde hiervoor drie bewijzen aan: 1. het Nederlands werd vroeger Nederduits of Duits genoemd en *Duits* komt van *d'oudst* = de oudste taal; 2. wie een taal spreekt die hij niet kent *babbelt* en in *babbelen* zit *Babel*

verscholen; 3. het woord *natuur* komt van *na-het-uur/ur* en *ur* is hetzelfde als *oer* ‘het begin’. Grofweg kan men stellen dat de etymologie tot de 19^e eeuw een pseudo-wetenschap was. Woorden werden verklaard met behulp van willekeurige ideeën, associaties, letteromzettingen en -toevoegingen en aan de hand van klanksymbolische overwegingen. Naar onze huidige inzichten was het dus pseudo-etymologie, een begrip waar ik later op zal terugkomen. Er waren evenwel uitzonderingen, voorlopers van een op reëlere principes gebaseerde etymologie. Zo schreef aan het eind van de 16^e eeuw de in Duffel bij Antwerpen geboren Cornelius Kiliaan, ofwel Cornelis van Kiel, zijn *Etymologicum teutonice linguæ* (3^e editie 1599), waarin hij woordverklaringen gaf en zijn eigen dialect, het Brabants, met andere dialecten vergeleek. Ruim een eeuw later publiceerde de Amsterdamse taalkundige Lambert ten Kate (1674-1731) het tweede-lijke werk *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* (1723), waarmee hij de grondslag legde van wat een waarlijk wetenschappelijke etymologie had kunnen worden. Hij bestudeerde taalklanken en stelde zich dus niet met letters tevreden, zoals tot dan toe de gewoonte was. Via zijn onderzoek van het Gotisch ontwikkelde hij een theorie over de samenhang tussen een oudere en een jongere taal binnen één groep. Maar zijn ideeën vonden nauwelijks navolging.

Mede door het bekend worden van het Sanskrit aan het eind van de 18e eeuw werd de vergelijkende Indogermaanse (of Indo-Europese) taalstudie mogelijk, waardoor de etymologie eindelijk een stevige onderbouwing kreeg. Men begon taalfamilies te onderkennen. De grondleggers van de vergelijkende taalwetenschap zijn Sir William Jones, Schlegel en daarnaast ook Rask, Bopp en (Jacob) Grimm. Deze baanbrekers maakten van de linguïstiek, die tot dusverre in dienst van de filologie of tekststudie had gestaan, een zelfstandige wetenschap. Er werden ook vorderingen gemaakt op het gebied van het Semitisch (o.a. het Hebreeuws en het Arabisch), het Finoe-grisch (o.a. het Fins en het Hongaars) en het Altaïsch (o.a. het Turks).

SOORTEN WOORDEN

De woordenschat van een taal als het Nederlands is op verschillende manieren in te delen:

- a. Verdeling in ongelede en gelede woorden.
- b. Verdeling in woordsoorten.
- c. Verdeling in inhoudswoorden en functiewoorden.
- d. Verdeling naar herkomst.

Voor de etymologie zijn al deze verdelingen van belang.

a. Ongelede woorden bevatten maar één betekenisdragend bestanddeel, gelede meerdere. Zo is *huis* een ongeleed woord, maar *eten* ook. *Huisdeur* en *opeten* zijn gelede woorden. Geleding heeft dus niets te maken met het aantal lettergrepen.

Voor b. en c. wordt uitgegaan van de traditionele verdeling in tien (of elf) woordsoorten. Deze vallen uiteen in twee groepen: 1) informatie- en structuurdragers, ook wel genoemd inhoudswoorden, en 2) functiewoorden of grammaticale woorden. Zelfstandige naamwoorden zijn de belangrijkste informatiedragers, direct gevolgd door de hoofdwerkwoorden en de bijvoeglijke naamwoorden. In de zin trekken ze de klemtoon min of meer naar zich toe, evenals de telwoorden. Voor bijwoorden geldt ongeveer hetzelfde als voor de bijvoeglijke naamwoorden, terwijl tussenwerpsels en modale partikels (woorden als *dan* en *eens*) uitsluitend sfeer aangeven. De overige woordsoorten – lidwoorden, voegwoorden, voorzetsels en voornaamwoorden, en ook de hulpwerkwoorden – zijn bij uitstek functiewoorden. Zij behoren tot het wezen, tot de structuur van de taal. Ze vormen het cement om de inhoudswoorden te voegen; ze hebben weinig ‘betekenis’ en krijgen nauwelijks klemtoon.

d. De verdeling naar herkomst. Binnen de woordenschat van de ongelede woorden is grofweg

een tweedeling mogelijk: inheemse woorden en leenwoorden. Inheemse woorden komen van oudsher in onze taal voor en kunnen verder onderscheiden worden in erfwoorden en (niet-Indo-Europese) substraatwoorden. Leenwoorden zijn overgenomen uit een andere taal. Daarnaast zijn er de gelede woorden: samenstellingen en afleidingen en voorts is er een restgroep. Later zal op deze categorisering nader worden ingegaan.

Welk gedeelte van onze woordenschat is nu ontvankelijk voor vreemde invloed? In principe worden telwoorden en functiewoorden niet ontleend, al zijn er uitzonderingen, zoals de leen-voorzetters *qua*, *via*, *conform* en *medio*, die echter niet tot de gewone spreektaal behoren. Telwoorden maken deel uit van de kernwoordenschat die een kind zich op jonge leeftijd eigen maakt, waarin ontlening nauwelijks voorkomt. Tussenwerpsels vallen enigszins buiten het gewone patroon. Vaak zijn het uitroepen, zoals *hé*, *oi*, *ai* en *pf*, ze bevatten dikwijls klanken die in 'gewone' woorden niet voorkomen en ze zijn nogal eens aan mode onderhevig. Dat laatste maakt dat ze uiterst vatbaar zijn voor ontlening, wat duidelijk te zien is aan recente tussenwerpsels als *yes*, *shit*, *oké* en *all right*. Modale partikels als *zeker*, *toch*, *weleens* en *best wel* gedragen zich een beetje als tussenwerpsels en worden ook in heel wat gevallen ontleend. De meeste leenwoorden zijn echter inhoudswoorden, waarbij de zelfstandige naamwoorden met grote voorsprong op de eerste plaats komen.

LEENWOORDEN

Geïsoleerde talen kennen minder leenwoorden dan talen waarvan de sprekers veel contact hebben met volkeren die andere talen spreken. Het Nederlands heeft daarom heel wat 'geleend'. De belangrijkste reden om een woord van een andere taal over te nemen is dat het om een buitenlands product gaat: de naam wordt tegelijk met het ding zelf geïmporteerd. Dat is bijvoorbeeld het geval bij voedingswaren als *nasi*, *shoarma* en *moussaka* en hetzelfde geldt ook voor *muur*, *venster*, *kamer*, *zolder* en *straat*: oude leenwoorden uit de tijd dat de Romeinen bij ons bepaalde bouwtechnieken introduceerden. Omdat het om namen van dingen gaat, zijn dit altijd zelfstandige naamwoorden.

Ontleend wordt dus bijvoorbeeld in techniek en wetenschap, maar ook in hoge mate op het gebied van eten en drinken. De namen voor doodgewone gerechten en dranken zijn bijzonder vaak van buitenlandse herkomst. Voorbeelden wat dranken betreft zijn *thee*, *koffie*, *limonade*, *wijn* en *alcohol*. Die opsomming is niet uitputtend, maar onder de spijszen bevindt zich een veelvoud daarvan aan leenwoorden: groenten als *andijvie*, *spinazie*, *ui*, *tomaat*, *sla* en *komkommer*; vlees als *biefstuk*, *rosbief*, *karbonade* en *kotelet* met de bijbehorende *jus* of *saus*; vissen als *zalm*, *makreel*, *tarbot* en *forel*; vruchten als *peer*, *pruim*, *perzik*, *abrikoos*, *framboos*, *kers*, *mandarijn*, enzovoorts. Overigens komt *vrucht* zelf van het Latijnse woord *fructus*, evenals *fruit*, dat een omweg langs het Frans gemaakt heeft. Ook *boter*, *kaas*, *beschuit*, *toost*, *soep*, *rijst* en *pudding* horen in deze verzameling thuis. Vaak heeft een ontleend woord een beperktere betekenis dan in de taal van herkomst. Zo betekent *pudding* in het Engels niet alleen 'toetje', maar ook 'pastei' en 'worst'; het Engels heeft het op zijn beurt overgenomen van het Franse *boudin* 'bloedworst, beuling'. In *vrucht* en *fruit* is sprake van een tweevoudige ontlening die zich ook voordoet bij *biscuit* en *beschuit*, en bij *kaak(je)* en *cake*, doubletten, waarvan de meest Nederlands aandoende variant ook steeds de oudste is.

Van talen die veel prestige hebben, wordt sneller iets overgenomen dan van talen die weinig aanzien genieten. Dit leidt momenteel tot een overvloed aan Engelse leenwoorden, terwijl er de vorige eeuwen voornamelijk Franse woorden in onze taal kwamen. Iets banaals verkrijgt door een prestigieuze aanduiding meteen meer aanzien: een *vertegenwoordiger* werd een *salesmanager* en een *werkster* steeg via *interieurverzorgster* op tot *verleenster van domestic services*.

Een derde leenmotivatie kan het omzeilen van taboes zijn. Tot voor kort werden akelige ziektes en intieme delen of lichamelijke afscheidingen niet graag bij naam genoemd, men gebruikte een vreemd woord als eufemisme. Zo mocht *zweten* niet en *transpireren* wel. Een dergelijke taboewerking geldt in vele talen en culturen.

Bij het overnemen van woorden in het Nederlands worden deze al snel aangepast aan ons klank- en vormsysteem. In *klup* zullen de Engelsen nauwelijks hun eigen *club* herkennen, evenmin als hun *beef* (afkomstig van het Franse *bœuf*) in onze *bief(-stuk)*. *Jam* en *lunch* klinken (althans in het Nederlands boven de rijksgrenzen) al gauw als 'sjem' en 'luns'. *Kroketten* en *frikaf(n)dellen* zijn gesierd met Nederlandse meervoudsuitgangen, en *kaasje*, *wijntje*, *forelletje* en *puddinkje* met Nederlandse verkleiningsachtervoegsels. 'Inburgering' in het Nederlands kan heel snel plaatsvinden, zoals te zien is aan het werkwoord *mailen* met zijn Nederlandse vervoeging. Door aanpassingen aan ons taaleigen ontstaan zogenaamde bastaardwoorden. Er is sprake van een glijdende schaal tussen (nog) volledig 'vreemd' aandoende woorden als *kebab* en *moussaka* (al worden die uiteraard allang op zijn Nederlands uitgesproken) en totaal geïntegreerde leenwoorden als *vork* en *kurk*. Soms is de inlijving in het Nederlands al vergevorderd en worden de leenwoorden toch weer vervangen door inheemse woorden. Dat is bijvoorbeeld gebeurd bij een groot aantal voetbaltermen. *Corner* werd *hoekschap*, *goal* (vaak uitgesproken als 'kool(tje)') *doel(punt)* en *penalty strafschap*. Eenzelfde ontwikkeling is gaande bij computerwoorden.

OVERGEËRFDE INHEEMSE WOORDEN

De Indo-Europese expansie

De Nederlanden, maar ook alle andere gebieden in Europa waar nu een Germaanse of een andere Indo-Europese taal wordt gesproken, waren allang bewoond voor er zich Indo-Europese volkeren vestigden. Die oorspronkelijke bewoners spraken talen die verdwenen zijn, maar die wel een aanzienlijke invloed hebben gehad op de Indo-Europese talen die later in hun gebieden gesproken werden, vooral wat de woordenschat betreft.

Tussen 3000 en 2000 v. Chr. verspreidden zich namelijk groepen Indo-Europeanen vanuit Zuid-Rusland over heel Europa en zuidoostwaarts over een deel van Azië. Hier bestaan ook archeologische aanwijzingen voor. Het gevolg was een grote taalfamilie die zich uitstreckte van het Germaans, Keltisch en Italisch in het (noord)westen tot het Hindi, Perzisch, Afghaans en Koerdisch in het (zuid)oosten. In Europa zijn er maar een paar talen die niet bij de Indo-Europese taalfamilie horen, waaronder het Baskisch, het Fins-Laps-Estisch en het Hongaars, en het uitgestorven Etruskisch.

Vanaf ongeveer 1000 v. Chr. moet zich langzamerhand uit het Proto-Indo-Europees een Germaanse taalgroep hebben ontwikkeld. Het kerngebied lag in Denemarken en het aangrenzende stuk Noord-Duitsland, Zuid-Zweden en Zuid-Noorwegen. Daar werd nu dus een Indo-Europese taal gesproken, die in woordenschat, accentuatie en klank- en vormontwikkeling beïnvloed moet zijn geraakt door de onderliggende taal: het substraat.

Erfwoorden

In de Indo-Europese taalfamilie zijn diverse taalgroepen te signaleren, zoals de Indo-Iraanse (o.a. Sanskrit en Iraans), de Griekse, de Italische (Latijn met de Romaanse talen Spaans, Italiaans etc.), de Slavische (Russisch, Pools, Tsjechisch etc.) en de Germaanse talen. Tot de laatste groep hoort het Nederlands, evenals het Fries, het Engels, het Duits, het Noors, het Zweeds, het Deens, het IJslands, het Faeröers, het Jiddisch, het Afrikaans en het Letzeburgs. Behalve de structuur van de taal is ook een deel van de Nederlandse woordenschat Indo-Europees. De woordenschat van de ongelede woorden in onze taal bestaat grofweg uit 25% inheemse

woorden en 75% leenwoorden. Met woordenschat wordt de actieve en passieve kennis van woorden van de ontwikkelde taalgebruiker bedoeld, zoals die idealiter in een woordenboek is vastgelegd. Minder dan de helft van de inheemse woorden is via het Germaans tot het Indo-Europees te herleiden. Die inheemse Indo-Europese woorden heten *erfwoorden*. Tot de erfwoorden behoren de telwoorden en de meeste van de functiewoorden, zoals voornaamwoorden, voorzetsels en lidwoorden. Voorts omvatten de erfwoorden een gedeelte van de bijwoorden en van de bijvoeglijke en zelfstandige naamwoorden uit de kernwoordenschat, zoals benamingen voor familieleden (bijvoorbeeld *vader*, *moeder*) en enkele lichaamsdelen (bijvoorbeeld *voet*). Ook veel werkwoorden zijn erfwoorden, het werkwoord *zijn* is bijvoorbeeld een erfwoord bij uitstek: drie oorspronkelijke erfwerkwoorden zijn erin samengevallen, die dialectisch in het Nederlands verschijnen in de vormen *zijn*, *wezen* en *bennen*. Die derde vorm zit eveneens ingesloten in woorden als *boer* en *bouwen*. De boer verbouwt op zijn land. De oorspronkelijke betekenis van *bouwen* is 'zijn', een betekenis die in restvorm bewaard is in (ik) *ben*, (jij) *bent* en in het Engelse (to) *be*. Uit de betekenis 'zijn' ontstond 'op een bepaalde plek zijn, verblijven' en zo kon het woord *bouwen* 'wonen' gaan betekenen en later '(be)bouwen'. Van dit werkwoord is het zelfstandige naamwoord *boer* afgeleid: een *boer* wás een 'bewoner' en wérd een '(land)bouwer'.

Substraatwoorden

De term *substraatwoorden* dient nader te worden verklaard. Substraatwoorden zijn woorden uit een 'onderliggende' taal. Een voorbeeld is Frankrijk. Het land heette vroeger Gallië en het werd bewoond door Kelten, mensen die Keltisch spraken, evenals de vroegere bewoners van Brittannië en Ierland (Iers en Welsh zijn Keltische talen die nog steeds worden gesproken). De Keltische taalgroep behoort tot de Indo-Europese taalfamilie. Toen de Romeinen Gallië veroverden, legden zij het land hun taal op. Het resultaat was Latijn in Gallische mond met nog heel wat Gallische woorden. Het woord *bille* 'blok, stok' bijvoorbeeld, dat wij kennen van *biels* en *biljart*, is een Keltisch substraatwoord in het Frans. Het Frans is als resultaat van deze historische gebeurtenissen een (Indo-Europese) Romaanse taal met een (Indo-Europees) Keltisch substraat (en daarbij een niet onaanzienlijke Germaanse - Frankische - component).

De Kelten woonden waarschijnlijk eveneens in België en mogelijk ook in Nederland tot de grote rivieren. De Germanen kwamen pas kort voor het begin van de jaartelling in deze streken. Er is hier dus sprake van een Germaanse taal met eventueel een Keltisch substraat. Er bestaat ook een theorie dat in een ouder stadium een ander Indo-Europees volk gehuisvest was in de gebieden van het noord-westelijke Europese vasteland, het zogeheten Noord-West-Blok. Vooral oude plaatsnamen zouden daar aanwijzingen voor geven en ook dat volk zou substraatwoorden hebben achtergelaten, zoals het woord *pink*.

De Friezen waren een belangrijk Germaans volk. Hun juridische macht strekte zich in de vroege Middeleeuwen uit van Sleeswijk tot het Zwin. Waarschijnlijk liep hun woongebied naar het zuiden toe echter niet verder dan het IJ. Vooral in West-Friesland moet er nog heel lang Fries zijn gesproken. Het Fries heeft in dit Noord-Hollandse dialect vele sporen achtergelaten, onder andere in de woordenschat. Een voorbeeld is het woord *barrel*, dat in het Nederlands verder bekend raakte in het informele taalgebruik. Het West-Fries is thans een Hollands dialect op Fries substraat; *barrel* zou men dus een Fries substraatwoord in het Nederlands kunnen noemen. Het recente woord *klunen* is daarentegen een Fries leenwoord.

Alles bijeen zijn in het Nederlands heel weinig Indo-Europese substraatwoorden te bespeuren, of het nu om Keltisch gaat, om Fries of om het Noord-West-Blok. Vóór-Indo-Europese substraatwoorden zijn er echter des te meer. Hierna wordt met de term *substraatwoorden* uitsluitend die groep bedoeld.

Vóór-Indo-Europese substraatwoorden

Dat er substraatwoorden in het Nederlands bestaan, is allang bekend. Tot ver in de twintigste eeuw wist men er evenwel niet goed raad mee. Als een woord uitsluitend in een zeer beperkt gebied werd aangetroffen, werd er gemakshalve van uitgegaan dat het een substraatwoord was. Een voorbeeld is *schaap*, dat uitsluitend in het West-Germaans voorkomt. De laatste decennia zijn er evenwel belangrijke vorderingen te signaleren in het substraatonderzoek, een gevolg van de ontwikkelingen in de Indo-Europese taalwetenschappen, waardoor de etymologische verwantschappen van woorden in de diverse talen veel beter onderkend worden. Hierbij speelt met name ook de zogenoemde laryngaaltheorie een grote rol. In essentie leert deze theorie dat de Indo-Europese wortels oorspronkelijk een heel andere structuur hadden dan men vroeger dacht. Wat men voor Indo-Europese lange klinkers (en sommige korte) hield, zijn oorspronkelijk combinaties van korte klinkers plus laryngalen geweest. De laryngalen waren drie medeklinkers, in reconstructies in het *EWN* aangeduid met h_1 , h_2 , h_3 , of met *H* als de subcategorie onbekend of niet relevant is. Het waren waarschijnlijk keelklanken zoals die in de Semitische talen (zoals het Arabisch) voorkomen. De laryngalen verdwenen (behalve soms in het Hettitisch), maar lieten wel hun sporen na, doordat zij de aangrenzende klinkers ‘kleurden’, en wel op per taaltak verschillende manieren. Deze ontdekking heeft heel wat teweeggebracht in de reconstructie van het (Proto-)Indo-Europees en is van groot belang gebleken voor de kennis van de onderlinge verwantschappen. En naarmate men meer weet over het Indo-Europees, is ook veel duidelijker geworden wat niet Indo-Europees is en dus substraat moest zijn.

Het blijkt dat voor de verwantschap tussen substraatwoorden andere fonologische regels gelden dan voor die tussen erfwoorden. Het substraatwoord *stronk* is verwant met *struik*, Brabants *stromp* en Duits *Strumpf* (dat vroeger de betekenis ‘boomstronk’ had), maar ook met een oud Nederlands woord *strobbe/strubbe* ‘boomstomp’ en het Latijnse *truncus* ‘boomstam’. Vaak hebben het Latijn en het Germaans dezelfde substraatwoorden: het zijn talen met eenzelfde substraattaal. Andere substraatvoorbeelden zijn *dorpel/drempel*, *honk/hok*, *doof/dom*, *leep/slim*.

De substraatwoorden maken ongeveer 15% van onze ongelede woordenschat uit. Ze hebben met leenwoorden gemeen dat het zonder uitzondering inhoudswoorden zijn: vooral zelfstandige naamwoorden, maar ook een aantal bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden. Van Indo-Europees standpunt uit gezien zijn ze inderdaad te definiëren als leenwoorden, ze komen immers uit een andere taal. Ze waren echter al in ons taalgebied aanwezig vóór het Germaans ontstond, zodat men ze ook als super-inheemse woorden zou kunnen beschouwen, inheemser zelfs dan de Indo-Europese erfwoorden.

De nieuwe Indo-Europese bewoners van deze streken namen van de oudere, de substraatbevolking, de benamingen over van wezens en dingen die onbekend voor hen waren, en ze vervingen ook eigen lichamelijke en huiselijke woorden door substraatbenamingen.

Kenmerken van substraatwoorden

Substraatwoorden zijn vooral aan drie eigenschappen te herkennen.

1. Ze komen voor in een beperkt taalgebied, bijvoorbeeld alleen in het Germaans, of alleen in het Germaans en Latijn. Als een woord uitsluitend in het Germaans en het Sanskrit te vinden is, kan het geen substraatwoord zijn, maar moet het om een relictwoord gaan, een Indo-Europees woord dat uit de andere taaltakken is verdwenen.
2. Ze kunnen moeilijk tot een passende Indo-Europese wortel gereconstrueerd worden; als men via de bekende klankregels gaat reconstrueren hoe het woord er oorspronkelijk moet hebben uitgezien, blijkt het niet-Indo-Europese klanken te bevatten of niet-Indo-Europese variaties te bezitten.
3. Ze maken deel uit van betekenisvelden als lichaamsdelen en huisraad, schepen, houtbewerking, planten en dieren. Voorbeelden zijn *aak*, *aal*, *been* en *bord*.

GELEDE WOORDEN

Naast substraat-, erf- en leenwoorden ontstaan er voortdurend nieuwe woorden. Verreweg de meeste daarvan zijn afleidingen of samenstellingen, gelede woorden dus. De bestanddelen van gelede woorden kunnen erf-, leen- en substraatwoord zijn. Het Nederlands bezit een enorm vermogen om uit het bestaande taalmateriaal nieuwe woorden te creëren. Ieder jaar opnieuw komen er boekjes uit met de vele nieuwe woorden van het jaar daarvoor en dat zijn bijna allemaal samenstellingen.

Samenstellingen

Een samenstelling bestaat uit losse woorden die in combinatie vaak een meer specifieke betekenis hebben gekregen en daardoor één woord zijn geworden. Zo is *huisdeur* niet zomaar een willekeurige deur van een huis, maar een speciale deur. De samenstellende delen kunnen tot diverse woordsoorten behoren, zoals in *genesheer* en *roodkapje*. Ook kunnen het zowel substraat-, erf- als leenwoorden zijn: *vensterbank* is samengesteld uit een leen- en een substraatwoord, *bladspiegel* uit een erf- en een leenwoord, en *notenapparaat* uit twee leenwoorden. Als het Nederlands een samengesteld woord aan een andere taal ontleent, wordt het bij ons vaak ongeleed. Een voorbeeld: *strategie* is ontleend aan het Grieks; in die taal is *strategós* 'veldheer' een samenstelling van *stratós* 'leger' en *ágein* 'leiden', maar in het Nederlands is *strategie* niet meer analyseerbaar als samenstelling. Overigens zijn met name geleerde ontleningen bij ons evenzeer geled als in de brontaal, bijvoorbeeld *paramedisch*, *gastro-intestinaal*, *radiologie*, *einsteinium* (en duizenden chemische verbindingen van het type *natriumsulfiet*), *software* en *hardware*. Een samenstelling kan zijn geleedheid verliezen. Een voorbeeld is *her-tog*, letterlijk 'leger-trekker', dus 'legeraanvoerder'. Het eerste lid is het oude woord *heer/heir* 'leger' en het tweede hoort bij het werkwoord *tijgen-toog-getogen* 'trekken' en bij *tocht* 'trek'. In de Karolingische tijd ontwikkelde de militaire betekenis zich tot een wereldlijke: 'vorst'. Oorspronkelijk gaat het hier dus om een samenstelling, maar de samenstellende delen zijn verbleekt en ondoorzichtig, waardoor er nauwelijks meer sprake is van een geled woord. In iets mindere mate geldt dit voor *her-berg*, dat letterlijk 'legerberging, legerplaats' betekende. Het woord kwam al in het Oudnederlands (10^e eeuw) voor als *hereberga*. Een derde *heer*-woord is *heraut*. Bij ons is het een ongeleed leenwoord uit het Frans, dat het echter zelf van een Germaanse taal heeft overgenomen, waar het een samenstelling was met *heer* 'leger' en *wald/walt* 'heerser, aanvoerder', een woord dat we terugvinden in het Duitse *walten* en het Nederlandse *geweld*.

Afleidingen

Bij afleiding worden geen woorden met elkaar verbonden, maar voegt men aan een bestaand woord een voor- en/of achtervoegsel toe. Zo is van *schuld* met een voorvoegsel (prefix) *onschuld* af te leiden, met een achtervoegsel (suffix) *schuldig* en met een voor- en achtervoegsel *onschuldig*. Soms raakt het hoofdwoord buiten gebruik en fungeert de afleiding als ongeleed woord. Een voorbeeld daarvan is *geluk*, dat ontstaat is uit het voorvoegsel *ge-* en het hoofdwoord *-luk*.

Afleidingen kunnen een enkele keer uit samenstellingen voortkomen. Het woord *lijk* betekende aanvankelijk 'gestalte, gedaante', later 'vlees, lichaam' en nog later 'dood lichaam'. De samenstelling *lief-lijk* had als betekenis 'met een lieve, een aangename gestalte'. Er ontstonden veel van dergelijke samenstellingen en de betekenis van *-lijk* verzwakte; het werd een afleidings-suffix, zoals in *vrolijk* en *gewoonlijk*. Iets dergelijks gebeurde met *-baar*, dat verwant is met *baren*. De oorspronkelijke betekenis van *vruchtbaar* was 'vruchtdragend'. Een woord als *bij* kan een voorzetsel zijn (ik sta *bij* de tafel) of een bijwoord (daar sta ik niet *bij*), maar in 'ik sta je *bij*' maakt het deel uit van het samengestelde werkwoord *bijstaan*, dat

twee keer is gevormd. Het oudere werkwoord *bijstaan* heeft zich ontwikkeld tot *bestaan*, waarin *be-* nog uitsluitend een voorvoegsel is.

Verkleiningsachtervoegsels hebben de neiging onherkenbaar te worden en dus steeds kleiner te worden, waardoor er stapelsuffixen kunnen ontstaan. Iets dergelijks zien we bij *trommeltje*. Van *trom* werd *trommel* 'kleine trom' gemaakt met het verkleiningsachtervoegsel *-el*, dat nu niet meer productief is. Het is nog wel bewaard in woorden als *bussel* naast *bos*, *eikel* naast *eik*, *stengel* naast *stang*, *pukkel* naast *pok*, *druppel* naast *drop*, *wegel* naast *weg* en *ijzel* naast *ijs*. Er bestaan in het huidige Nederlands en zijn dialecten nog maar twee productieve verkleiningsachtervoegsels: *-ke* en *-je* met zijn varianten *-tje/-kje/-pje/-etje*. Beide zijn ontstaan uit het dubbelsuffix *-kijn/-ken*, dat gevormd is uit de verkleiningsachtervoegsels *-k* en *-ijn/-iin/-en*. In *trommeltje* treffen we dus historisch gezien een drievoudige verkleining aan: *-el* en *-tje* < *-k* + *-ijn*. Voorvoegsels heeft het Nederlands niet veel ontleend, maar achtervoegsels des te meer. Zo'n ontlending gebeurt stapsgewijs. Van een andere taal worden bepaalde woorden overgenomen met een tot die taal behorend suffix. Vervolgens raken die woorden ingeburgerd en wordt het suffix ook aan 'eigen' woorden geplakt. Het Latijnse *-arius* werd in het Nederlands *-aar/-er* via Latijnse leenwoorden: *molinarium-molenaar*, *ru(p)tarius-ruiter*, *tolonarius-tollenaar*. In *leugenaar* en *bakker* daarentegen gaat het echt niet meer om leenwoorden. Het Frans op zijn beurt heeft onder meer gezorgd voor de achtervoegsels *-ie/-erie*, waaruit *-ij/-erij* zijn geëvolueerd. *Tirannie* en *dwingelandij*, *boerderij* en *braderie*, het is alles achtervoegselerij!

RESTWOORDEN

Zoals gezegd is onze ongelede woordenschat opgebouwd uit erf-, substraat- en leenwoorden. Daarnaast zijn er de gelede woorden: afleidingen en samenstellingen. Daarmee hebben we vier van de hoofdcategorieën beschreven. De vijfde categorie bestaat uit de restwoorden: bepaalde typen neologismen. Daarbij horen onverklaarde en onverklaarbare woorden als *fiets*, maar ook bijvoorbeeld klanknabootsingen. De restgroep bevat zowel ongelede als gelede woorden.

Vernoemingswoorden

Onder de restcategorie vallen allereerst de vernoemingswoorden. Eponiemen zijn woorden die vernoemd zijn naar een persoonsnaam: een voor- of achternaam. Zo is de aardappelsoort *bintje* vernoemd naar Bintje Jansma, de ijverigste leerling van hoofdonderwijzer en aardappelkweker K.L. de Vries uit Suameer in Friesland, en *kenau* 'manwif' naar Kenau Simonsdochter Hasselaar, een dame die tijdens het beleg van Haarlem in 1573 niet over zich liet lopen. Het *kiekje* 'fototje' komt niet van *kieken/kijken*, maar dankt zijn naam aan de negentiende-eeuwse Leidse fotograaf Israël David Kiek, en het *flikje* 'rond chocolaatje' aan de achttiende-eeuwse Amsterdamse chocoladefabrikant Caspar Flick. Een eponiem kan tegelijk een leenwoord zijn. Het Friese woord *bintje* is dat eigenlijk al, maar voor woorden als *diesel* en *saxofoon* geldt het in hogere mate.

Geoniemen zijn een ander soort vernoemingswoorden. Hierbij gaat het om vernoeming naar een geografische eenheid: een stad, een land, een rivier, enzovoorts. Voorbeelden zijn *amsterdamertje* 'anti-parkeerpaaltje', *bikini* (naar het atol Bikini in de Stille Zuidzee), *daalder* (naar het Joachimsthal in Tsjechië) en *damast* (naar Damascus).

Een derde soort bestaat uit de merknamen. Een merknaam kan soortnaam worden. Dat is bijvoorbeeld gebeurd met *aspirine*, *linoleum*, *vaseline* en *waxine* 'theelichtje'. In Nederland ook met *Spa-water*. Bestel je er een *spaatje*, dan krijg je een 'water met gas', terwijl dat best een *Sourcy* kan zijn. *Maggi* 'smaakversterker' en *bakeliet* 'kunsthar' zijn woorden die zowel eponiem als merk/soortnaam zijn.

Onomatopeeën, uitroepen, koos-, lok- en brabbelwoorden

Onomatopeeën, klanknabootsingen, komen vaak voor bij vogelnamen, zoals de *koekoek*, de *kievit*, de *kraai* en de *tjiftjaf*. Uitroepen bevatten soms klankcombinaties die in ‘gewone’ Nederlandse woorden niet voorkomen, bijvoorbeeld *ai*, *hoi*, *goh* en *pst*. Voorbeelden van koos-, lok- en brabbelwoorden zijn: *aai(en)*, *poes* (uit *ps*), *ba(h)* en *papa*. Deze subcategorieën liggen dicht bij elkaar.

Woordscheppingen

Woordscheppingen zijn ‘bedachte woorden’, woorden die min of meer bewust aan de taal zijn toegevoegd. Bij het bedenken van nieuwe woorden kunnen verschillende motivaties een rol spelen en dat maakt dat die woorden tot diverse categorieën kunnen gaan horen. Voor het bedenken van woorden zijn twee hoofdredenen aan te geven.

1. Woorden om nieuwe zaken en nieuwe begrippen of nieuwe betekenissen aan te duiden. Deze komen niet in de plaats van oude woorden. Hiertoe behoren a) nieuwe samenstellingen die vaak voor het eerst in kranten verschijnen zonder dat er een bedenker bij vermeld is; dit kunnen ook eufemistisch gebruikte woorden zijn, zoals *grenshospitium* ‘gesloten opvangcentrum voor asielzoekers’, b) veel vernoemingswoorden, c) woorden voor uitvindingen, vooral op het gebied van de natuurwetenschappen, soms tevens eponiemen, en d) woorden die bedacht zijn door reclame- en televisiemakers, schrijvers en cabaretiers. Voorbeelden van die laatste zijn het *Verkavelingsvlaams* van Geert Van Istendael, de *minkukel* van Marten Toonder, de *regelneef* van Kees van Kooten, *epibreren* van Simon Carmiggelt en het door Rudy Kousbroek bedachte woord *aai-baar-heids-factor*, dat ingewikkeld in elkaar zit wat de herkomst betreft: *aai-* is kooswoord, *baar* is erfwoord evenals *heid*, *factor* is leenwoord.

2. Purismen. Dit zijn woorden die gevormd zijn ter vervanging van vreemde woorden en basistaardwoorden, die de taal zouden vervuilen. Purismen vinden we vooral wanneer er een standaardtaal aan het ontstaan is, of wanneer een taal bedreigd wordt door een andere taal. Zo werden er in de 16^e en 17^e eeuw in het Nederlands veel purismen gemaakt om Latijnse wetenschappelijke begrippen te vervangen. Meestal paste men daarbij leenvertaling toe, bijvoorbeeld *toppunt* voor *punctum verticale*, en *bijwoord* voor *adverbium*, maar soms niet, zoals bij *scheikunde* (ouder *scheyd-konst*) voor *chemie*. In Vlaanderen ontstonden veel purismen in de periode van vernederlandsing van onderwijs en openbaar leven, zoals *regenscherm*, *duimspijker*, *geldbeugel* en *hefschroefvliegtuig*.

Veel woordscheppingen kunnen tegelijkertijd een puristisch woord, een geleerde schepping en een leenwoord zijn. Er bestaan echter ook geleerde scheppingen die uitleenwoorden zijn. De belangrijkste daarvan is wel het woord *gas*. Dit woord werd in de zeventiende eeuw bedacht door de Brusselse wijsgeer, arts en scheikundige Jan Baptist van Helmont, die al op zeventienjarige leeftijd les gaf over heelkunde en toen hij twintig was promoveerde tot doctor in de geneeskunde. Als chemicus is hij vooral bekend geraakt door zijn bestudering van de gassen. Het woord *gas* is gebaseerd op het Griekse *chaos*, een woord dat men men in navolging van Paracelsus sinds 1538 gebruikte voor ‘lucht’. Van Helmont wijzigde *chaos* naar het Nederlandse klankstelsel: *chaos*, *chas*, *gas*. Dit internationaal bekende woord is dus van Nederlandse oorsprong.

VOLKSETYMOLOGIE EN PSEUDO-ETYMOLOGIE

Volksetymologie

Volksetymologie betreft een bepaald type taalverandering waarbij associaties met andere woorden een rol spelen. Woorden hebben een vorm en een betekenis; beide kunnen veranderen. De term *volksetymologie* stamt uit 1852, midden in de Romantiek, een tijd waarin het volk verheer-

lijkt werd. Men ging ervan uit dat het ‘volk’ door een eigen etymologie woorden veranderde. Later kwam men van deze opvatting terug, maar intussen had het verschijnsel een naam gekregen.

Het begrip *volksetymologie* is in de laatste anderhalve eeuw steeds anders gedeut. Bepaalde taalkundigen legden de nadruk op vormveranderingen, andere hadden juist meer oog voor de betekenisveranderingen. Sommigen beschouwden volksetymologie uitsluitend als woordverandering – qua vorm en/of betekenis – door bepaalde associaties, terwijl anderen er ook de niet-wetenschappelijke uitleg van de historische herkomst van een woord onder verstonden. Voor dat laatste werd door de Duitse taalkundige Willy Sanders in 1972 de term *pseudo-etymologie* bedacht. Enerzijds is er de wetenschappelijke en de pseudo-etymologie, anderzijds de volksetymologie. Bij de eerste groep verandert er niets aan het woord en bij de tweede wel.

Pseudo-etymologie

Pseudo-etymologie kan men als volgt definiëren: ‘De etymologie van de tijd vóór men de nu bekende taalverwantschappen ontdekt had of de etymologie die sommigen nu bedrijven zonder gebruik te maken van de bestaande kennis’. De zogenaamde *geleerdenetymologie* was een vorm van pseudo-etymologie die vaak in dienst stond van een zeker idee, een bepaalde filosofie. Deze vinden we bijvoorbeeld bij Plato en Becanus. Moderne pseudo-etymologie op ideële gronden is er in esoterische kringen: de *etymosofie*, die *azijn* (a-zijn) verklaart als het *anti-zijn* en die in *psyche* het Duitse *ich* herkent.

Verwant aan de *geleerdenetymologie* was de *literaire etymologie*. Die treffen wij bijvoorbeeld aan in Vondels ode ‘Aen de beurs van Amsterdam’. Daarin wil hij Amsterdam op dezelfde hoogte brengen als Carthago, omdat de stichting van die stad te danken was aan de door koningin Dido in reepjes gesneden runderhuid, de *bursa*.

Pseudo-etymologie is evenzeer aan de orde als er geen idee aan ten grondslag ligt, maar als men meent te weten waar een woord vandaan komt, zonder enig ander aanknopingspunt dan de huidige vorm. Pseudo-etymologie erkent in feite geen diachronie of vergelijkende taalwetenschap: er wordt niet gekeken naar vormen in oudere taalfasen of in andere talen. Men denkt bijvoorbeeld dat *deurwaarder* iets met *waarde* te maken heeft, wat nergens op slaat: een deurwaarder was gewoon de deurwachter, de portier van het stadhuis. In Duitsland denken sommige mensen dat *Zigeuner* een scheldwoord geworden is, omdat het zou komen van *ziehen* – der *Gauner* ‘rondtrekkende boef’.

Het hoe en waarom van volksetymologie

Volksetymologie is geen woordverklaring, maar woordverandering. Het doel ervan is een grotere transparantie te scheppen. Dat kan een morfologische transparantie zijn waardoor schijnsamenstellingen als *jakhals* kunnen ontstaan, maar ook een semantische, zoals bij het woord *reiziger* (uit Duits *Reisiger* ‘ruiter’) dat door *reizen* beïnvloed is. Volksetymologie komt vooral voor bij vreemde woorden en bij autochtone, maar duister geworden woorden. Woorden die volksetymologie hebben ondergaan noemen we volksetymologieën. Wanneer die tot het lexicon van de taal zijn doorgedrongen kunnen we van *gestandaardiseerde volksetymologieën* spreken. Maar iedere volksetymologie begint als een aanzet tot volksetymologie. Zo heeft *rontonde* de woordenboeken nog niet gehaald. Vooral in de kindertaal – bijvoorbeeld *broteram* uit *boterham*, *openreren* uit *opereren*, *broodje pauw* uit *bapau* en *hokus, pokus, spinazie pas* – wemelt het van dergelijke aanzetten. Dat is logisch, omdat voor kinderen de meeste woorden ondoorzichtig zijn. Slechts de gestandaardiseerde vormen mogen we tot de ‘echte’ volksetymologieën rekenen.

Soms kunnen geleerdenetymologie en literaire etymologie tot volksetymologie leiden. Dat gebeurt zodra de woorden bewust worden veranderd. Een aanzet tot volksetymologie vinden wij wanneer Vondel prins Willem I *Welhem* ‘goed huis’ noemt. Gestandaardiseerde volksetymologie

heeft plaatsgevonden bij *zondvloed*. Geleerden associeerden de *sin(t)-vloed*, de ‘grote vloed’, met de zonden van de mensheid. Een vergelijkbaar soort opzettelijke vervormingen zijn de als grap bedoelde volksetymologieën; deze kunnen door kinderen of naïeve toehoorders als ernst worden opgevat en dan hun eigen leven gaan leiden in de taal. Een voorbeeld is de citroendrank *kwast* (uit *lemon-squash*).

Volksetymologische indeling

Bij volksetymologie zijn drie hoofdgroepen te onderscheiden.

Bij de eerste is sprake van vormverandering, waarbij betekenisassociaties al dan niet een rol kunnen spelen. Geen betekenisassociatie was er bij het ontstaan van de plantennaam *hondsdrif* uit een ouder *gond-rave* (= *gif-rank*). Een ander voorbeeld uit deze subgroep is *oorlam*. In ouder Nederlands was dit de benaming voor een Europeaan die uit Indië terugkeerde. Het woord is een volksetymologische vervorming van het Maleise *orang lama* (*datang*), wat zoveel wil zeggen als ‘een mens, die lang geleden gekomen is’, een oud-gast. De koopvaardijmatrozen gaven deze naam aan de matrozen van de oorlogsschepen en van hier uit kreeg het de betekenis ‘rantsoen jenever’ en later borreltje in het algemeen.

Voorbeelden van woorden waarbij wel sprake was van betekenisassociaties, zijn *hangmat* uit *hamaca*, *toneel* uit *tineel* en *avontuur* uit *aventure*, die respectievelijk in verband zijn gebracht met *hangen*, *tonen* en *avond*.

In de tweede groep vindt uitsluitend betekenisverandering plaats. Dat is bijvoorbeeld gebeurd bij *potig* – dat aanvankelijk ‘koppig’ betekende; het was een afleiding van Noord-Hollands *poot* ‘hoofd’ – en *ophemelen* waarvan de betekenis ‘de hemel in prijzen’ zich onder invloed van *hemel* ontwikkeld heeft uit de oudere betekenis ‘wegbergen, schoonmaken’. Het werkwoord *hanteren* is niet afgeleid van *hand*, het is een woord uit het Frans dat het Middelnederlands ontleend heeft in diverse betekenissen zoals ‘omgang hebben met’ en ‘handel drijven’. *Minne hanteren* was ‘de liefde bedrijven’. In het huidige Frans betekent *hanter* ‘spoken in, achtervolgen’, maar vroeger gebruikte men het voor ‘(veel) omgaan met’. In het Nederlands en het Nederduits heeft men *hanteren* in verband gebracht met *hand*. Daardoor heeft het een betekeniswijziging ondergaan. Men hanteert de naald, of de pen: men is er al dan niet *handig* mee.

De derde groep bevat de gevallen met vorm- en betekenisverandering, zoals het woord *glad-akker*, dat afkomstig is van Maleis *geladak*, met de betekenis ‘kamponghond zonder eigenaar die voedsel bij elkaar moet scharrelen’. De betekenis evolueerde tot ‘persoon die niet kieskeurig is in de manier waarop hij de kost verdient’. Maar momenteel betekent het ‘gladde kerel, schurk’, door associatie met *glad*. Tot deze groep behoort ook een woord als *rijzig*, dat ontleend is aan het Duitse *reisig* en dat aanvankelijk de betekenis ‘bereden, voor de krijgstoet uitgerust’ had. Onder invloed van *rijzen* veranderde de vorm en trad ook betekenisverandering op.

Beknopt overzicht Indo-Europese talen

INDO-EUROPEES

De Indo-Europese taalfamilie (vroeger Indogermaans genoemd) bestond en bestaat uit een aantal taaltakken: Anatolisch, Indo-Iraans, Tochaars, Armeens, Grieks, Albanees, Italisch, Keltisch, Germaans en Balto-Slavisch. De term Indo-Europees wordt ook gebruikt voor de oertaal, grondtaal of het oudste stadium van alle Indo-Europese talen. Door vergelijkend taalonderzoek kan men de proto-Indo-Europese (pic.) woorden reconstrueren; reconstructies worden met een asterisk (*) aangeduid.

ONDERVERDELING

Tot niet lang geleden werden de Indo-Europese talen ingedeeld in een Oostelijke groep (de satemtalen) en een Westelijke groep (de kentumtalen of centumtalen), naar de vorm waarin het woord *honderd* erin voorkomt. Deze indeling op basis van één enkele klankontwikkeling wordt thans beschouwd als verouderd, mede omdat duidelijk is geworden dat het Hettitisch en het Tochaars, de meest oostelijke Indo-Europese taal, kentumtalen zijn. De indeling was als volgt.

Satemtalen. Oostelijke groep, genoemd naar de vorm waarin het woord *honderd* erin voorkomt, met gepalataliseerde (verder naar voren uitgesproken) proto-Indo-Europese *k*: Sanskriet *śatám*, Oudiraans *satəm*, Baltisch *šimtas*. Tot de satemtalen werden de Indo-Iraanse, Armeense, Albanese en Balto-Slavische taaltakken gerekend.

Kentumtalen, ook wel gespeld **centumtalen**. Westelijke groep, genoemd naar de vorm waarin het woord *honderd* erin voorkomt, met niet verder gepalataliseerde proto-Indo-Europese *k*: Latijn *centum*, Grieks *hekatón*, Gotisch *hund*. Tot de kentumtalen werden de vier grote groepen van de Griekse, Romaanse of Italische, Keltische en Germaanse taaltakken gerekend. Ook het Tochaars en de Anatolische talen zijn kentumtalen.

Andere suggesties voor de wijze waarop het oorspronkelijke Indo-Europees in hoofdgroepen zou zijn uiteengevallen vinden weinig bijval.

TAALTAKKEN

Albanees. Bekend sedert de 15^e eeuw en gesproken in Albanië, delen van voormalig Joegoslavië en Italië.

Anatolisch. Groep van acht talen in Klein-Azië, die onder andere bestaat uit de uitgestorven talen Hettitisch en Luwisch (o.a. Lycisch) en verder bijv. Lydisch en Karisch. Een groot archief met teksten werd in 1906 ontdekt in Boğazköy, 150 km ten oosten van Ankara. De teksten van het Hettitisch en Luwisch staan in syllabisch spijkerschrift op ruim vijftienduizend klei-tabletten en dateren van ca. 1700-1200 v. Chr. Het Luwisch gebruikte van ca. 1500 tot ca. 700 v. Chr. ook een eigen hiërogliefenschrift; andere talen uit deze groep gebruikten alfabetisch schrift gelijkend op het Griekse.

Armeens. Bekend sedert de 5^e eeuw met een eigen alfabetisch schrift.

Balto-Slavisch. Groep talen bestaand uit Baltisch en Slavisch, die oorspronkelijk dezelfde taal waren. De oudste Slavische teksten zijn bijbelvertalingen uit ca. 865 in het Oudkerkslavisch (ook bekend als Oudbulgaars), geschreven in een aan het Grieks ontleend alfabetisch schrift.

Slavisch wordt onderverdeeld in Oost-Slavisch (Russisch, Oekraïens en Wit-Russisch), Zuid-Slavisch (Bulgaars, Macedonisch, Servisch, Kroatisch en Sloveens) en West-Slavisch (Pools, Tsjechisch, Slovaaks, Sorbisch, Pommers en het uitgestorven Polabisch). De Baltische talen omvatten Litouws, Lets en het uitgestorven Oudpruisisch. Litouws is pas bekend sedert de 16^e eeuw, maar wegens zijn zeer archaische vormen uitermate belangrijk voor de studie van het Indo-Europees.

Germaans. Groep talen die wordt onderverdeeld in Oost-Germaans (het uitgestorven Gotisch, naast de vrijwel niet overgeleverde talen van de Bourgondiërs en de Vandalen), Noord-Germaans (Zweeds, Noors, Deens, IJslands en Faeröers) en West-Germaans (Duits, Jiddisch, Letzeburgs, Engels, Fries, Nederlands en het daaruit ontstane Afrikaans). Binnen de West-Germaanse talen worden Engels, Fries, en de kustdialecten van het Nederlands en het Noord-Duits samen ook wel Ingweoons of Noordzee-Germaans genoemd. De oudste teksten in het Germaans zijn runeninscripties uit de 2^e eeuw in het Oernoords en een 4^e-eeuwse bijbelvertaling in het Gotisch.

Grieks. De oudste teksten dateren van 1400 en 1200 v. Chr. en zijn geschreven in Myceens dialect op kleitabletten in een syllabisch schrift bekend als Lineair B. De Homerische heldendichten, in Ionisch dialect, zijn de oudste literatuur; zij dateren van de 8^e eeuw v. Chr.

Hettitisch. Zie **Anatolisch**.

Indo-Iraans. Groep talen die de nauw verwante Indische en Iraanse talen omvat; misschien omvat de groep nog een derde tak, de Nuristani-talen in Afghanistan. De Indische talen zijn o.a. Hindi, Bengali, Marathi en Gujarathi, Singalees (Sri-Lanka) en de zigeunertaal Romani. De oudste teksten in de Indische talen zijn de Veda's, religieuze geschriften van het hindoeïsme, geschreven in het oudste Sanskriet (Oudindisch) in een eigen schrift; de oudste dateren waarschijnlijk van ca. 1000 v. Chr. De Iraanse talen zijn Perzisch, Pashto (de officiële taal van Afghanistan), Koerdisch en Ossetisch (een minderheidstaal in de Kaukasus). De oudste teksten in de Iraanse talen zijn de geschriften van de Avesta, de leer van Zoroaster of het parsisme; ze zijn geschreven in het Avestisch, het oudste Iraans, in een eigen schrift, en dateren van 1000 tot 800 v. Chr.

Italisch. Groep talen die gesproken werden op het Italisch schiereiland, waaronder Latijn en de uitgestorven talen Faliskisch, Oskisch en Umbrisch; misschien ook het alleen uit inscripties bekende Venetisch en Ligurisch. De oudste inscripties in het Latijn dateren van voor 500 v. Chr., de Latijnse literatuur begint in de 3^e eeuw v. Chr. De talen die uit het Latijn zijn ontstaan worden Romaanse talen genoemd: Frans, Provençaals, Spaans, Catalaans, Portugees, Italiaans, Reto-Romaans en Roemeens. De term Italisch omvat meestal ook deze Romaanse talen.

Keltisch. Groep talen die wordt onderverdeeld in Continentaal Keltisch (de uitgestorven talen Gallisch in Frankrijk, Lepontisch in Noord-Italië en Celtiberisch in Spanje) en Insulair Keltisch (Iers, Gaelic in Schotland, en het in 1940 uitgestorven Manx van het eiland Man; Welsh, het in de 19^e eeuw uitgestorven Cornish in Cornwall, en Bretons). De oudste teksten in het Gallisch zijn inscripties uit ca. 150 v. Chr. De oudste teksten in het Iers, van ca. 300 na Chr., zijn inscripties in een eigen alfabetisch schrift bekend als Ogham; de oudste teksten in handschriften dateren uit de 7^e eeuw.

Romaans. Zie **Italisch**.

Tochaars. Groep van twee uitgestorven kentumtalen, Tochaars A en B, die in Toerkestan (Centraal-Azië) gesproken werden. De teksten die in 1904 ontdekt werden dateren uit de 6^e tot 8^e eeuw en bestaan uit boeddhistische geschriften in Indisch schrift.

OVERIGE TALEN

Er zijn talen die alleen bekend zijn uit taalresten, zoals een beperkt aantal namen, inscripties of glossen, waarvan aangenomen wordt dat zij Indo-Europees waren, maar die niet geklassificeerd kunnen worden als behorend tot een van bovengenoemde taaltakken. Dit zijn onder andere de volgende talen.

Frygisch. Taal in Turkije, alleen bekend uit enige honderden inscripties in Grieks schrift uit de 8^e eeuw v. Chr. tot de 3^e eeuw na Chr.

Illyrisch. Taal in voormalig Joegoslavië, alleen bekend uit namen en glossen.

Lusitaans. Taal in West-Spanje en Portugal, bekend uit een paar inscripties uit de 2^e eeuw.

Macedonisch. Slechts bekend uit enkele glossen en namen; mogelijk nauw verwant aan het Grieks.

Messapisch. Taal in Zuid-Oost-Italië, alleen bekend uit 300 inscripties uit de 5^e tot 1^e eeuw v. Chr.

Thracisch. Taal in Bulgarije en Zuid-Roemenië, alleen bekend uit twee inscripties, een aantal glossen en namen, en leenwoorden in het Roemeens.

Taalperioden en taalvarianten

De meeste van de taalnamen die worden gebruikt in het *EWN* spreken voor zich. Voor enkele talen die nauw met het Nederlands verwant zijn of die veel invloed hebben gehad op het Nederlands, is een verdere onderverdeling toegepast, zoals dat ook in de taalkundige vakliteratuur gebruikelijk is.

PERIODEN

Een belangrijke verdeling is die in meerdere perioden. Binnen zo'n periode zijn de taalkundige veranderingen geringer dan tussen perioden onderling. Precieze grenzen zijn niet te geven, maar in de vakliteratuur bestaat een redelijke overeenstemming over de hier genoemde indicaties van jaartallen.

Zo wordt het voorvoegsel *oud-* gebruikt voor de oudste periode met geschreven bronnen van een taal. De in het *EWN* meest voorkomende taalnamen met *oud-* zijn:

Oudnederlands (afkorting onl.)	voor 1200
Oudsaksisch (os.)	voor 1100
Oudhoogduits (ohd.)	voor 1100
Oudfries (ofri.)	voor 1550
Oudengels (oe.)	voor 1100
Oudnoords (on.)	voor 1500
Oud- + Scandinavische taal	voor 1500
Oudfrans	voor 1350

Oudsaksisch is de traditionele aanduiding voor de oudste periode van het Nederduits. Oudnoords is de overkoepelende term voor de Scandinavische talen vanaf de vroege Middeleeuwen; deze term wordt in Nederland sedert een besluit op de jaarvergadering van de Vereniging van Oudgermanisten in 1976 algemeen gehanteerd in plaats van het vroeger gebruikelijke maar verwarrende Oudnoors.

Het voorvoegsel *middel-* slaat op de periode volgend op die met *oud-*:

Middelnederlands (mnl.)	1200-1500
Middelnederduits (mnd.)	1100-1500
Middelhoogduits (mhd.)	1100-1350
Middelengels (me.)	1100-1500
Middelfrans	1350-1600

Binnen het Middelnederlands wordt het 13^e-eeuws wel Vroegmiddelnederlands genoemd. Voor het Fries en de Scandinavische talen wordt traditioneel geen *middel-*periode onderscheiden.

Met het voorvoegsel *nieuw-* wordt expliciet aangegeven dat de moderne taal wordt bedoeld:

Nieuwnederlands (nnl.)	na 1700
Nieuwnederduits (nnd.)	na 1500
Nieuwhoogduits (nhd.)	na 1600
Nieuwfries (nfri.)	na 1550
Nieuwengels (ne.)	na 1700
Nieuw- + Scandinavische taal	na 1500
Nieuwfrans	na 1600

Indien het contrast met oudere fasen niet benadrukt hoeft te worden, wordt dit voorvoegsel weggelaten.

Perioden liggend tussen *middel-* en *nieuw-* worden soms met *vroegnieuw-* aangeduid:

Vroegnieuwnederlands (vnnl.)	1500–1700
Vroegnieuwhoogduits (vnhd.)	1350–1600
Vroegnieuwengels (vne.)	1500–1700

TAALVARIANTEN

Voor een inzicht in het gebruik van termen voor Duitse, Latijnse en Nederlandse chronologische en geografische taalvarianten in de lemma's van het *EWN* is het volgende van belang.

Noordzee-Germaans

Het Noordzee-Germaans, in de literatuur ook wel Ingweoons of Kust-Germaans genoemd, is geen aparte taal, maar een aanduiding voor een verzameling kenmerken die gemeenschappelijk is voor de West-Germaanse talen en dialecten die aan de Noordzee grenzen, te weten Engels, Fries en de kustdialecten van het Nederlands en het Nederduits. Noordzee-Germaans is bijv. de vorm *muide* (in de plaatsnamen Diksmuide, Arnemuïden, Muïden, Ter Muïden) tegenover Fransisch *monde* (Dendermonde), uit Protogermaans *munþ*, waaruit ook Engels *mouth* eveneens zonder *n*. Ook Noordzee-Germaans is de ontronding van de umlauts-*u* tot *i* in West-Vlaams *pit*, *rik* 'rug', *dinne* 'dun', *krikke* 'kruk', eveneens zoals in Engels *pit*, *thin*. Vgl. ook de plaatsnaam *Stalhille* tegenover *Lotenhulle*, met West-Vlaams *hille* 'heuvel', zoals Engels *hill*. Een ander voorbeeld is de *ie* voor *uu* in *liede*, *lien* tegenover *luiden*, *lui*, en in *bestier* 'bestuur', *vier* 'vuur'. Verder nog de overgang van *-ege-* naar *-ei-*, Engels *-ai-*, zoals in Nederlands *zeil*, Engels *sail* naast Duits *Segel*.

Duits

Voor het Duits wordt onderscheid gemaakt tussen het *Hoogduits* en het *Nederduits*. Het *Hoogduits* omvat grofweg de dialecten in de zuidelijke helft van het Duitse taalgebied en heeft de basis gevormd voor de huidige Duitse cultuurtaal, zij het met heel wat Nederduitse componenten. Het *Nederduits* omvat het noordelijke Duitse taalgebied en heeft in de Middeleeuwen, de periode van de Hanze, als cultuurtaal gediend en grote invloed uitgeoefend op de omliggende talen. De huidige status van deze taalnaam dient alleen als overkoepelende noemer voor de Noord-Duitse dialecten. Het belangrijkste taalkundige verschil tussen Hoog- en Nederduits is de overgang van de klanken /p/ naar /pf/ of /f/, /t/ naar /ts/ (geschreven *z*) of /s/, /k/ (dikwijls) naar /ch/, en /d/ naar /t/, die het Hoogduits wel heeft ondergaan, maar het Nederduits, evenals de andere Germaanse talen, niet. Waar in het *EWN* de taalnaam *Duits* wordt gebruikt, is het onderscheid niet van belang of wordt de moderne (Hoog)duitse cultuurtaal bedoeld.

Latijn

Voor het *Latijn* is in het *EWN* de volgende vereenvoudigde indeling gemaakt.

Het *Vroeglatijn* is de voorganger van het klassiek Latijn, tot 100 v. Chr.

Het *Latijn* is de taal van de klassieke Latijnse schrijvers, tot 150 na Chr. Hierop zijn ook de latere geschreven varianten van het Latijn gebaseerd. Ter onderscheid wordt in het *EWN* voor deze periode ook wel de term *klassiek Latijn* gebruikt.

Het *Laatlatijn* is de latere schrijftaal van het Romeinse keizerrijk, tot 500. Deze periode wordt gekenmerkt door enkele fonologische en syntactische vereenvoudigingen, waaronder het verdwijnen van klinkerlengte als distinctief kenmerk.

De term *vulgair Latijn* is een gemeenschappelijke aanduiding voor de taalvarianten die in de vroege

Middeleeuwen in het Romaanse taalgebied moeten zijn gesproken. Uit die periode bestaan nauwelijks geschreven bronnen van de spreektaal. De meeste vulgair-Latijnse woorden zijn reconstructies op basis van het voorgaande geschreven Latijn en de afzonderlijke latere nationale Romaanse talen. Het *christelijk Latijn* is de taal van de katholieke kerk, die in de Middeleeuwen en daarna haar eigen taalregister hanteerde, gekenmerkt door een groot aantal nieuwe woorden of oude Latijnse woorden met een specifieke kerkelijke betekenis.

Het *middeleeuws Latijn* was de ambtelijke taal in grote delen van middeleeuws West-Europa. De woordenschat van het middeleeuws Latijn werd verrijkt door vele ontleningen aan nationale talen en heeft dan ook als medium kunnen dienen voor woordovernames in andere nationale talen. Ten slotte is het *Neolatijn*, ook wel wetenschappelijk Latijn genoemd, de taal van de wetenschap uit de periode van het humanisme en daarna.

GEOGRAFISCHE VARIANTEN, MET NAME BETREFFENDE HET NEDERLANDS IN BELGIË EN NEDERLAND

Een taal die in meer dan één land de standaardtaal of een van de standaardtalen is, heeft de neiging om te divergeren in twee varianten. Voor de oppervlakkige hoorder zijn fonetische verschillen het opvallendst: de meeste Nederlandstaligen kunnen na enkele seconden spraak van bijvoorbeeld een nieuwslezer concluderen of ze naar een Belg of een Nederlander luisteren. Hetzelfde geldt voor de Oostenrijker naast de Duitser en de Amerikaan naast de Brit.

De lexicale verschillen tussen zulke varianten zijn echter eveneens vaak aanzienlijk. Veel woorden behoren specifiek tot één bepaalde variant. Bij ontleningen wordt in dit woordenboek dan ook regelmatig gesproken over het Amerikaans-Engels of het Brits-Engels. Voorbeelden van andere geografisch bepaalde taalvarianten die worden genoemd, zijn: Belgisch-Frans, Oostenrijks-Duits, Egyptisch-Arabisch, Mexicaans-Spaans.

Ook de woordenschat van een Nederlandstalige Belg bevat vele woorden die een Nederlander nooit of zelden in de mond zal nemen. Andersom is dat in gelijke mate het geval. De Nederlandse cultuurtaal heeft sinds het begin van de 20^e eeuw een grote invloed op het Nederlands in België. De Nederlandstalige cultuurdragers in België (schrijvers en de gesproken en geschreven media) en het onderwijs beschouwen haar als norm. De verschillen tussen het Nederlands in Nederland en België in geschreven taal zijn nu relatief gering, zeker in teksten bestemd voor publicatie, die vaak aan de Nederlandse norm worden aangepast. De gewone, ongedwongen spreektaal van de meeste Belgen, voorzover die niet een streekgebonden dialect is, laat zich echter niet zomaar beïnvloeden en gaat deels haar eigen weg. Vooral in de laatste decennia van de 20^e eeuw heeft zich in toenemende mate een spreektaalige vorm van het Belgisch-Nederlands gemanifesteerd. Tegelijkertijd wordt men toleranter tegenover de verschillen tussen het Belgisch en Nederlands Nederlands, die steeds vaker erkend en bestudeerd worden, en daardoor ook wel in geschreven teksten verschijnen. Dat alles maakt de taak van de taalkundigen eenvoudiger.

Voor deze zich in België ontwikkelende standaardtaal werd in 1989 door de Belgische journalist en columnist Geert van Istendael de naam *Verkavelingsvlaams* geïntroduceerd in *Het Belgisch Labyrint* (p. 108). Het was in eerste instantie een minachtende term voor de vooral op het Brabants gebaseerde tussentaal, die in de nieuwe verkavelingen gesproken werd door mensen met verschillende dialecten. Deze term is inmiddels in België vrij algemeen bekend en is voor sommigen een geuzennaam geworden.

In het *EWN* wordt evenwel het neutrale begrip Belgisch-Nederlands (afkorting BN) gebruikt. Het staat tegenover het Nederlands-Nederlands (afkorting NN), de van het BN afwijkende taalvormen in Nederland. In principe neemt het *EWN* geen dialectwoorden op, maar uitsluitend standaardwoorden of bovenregionale BN- of NN-woorden. Van dit principe wordt om verschillende redenen weleens afgeweken.

Taalkundige termen

Ablatief. Buigingsvorm (naamval) van een naamwoord na een voorzetsel of als aanduiding van waaruit iets ontstaat, waardoor of waarmee iets gebeurt.

Ablaut. Regelmatige afwisseling van klinkers, die op het Indo-Europees teruggaat. Een goed voorbeeld van de ablaut is nog altijd te zien in de hoofdtijden van de sterke werkwoorden. In het Proto-Indo-Europees bestaat de afwisseling *e - o - nul*, gecombineerd met een sonant *i* of *u* is dat resp. *ei - oi - i, eu - ou - u*. Deze wisseling is duidelijk zichtbaar in de hoofdtijden van Grieks *leipo - elipon - leloipa*. Een goed voorbeeld is ook het werkwoord *bijten*. Aangezien Proto-Indo-Europees *ei* in het Germaans een lange *ī* wordt en de Proto-Indo-Europese *o* een *a*, beantwoordt aan Proto-Indo-Europees *ei - oi - i* in het Germaans *ī - ai - i*, wat zichtbaar is in Gotisch *beitan* (spreek uit *bitan*) - *báit - bitum - bitans* en in Middelnederlands *bīten - (ic) beet - (wi) beten - gebeten*. De *ē* in het enkelvoud van de verleden tijd gaat terug op Germaans *ai* en de *ē* in het meervoud van de verleden tijd is het gevolg van de rekking (in open lettergreep) van de korte *i*. Bij de ablaut onderscheidt men *voltrap* (korte klinkers), *rekkingstrap* (lange klinkers), *nultrap* (ontbreken van klinkers).

Accusatief. Buigingsvorm (naamval) van een naamwoord als lijdend voorwerp of na een voorzetsel. De aan het Latijn ontleende substantieven werden in de accusatief (*casus obliquus*) ontleend.

Adjectief. Bijvoeglijk naamwoord.

Affix. Verzamelwoord voor prefix, infix, suffix, een aan de stam toegevoegd vormelement.

Affricaat. Klank die als occlusief begint en als fricatief eindigt, bijv. *pf*.

Analogie. Vorming of vormwijziging naar het voorbeeld van andere vormen. De verleden tijd van het werkwoord *vinden* was in het Middelnederlands *vant* (ev.) / *vonden* (mv.). Naar analogie van het meervoud werd later de enkelvoudsvorm ook *vond*. In het Duits vond de analogie in omgekeerde zin plaats: Middelhoogduits *fand / funden* werd Nieuwhoogduits *fand / fanden*. Een ander voorbeeld: *toveraar* (zoals nog dialectisch) werd *tovenaar* naar analogie van *molenaar*.

Anlaut. Eerste klank van een lettergreep of woord (absolute anlaut).

Apocope. Wegval van een foneem in de auslaut, dus op het eind van een woord. Bekend is de *t*-apocope in het Kortrijks (bijv. *mon* 'mond', *pos* 'post'), Leidens (bijv. *knech* 'knecht'), Utrechts (*utrech*). Ook *gif* uit eerder *gift, bracht* < Middelnederlands *brachte*.

Assimilatie. Gehele of gedeeltelijke gelijkmaking van twee medeklinkers, bijv. *rr < rn* in *korrel* uit eerder *cornel*, *ll < nl* in *balling* uit eerder *banling*, *s < rs* in West-Vlaams *ges, gas < gers, gars* 'gras'. Gedeeltelijke assimilatie heeft plaatsgevonden in bijv. *ombekwaam*, waarin de *n* (dentale nasaal) van *on-* een *m* (bilabiale nasaal) wordt onder invloed van de *b* (bilabiale occlusief). Er is ook assimilatie van stem: een stemhebbende medeklinker bijv. wordt stemloos onder invloed van een stemloze medeklinker, bijv. *opvangen* wordt als *opfangen* uitgesproken, *afzeggen* wordt *afseggen*, 't zal wordt *tsal*. Assimilatie tussen twee woorden die onmiddellijk achter elkaar worden uitgesproken wordt ook Sandhi genoemd.

Auslaut. Laatste klank van een lettergreep of woord (absolute auslaut).

Belgisch Nederlands. Voor het in België gesproken bovenregionale taalgebruik dat specifiek afwijkt van dat in Nederland, wordt de term Belgisch Nederlands gebruikt (afkorting BN), bijv. *deftig* 'fatsoenlijk', *terug* 'opnieuw'. Zie ook p. 33.

Bilabiaal. Zie **Labiaal**.

Causatief. Een werkwoord dat het veroorzaken (Latijn *causare*) van een handeling uitdrukt. Ook wel factitief genoemd. *Leggen* en *zetten* zijn causatieve werkwoorden, zij betekenen in feite 'doen liggen', 'doen zitten'. De causatieven waren in het Germaans *-jan*-werkwoorden, wat inhoudt dat ze gevormd waren van de stam van het werkwoord met dezelfde ablautsvorm als in

het enkelvoud van de verleden tijd (van sterke werkwoorden), met de uitgang *-jan*. In Gotisch *sitan* 'zitten', *sat* 'zat' is de Germaanse ablaut *i/a* (Proto-Indo-Europees *e/o*) aanwezig. Het causatieve werkwoord wordt *sat + jan = satjan*. De *j* beïnvloedt de eerste *a*, die daardoor *e* wordt (umlaut) en *tj* assimileert tot een dubbele of gegemineerde *tt*. Nederlands *zetten*, Duits *setzen* (met bovendien nog Hoogduitse klankverschuiving) zijn het resultaat van dit Germaanse proces.

Cluster. Groep medeklinkers, bijv. *str, rkt, schr, ststr, nkt, mpt, pr, pl, tl*. Een cluster is gemakkelijk onderhevig aan reductie, bijv. *markt* wordt *mart*, *inkt* wordt *int*, *Poststraat* wordt *Postraat*, Hollands *schrijven* wordt *srijve*.

Collectief. Verzamelnaam, verzamelwoord.

Compensatierekking. Zie **Rekking**.

Consonant. Medeklinker.

Contaminatie. Een woord waarin delen van twee verschillende woorden zijn opgegaan. *Verexcuseren* is een contaminatie van *verontschuldigen* en *excuseren*, *opnoteren* is een contaminatie van *opschrijven* en *noteren*.

Datief. Buigingsvorm (naamval) van een naamwoord als meewerkend voorwerp of na een voorzetsel.

Dentaal. Occlusief tussen de tongpunt en de tanden gevormd, bijv. *d, t, s, z, n, l, r*.

Diftong. Tweeklank, klinker die anders eindigt dan hij begint, bijv. *ei, ui, ou, ai, oei, eeuw, ieuw*.

Diftongering. De overgang van een monoftong (eenklank) naar een diftong (tweeklank), bijv. Middelnederlands *mijn* met *ī* > Nieuwnederlands *mijn* met *ei*.

Diminutief. Verkleinwoord.

Dissimilatie. Differentiëring van twee gelijke medeklinkers, vaak *r-r* dat *l-r* wordt, bijv. *garnaar* wordt *garnaal*, *murmeren* wordt *murmelen*, *peregrin* wordt *pelgrim*.

Duratief. Aspect dat een voortdurende handeling uitdrukt. Zie ook Perfectief.

ē₂. De Indo-Europese *ē* heeft in het Germaans een vrij open *ē*-klank opgeleverd, die ook wel *ē₁* wordt genoemd. Daarnaast staat de gesloten Germaanse *ē₂*, die niet tot het Protogermaans en Indo-Europees kan worden herleid. De *ē₂* ontwikkelt zich via Oud-West-Germaans *iē* tot Nieuwnederlands *ie*. De klank komt voor in een enkel Germaans woord zoals *hier* en in het preteritum van de zevende klasse van de sterke werkwoorden zoals *liet* en *hield*. Ook in enkele leenwoorden uit het Latijn of Oudfrans komt *ē₂* voor, bijv. *biet, brief, spiegel, Griek*.

Enclise. Een zwakker betoond element dat aan een voorafgaand sterker betoond element wordt gehecht, bijv. *zegtie, dattie, zeg'k*, Middelnederlands *doe sachine* 'toen zag hij hem'.

Enclitisch. In enclise aan een voorafgaand element gehecht.

Epenthese. Invoeging van een klank in een woord, bijv. een *m* in *pampier*, een *r* in *karbies*, een *d* in *duurder*.

Epenthetisch. In epenthesen in een woord ingevoegd.

Eufemisme. Verhullend woord dat de onaangename eigenschappen van een begrip verdoezelt, bijv. *interieurverzorgster* 'schoonmaakster', *tbc* 'tuberculose', *suicide, zelfdoding* 'zelfmoord'.

Flexie. Verzamelnaam voor de vervoeging van werkwoorden en de verbuiging van andere woordklassen (zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, lidwoorden, voornaamwoorden).

Frequentatief. Afleiding van een werkwoord door middel van het achtervoegsel *-elen* of *-eren*, waardoor een herhaalde handeling wordt uitgedrukt, bijv. *trappelen* bij *trappen*, *bibberen* bij *beven*.

Fricatief. Medeklinker die ontstaat als het luchtkanaal in de mondholte vernauwd wordt, waardoor een geruis waargenomen wordt: *w, v, f, z, s, j, g, ch, h, zj, sj*. Ook wel *glijder* genoemd.

Gedekte nasaal. Gezegd van een nasaal, wanneer die gevolgd wordt door nog minstens één andere medeklinker. Bijv. de *ng* in *hengst*, de *n* in *hond* zijn gedekt.

Geleed woord. Afleiding of samenstelling; woord dat uit meerdere woorddelen, dat uit meer dan één morfeem (betekenseenheid) bestaat.

Geminatie. Verdubbeling van een klank of een letter, bijv. *vellen* tegenover *val*. Veel geminaten zijn door assimilatie ontstaan, bijv. *nn* uit *nw* in Middelnederlands *dunne* tegenover Latijn *tenuis*. In het West-Germaans werd een consonant gegemineerd voor *j*, bijv. *zeten* tegenover Gotisch *satjan*, *bidden* tegenover Gotisch *bidjan*. Er was ook geminatie voor *r*, *l*, bijv. *akker* tegenover Gotisch *akrs*, *bitter* tegenover *bijten*, *fakkel* tegenover Latijn *facula*.

Genitief. Buigingsvorm (naamval) van een naamwoord als aanduiding van bezit of hoeveelheid. Ook vaak gebruikt voor bijwoordelijke bepalingen, bijv. *'s morgens*.

Gesloten lettergreep. Lettergreep die eindigt op een medeklinker.

Grammatische wisseling. Volgens de eerste (of Germaanse) klankverschuiving (wet van Grimm) worden Proto-Indo-Europese stemloze oclusieven in het Germaans stemloze fricatieven. In 1877 formuleerde de Deen Verner hierop de volgende uitzondering: die oclusieven werden stemhebbende fricatieven als de hoofdtoon niet op de onmiddellijk voorafgaande syllabe lag (wet van Verner). Voorbeelden zijn Latijn *frāter* tegenover Gotisch. *brōþar*, dus *t* tegenover *þ*, maar Latijn *pāter* tegenover Gotisch *fadar*, dus *t* tegenover *d*. Als gevolg van grammatische wisseling staat Nederlands *slaan* (Oudhoogduits *slahan*) naast Nederlands *sloegen* en *geslagen*, Nederlands *gedijen* naast *gedegen*, Duits *gedeihen* naast *gediegen*. De *z* die ontstaan was door grammatische wisseling ging in het Noord- en West-Germaans door rotacisme over in *r*, met als resultaat Nederlands *was* naast *waren*, *vriezen* naast *gevroren* en *kiezen* naast *verkoren*.

Hapax. Een (tot dusver) slechts eenmaal voorkomend woord.

Haplogogie. Verlies van een gelijk beginnende lettergreep of gelijke cluster, bijv. *Heilegeestraat* uit *Heilige-Geeststraat*, *Postraat* uit *Poststraat*, *Utrecht* uit *ute Trecht*, *op 'n gevemnt* uit *op een gegeven moment*.

Homoniem. Gelijkkluidend woord, maar met andere betekenis of etymologie, bijv. *arm*, *hart* / *hard*.

Hypercorrectie. Ook regressiefout (Frans *fausse régression*), een fout die ontstaat door een (verkeerde) poging om de correcte vorm te herstellen. Aangezien de *h* in Vlaamse en Brabantse dialecten niet uitgesproken wordt, zodat *hout* en *oud* homoniemen worden, weet de taalgebruiker niet meer welke met een klinker beginnende woorden een anlaut-*h* hebben. Zo hoort men in het kaartspel wel van een *haas* spreken i.p.v. een *aas*. De Franse *ch* wordt in Vlaanderen als *s* uitgesproken; een *sacchoche* wordt dan een *sakkosse*, maar de taalgebruiker die correcter wil spreken, herinnert zich dan dat aan die *s* eigenlijk een *sj* beantwoordt, vervangt dan de *s* door *sj*, maar de verkeerde, zodat het woord *sjakosse* ontstaat. In Holland is het diminutiefsuffix *-je* vaak *-ie*. Een *bakje* is een *bakkie*, een *kopje* koffie wordt een *koppie* koffie, maar hypercorrect hoort men wel een *kopje* koffie. En aangezien een *kwaje* kerel eigenlijk een *kwade* kerel is, werd *kaai* door hypercorrectie *kade*.

Inchoatief. Aspect dat het begin van een handeling of de overgang in een andere toestand uitdrukt, bijv. in de werkwoorden *ontbranden* 'beginnen te branden', *opkijken*, *verouderen*.

Infinitief. Onbepaalde wijs.

Infix. Affix in het midden van een woord, tussenvoegsel.

Inlaut. Klank in het midden van een woord of lettergreep.

Instrumentalis. Buigingsvorm (naamval) van een naamwoord die het middel aangeeft waarmee de handeling wordt uitgevoerd.

Intensief. Expressieve woordvorm die het bedoelde op krachtiger wijze uitdrukt. Daartoe kunnen verschillende middelen worden gebruikt: verscherping (verstemlozing) van een consonant, bijv. *kappelen* uit *kabbelen*; geminatie, bijv. Nederlands *likken* tegenover Middelnederlands *liken* 'gelijk maken'; overgang van fricatief naar oclusief en tegelijk geminatie in *bibberen*, *kabbelen* tegenover *beven*, *kavelen*, ook *bukken* (stemloos) tegenover *buigen* (stemhebbend); *ts* in *gletsen* tegenover *glijden*.

Klanknabootsing. Taalvorm waarbij door het woord een ongearticuleerde klank wordt nagebootst. Voorbeelden zijn vormen als *rikketikken* of *gerommel* (van de donder), maar ook vogelnamen als *koekoek* en werkwoorden als *blaten*.

Klankverschuiving. In de Germaanse talen bestaat allereerst de *eerste* of *Germaanse klankverschuiving*, een proces waarin de labialen, dentalen en velaren uit de Indo-Europese grondtaal verschoven. Deze verschuiving moet plaats hebben gevonden voor het uiteenvallen van het Germaans in afzonderlijke Germaanse talen, aangezien alle Germaanse talen de verschoven klanken hebben. Voorbeelden zijn: Latijn *labium* met onverschoven *b* tegenover Nederlands *lip*, Latijn *decem* met onverschoven *d* tegenover Nederlands *tien*, Latijn *pater* met onverschoven *p* tegenover *vader*, Latijn *cor, cordis* met onverschoven *k* en *d* tegenover *hart*.

De *tweede* of *Hoogduitse klankverschuiving* heeft de Germaanse stemloze occlusieven *p, t, k* (uit Proto-Indo-Europees *b, d, g*) verder verschoven tot stemloze affricaten en fricatieven. Deze beweging ging uit van de zuidelijke dialecten en strekt zich uit tot een noordelijke lijn van Duinkerken tot Königsberg in Oost-Pruisen (nu Kaliningrad). Het Nederduits en het Nederlands hebben aan deze tweede klankverschuiving niet deelgenomen. Voorbeelden: Nederlands *peper* tegenover Duits *Pfeffer*, *zitten* tegenover *sitzen, gezeten* tegenover *gesessen*. De verschuiving *k > ch* komt alleen in het epicentrum van de verschuiving voor, nl. in de Alemannische dialecten (Zwitserland).

Klankwettig. Volgens de wet die de overgang van de ene klank in de andere bepaalt en verklaart. De term (Duits *Lautgesetz*) werd in de 19^e eeuw bedacht door de Junggrammaticker of neogrammatici, die de blinde werking of *Ausnahmslosigkeit* van de klankwetten poneerden, naar analogie van de natuurwetten.

Labiaal. Klank die met de lip of lippen gearticuleerd wordt. *Bilabialen* worden gearticuleerd met beide lippen: *b, p, m*, Zuid-Nederlandse en Surinaams-Nederlandse *w*. *Labiodentalen* worden met de boventanden tegen de onderlip gearticuleerd: *v, f*, Noord-Nederlandse *w*.

Labiodentiaal. Zie **Labiaal**.

Laryngaal. Medeklinker gevormd in het strottenhoofd (*larynx*), door schuring van de lucht tussen de stembanden (fricatief *h*) of door dicht- en openklappen van de stembanden (glottisslag en aanverwante klanken).

Laryngaaltheorie. Theorie die ervan uitgaat dat veel woorden in de Indo-Europese talen vroeger laryngalen moeten hebben bevat die in de meeste overgeleverde talen al in de oudste teksten verdwenen zijn, maar die klinkerkleuring hebben nagelaten. De basis voor de laryngaaltheorie is in 1878 gelegd door De Saussure.

Locatief. Buigingsvorm (naamval) van een naamwoord ter aanduiding van een plaats.

Metafoor. Woord dat vanwege de overeenkomst of gelijkenis in een overdrachtelijke betekenis gebruikt wordt, bijv. *ezel* 'dwaas', *koevoet* 'hefboom', *vleugel* (van een gebouw).

Metathese. Plaatsverwisseling van een klinker en een medeklinker, meestal een *r*; bijv. *kersten* uit *kristen, gers, gars* uit *gras, (gods)vrucht* tegenover Duits *(Gottes)furcht* uit Germaans *furhta* 'vrees'. Soms ook verwisseling van twee medeklinkers, bijv. *hesp* naast *hips, begaren* uit *gebaren*. De term woordmetathese wordt gebruikt bij gevallen als *nootmuskaat* naast *muskaatnoot*.

Metoniem. Woord dat een ander woord vervangt voor een begrip dat ermee verband houdt, bijv. de pars pro toto in *het ouderlijk dak verlaten* of de eigennaam in plaats van het product of bezit, bijv. *Gezelle lezen, een Bordeaux drinken, die boer is afgebrand*.

Metonymisch. Met gebruik van metonymie.

Monoftong. Eenklank: een klinker die net zo eindigt als hij begint. Bijv. *a, e, o*, maar ook *ie, eu* en *oe*.

Mouillering. Palatalisering van een medeklinker, zodat hij een palatale *j*-klank krijgt. Een voorbeeld is de *t* in *katje* die gemouilleerd is. De combinatie *n* of *l* met een dentaal (*nd, nt, ld*) is gemakkelijk onderhevig aan mouillering; veel dialecten hebben *hontj* 'hond', *wiltj* 'wild', *naaldje* 'naald'. De gemouilleerde *l* en *n* werden in het Middelnederlands meestal met *lg, ng*

weergegeven. De Franse *l-mouillé* is tegenwoordig niet meer dan een palatale fricatief *j*: het werkwoord *mouiller* wordt nu [mu'je] uitgesproken, maar bevatte oorspronkelijk een gemuillleerde *l* (Oudfrans *moillier* < Latijn *molliare*).

Nasaal. Medeklinker die met neergelaten huig gearticuleerd wordt, zodat de lucht (mede) door de neus ontsnapt: *m, n, ng*.

Nasaal infix. Zie **Prenasalisatie**.

Nederlands Nederlands. Voor het in Nederland gesproken bovenregionale taalgebruik dat specifiek afwijkt van dat in België, wordt de term Nederlands Nederlands gebruikt (afkorting NN).

Nomen actionis. Woord dat een handeling aangeeft, bijv. *handeling*. De oudste nomina actionis zijn verbaalstammen van sterke werkwoorden (*slaap* bij *slapen*, *roep* bij *roepen*, *slag* bij *slaan*) of van zwakke werkwoorden (*dank* bij *danken*, *groet* bij *groeten*).

Nomen agentis. Woord dat de handelende persoon aangeeft, bijv. *handelaar* bij *handelen*, *werker* bij *werken*; ook de zaak die een handeling uitvoert: *plakker*, *klever*. In het Oudgermaans werden nomina agentis gevormd met het suffix *-(j)an-*, dat in het Middelnederlands *-e* werd, bijv. Middelnederlands *hertoge* 'letterlijk legeraanvoerder', Nederlands *bode*, Middelnederlands *kempe* 'kamper, vechter', *schenke* 'schenker', *scutte* 'schutter' (Duits *Schütze*), Middelnederlands *herde* 'herder'. Toen het suffix *-e* niet meer distinctief was, werd het vervangen door *-er*, *-aar*.

Nominatief. Buigingsvorm (naamval) van een naamwoord als onderwerp of naamwoordelijk deel van het gezegde in een zin.

Noord-Nederlands. Nederlands dat historisch ten noorden van de grote rivieren gesproken wordt.

Nultrap. Zie **Ablaut**.

Oclusief. Medeklinker die ontstaat doordat de luchtkolom tijdelijk afgesloten wordt en dan weer met een lichte plof doorgelaten wordt. Vandaar ook de term *plofklank* of *ploffer*. Oclusieven zijn: *p, t, k, b, d* en de *g* in Frans *gant*, Duits *gut*, Engels *good*.

Ongeleed woord. woord dat slechts uit één woorddeel, uit één morfeem (betekeniseenheid) bestaat; een synoniem is *simplex*.

Onomatopee. Zie **Klanknabootsing**.

Onovergankelijk. Niet in staat om een lijdend voorwerp bij zich te hebben.

Ontronding. Uitspraak van oorspronkelijk geronde klinkers met lippenspreiding. Bekend is de ontronding van *u* tot *i* in de Noordzee-Germaanse dialecten: *put* > *pit*, *hul* > *hil*, *brug* > *brig*, *dun* > *din*, *rug* > *rik*. Ook ontronding van *eu* > *e* komt voor: Middelnederlands *peuluwe* wordt *peluw*, *euvel* wordt *evel*, *neuze* wordt *nese*.

Open lettergreep. Lettergreep die eindigt op een klinker.

Overgangsklank. Een klank, *w* of *j*, die tussen twee klinkers ingeschoven wordt. In het Frans en het Duits worden twee klinkers na elkaar zonder overgang uitgesproken, bijv. in *théâtre*, *Theater*; in het Nederlands wordt daar een overgangsklank *j* ingeschoven, met als resultaat *tejater*. Franse woorden of namen met twee opeenvolgende klinkers krijgen in Vlaamse dialecten een overgangsklank *j/w*, bijv. *noël* wordt *nowèl*, *nojel*, *gruet* wordt *gruwee*. Ook de *w* in Nederlands *duwen* is een overgangsklank, *duwen* staat tegenover Oudhoogduits *dúhen*.

Overgankelijk. In staat om een lijdend voorwerp bij zich te hebben.

Palataal. Klank gearticuleerd tegen of bij het harde verhemelte (*palatum*), bijv. de *k* in *kiel*, de *nj* in *franje*, de *tj* in *eitje*. Palatale klinkers zijn bijv. de *i*, de *e* en de *eu*.

Palatalisering of **Palatalisatie.** Verschuiving van de articulatie naar voren in de mond, naar het palatum of harde gehemelte. De *a* van *katje* is palataler dan de *a* van *kat* door de invloed van de palatale *j*. In de kustdialecten komt spontane palatalisering voor van *o* > *eu*, bijv. *deur* 'door', *meugen* 'mogen', *veugel* 'vogel', *weunen* 'wonen'.

Paradigma. Het grammaticale geheel van verbogen of vervoegde vormen van een woord.

Paragogisch. Gezegd van een klank – vaak *t* of *d* – die onetymologisch is toegevoegd aan het

eind van een woord, bijv. *fazant* tegenover Duits *Fasan*, Frans *faisan*, en *iemand* uit ouder *iemān*, *burcht* uit *burg*.

Participium. Deelwoord.

Partikel. Onbuigbare woordsoort, zoals voorzetsel, voegwoord. Daarnaast ook bijv. negatiepartikel *ne* of *en*, modale partikels, zoals *nog*, *wel*, *eens*, *even* en focuspartikels, zoals *zelfs*.

Patroniem. Achternaam die afgeleid is van de voornaam van de vader, bijv. *Janssen*, *Gerards*.

Pejoratief. Woord met ongunstige betekenis of dat een ongunstiger betekenis gekregen heeft. *Wijf* was oorspronkelijk een neutraal woord voor vrouw, zoals het Engelse *wife* (dat wel een betekenisvernauwing tot 'echtgenote' onderging). *Slecht* ontwikkelde zich van 'vlak, effen, glad' (zoals nog in het werkwoord *slechten*) via 'gewoon, ordinair' (vergelijk Duits *schlicht*) tot 'kwaad, niet deugdelijk'.

Perfectief. Aspect dat de voltooiing van de handeling impliceert. Perfectieve werkwoorden zijn bijv. *krijgen*, *sterven*, *komen*. In het Middelnederlands ontbrak het perfectieve voorvoegsel *ge-* in *hi was comen*, omdat het werkwoord al perfectief was. Tegenover perfectief staat *duratief*.

Prefix. Voorvoegsel.

Prenasalisatie. Vooral bij substraatwoorden komt het vaak voor dat er varianten bestaan met of zonder nasaal voor een consonant, bijv. *stronk* naast *struik*. De vorm *stronk* heeft prenasalisatie van de *k*; een andere term die gebruikt wordt is nasaal infix.

Presens. Tegenwoordige tijd.

Preterito-presens. Werkwoord waarvan het presens op een sterke preteritumvorm teruggaat. Onder andere de werkwoorden *kunnen*, *mogen*, *moeten*, *zullen*, *weten*, *willen* zijn preterito-presentia. Omdat oorspronkelijk in het preteritum van de meeste sterke werkwoorden twee verschillende klinkers voorkwamen (*bant - bonden*) vertonen de preterito-presentia verschillende stamklinkers: *kan - kunnen*, *mag - mogen*, *zal - zullen*. Omdat de derde persoon enkelvoud in het preteritum van sterke werkwoorden geen *t*-uitgang heeft (*hij liep*), hebben de preterito-presentia geen *t*-uitgang in de derde persoon enkelvoud van het presens: *hij kan, mag, zal, wil*.

Preteritum. Verleden tijd.

Primärberührung. Een zeer oude vorm van assimilatie waarbij *tt* > *ss* (bijv. *gewis* bij *weten*), *pt* > *ft* (bijv. *bruiloft* bij *lopen*) en *kt* > *cht* (bijv. *dacht* bij *denken*).

Proclise. Een minder betoond element dat aan een volgend sterker betoond element wordt gehecht, bijv. 't *is*, 'k *wil*.

Reduplicatie. Expressieve - vaak allitererende - verdubbeling van een lettergreep of beginklank, bijv. *mama*, *kaka*, *foefelen*, *verfomfaaien*.

Rekking. Verlenging van een oorspronkelijk korte klinker. In het late Oudnederlands werden alle korte klinkers in open lettergreep gerekt. Een rest van dit verschijnsel vinden we in de meervoudsvorming *daken* bij *dak*, *loten* bij *lot*, *spelen* bij *spel* en *leden* bij *lid*. Een ander soort rekking is de *compensatierekking*. Deze komt voor in Noordzee-Germaanse dialecten. De nasaal verdwijnt daarbij o.a. voor *h* en *s*, waardoor de voorafgaande vocaal gerekt wordt, bijv. Germaans *munþ* > *mude* > *muide* in plaatsnamen als Muiden, Arnemuiden, Diksmuide, en Engels *mouth*, tegenover Nederlands *mond*, ook in plaatsnamen als Dendermonde, Roermond en Duits *Mund*.

Ronding. Uitspraak met lippenronding (*u*, *eu*) van een oorspronkelijk ongeronde (*i*, *e*) klinker, onder invloed van een labiaal, met name een bilabiaal. De bilabialen worden met beide lippen gearticuleerd, die daarbij een kleine ronde opening vormen. Deze ronding wordt overgedragen op de volgende klinker, die met ronde, vooruitgestulpte, lippen worden gearticuleerd. De *i* van Middelnederlands *pipe* wordt *u* in West-Vlaams *pupe* onder invloed van de *p*, de *i* van *wif* wordt *u* in *wuuf* onder invloed van de bilabiale *w*. Ook de *l* kan *e* of *i* tot *u* ronden: *zilver* wordt *zulver*, *be-lessen* wordt *blussen*, *schelp* wordt *schulp*. Andere voorbeelden zijn *speulen* voor *spelen*, *veul* voor *veel*.

Rotacisme. Overgang van *z* tot *r*, die o.a. heeft plaatsgevonden in het Noord- en West-Ger-

maans, bijv. *meer* tegenover Gotisch *maiza* ‘groter’ en *verkoren* tegenover *koos*.

Sandhi. Al dan niet gedeeltelijke assimilatie van eind- en beginklank van opeenvolgende woorden of delen van een samenstelling.

Simplex. Een grondwoord of ongeleed woord, waarvan andere zijn afgeleid, bijv. het simplex *groot* waarvan gelede woorden als *groots* en *vergrooten* zijn afgeleid.

Sjwa. Toonloze e.

Stam. Basis van een woord, bestaande uit de wortel met een stamachtervoegsel maar zonder uitgang.

Stemhebbend. Gezegd van klanken die gevormd worden met trilling van de stembanden, bijv. *v*, *z*, *b*, *d*.

Stemloos. Gezegd van klanken die gevormd worden zonder trilling van de stembanden, bijv. *f*, *s*, *p*, *t*.

Substantief. Zelfstandig naamwoord.

Substantivering. Gebruik van een bijvoeglijk naamwoord of een werkwoord als zelfstandig naamwoord.

Substraattaal. Oorspronkelijke taal in een bepaald gebied, waarvan de articulatiebasis en de grammatica sporen achterlaten in de taal van de er later gevestigde bevolking. De differentiëring van de verschillende Romaanse talen uit het vulgair Latijn kan worden verklaard uit de verschillende substraattalen. Het Brussels Frans verraadt duidelijk zijn Nederlands substraat.

Suffix. Achtervoegsel.

Suffixsubstitutie. De vervanging van een achtervoegsel door een ander, intussen productiever achtervoegsel. Voor Middelnederlands *lieve* met het achtervoegsel *-e* (ook Duits *Liebe*) heeft het Nieuwnederlands *liefde* met het achtervoegsel *-de*.

Svarabhakti. Het verschijnsel dat tussen een consonant en een liquida (*l*, *r*) een klinker wordt ingelast, in de Germaanse talen een sjwa. Voorbeelden zijn *mellek* ‘melk’, *kelanten* ‘klanten’.

Syllabe. Lettergreep.

Syncope. Deletie van een klank midden in een woord. Voorbeelden zijn *d-syncope* in *leer* uit *leder*, *broer* uit *broeder*, *eega* uit *eegade* en *v-syncope* in Middelnederlands *hoot* uit *hovet* ‘hoofd’.

Synoniem. Gelijkbetekenend woord.

Tautologie. Combinatie van twee woorden die hetzelfde betekenen, bijv. *blij en verheugd*, of samenstelling van twee woorden met (nagenoeg) dezelfde betekenis, bijv. *damhert*, *keurslijf*, *eidereend*, *lintworm*.

Umlaut. Wijziging van een klinker door attractie van een volgende klinker die de vorige beïnvloedt, in wezen een vorm van klinkerassimilatie. In de Germaanse talen komt o.a. de *i*-umlaut voor. Duits *Gäste*, meervoud van *Gast*, gaat terug op Oudhoogduits *gesti* uit *gasti*, waarbij de gesloten *i* de open *a* heeft aangetrokken tot een halfopen *e*. Deze umlaut bestaat ook in het Nederlands: *zetten* tegenover Gotisch *satjan* (zie bij Causatief), *beek* uit Middelnederlands *beke*, met umlaut uit Germaans *baki*, tegenover Duits *Bach* zonder umlaut.

Velaar. Spraakklank die tegen of bij het zachte verhemelte (*velum*) gevormd wordt: *g*, *ch*, *k*; *o*, *oe*.

Verscherping. Verstempling, d.w.z. uitspraak van een stemhebbende consonant als stemloze consonant, bijv. *p < b*, *t < d*, *s < z*, *f < v*, Hollands *seer feel* ‘zeer veel’. Verscherping is vaak een middel tot expressiviteit.

Vocaal. Klinker.

Vocatief. Buigingsvorm (naamval) van een naamwoord die wordt gebruikt als aanspreekvorm.

Volksetymologie. Vervorming van vreemde, ongewone, ondoorzichtige, onbekende woorden door associatie met beter bekende woorden. Zie voor een uitgebreidere toelichting en voorbeelden onder Inleiding etymologie.

Voortonig. In Germaanse talen – met name Nederlands en Duits – ligt het hoofdaccent normaal op de eerste lettergreep. Leenwoorden uit het Frans nemen meestal het Romaanse eind-

accent over; de aanvangslettergrepen liggen dus voor die hoofdtonige lettergreep en zijn voortonig of protonisch. Door het onbeklemtoonde karakter verliest de voortonige klinker vaak zijn volle klank en wordt hij verdoft of gereduceerd tot een sjwa. Aangezien een doffe klinker in de eerste syllabe in het Nederlands ongewoon is, wordt vaak een volle klinker (dikwijls *a*) hersteld, bijv. *bagijn* uit *begijn*. Dit wordt voortonige versterking genoemd.

Wortel. Gereconstrueerde basis van een woord.

Zuid-Nederlands. Nederlands dat historisch ten zuiden van de grote rivieren (Vlaanderen, Brabant, Limburg) gesproken wordt.

3. Gebruik van het woordenboek

Inrichting *EWN*

Het *EWN* is een wetenschappelijk etymologisch woordenboek voor het moderne bovenregionale Nederlands. Dat betekent dat er in principe geen verouderde en dialectale trefwoorden zijn opgenomen, hoe interessant die etymologisch gezien ook kunnen zijn. Voor de basisselectie van de trefwoorden in het *EWN* is uitgegaan van *Van Dale Groot woordenboek van hedendaags Nederlands* en *Verschueren Groot encyclopedisch woordenboek*. Het boek is alfabetisch opgezet.

Het spreekt vanzelf dat een etymologisch woordenboek veel minder gelede woorden bevat dan een beschrijvend woordenboek. Samenstellingen en afleidingen krijgen in beginsel alleen een eigen ingang als ze qua betekenis en ontwikkeling belangrijk afwijken van wat op grond van de samenstellende delen of het simplex verwacht kan worden. Bij de trefwoordkeuze is geprobeerd zo objectief mogelijk te zijn, maar subjectiviteit is niet uit te sluiten. Sommige gelede woorden zijn als sublemma opgenomen.

In totaal zal het *EWN* circa 15000 lemma's bevatten. In dit eerste deel, dat loopt van *a* tot *ezel*, staan 2950 lemma's. In veel gevallen worden in een lemma meerdere trefwoorden beschreven; meestal gaat het daarbij om eenvoudige afleidingen. Bij elkaar worden zo ruim 3900 woorden behandeld. De volgende delen van het *EWN* zullen lopen van *F* tot *K*, van *L* tot *R* en van *S* tot *Z*.

OPBOUW LEMMA'S

In het kopje van ieder lemma (woordenboekartikel) staat een betekenis. Deze betekenis is niet volledig, maar dient er uitsluitend toe om een aanwijzing te geven van wat de inhoud ongeveer is: gaat het bijvoorbeeld om een keukeninstrument of een zoogdier. Expliciete betekenisontwikkelingen worden in het lemma zelf behandeld, soms uitsluitend bij de attestaties met dateringen en soms ook in de verdere discussie.

Bij ieder woord wordt een eerste attestatie vermeld, een eerste schriftelijke bewijsplaats voorzover de redactie die heeft kunnen vinden. Bij latere vorm- en betekenisontwikkelingen worden nieuwe dateringen gegeven. Dateringen geven aanwijzingen omtrent de cultuur van een bepaalde periode, maar men mag ze nooit als absoluut beschouwen. Niet alle woorden worden meteen opgeschreven (dit geldt zeker voor de oudste periode) en niet alle bronnen staan ter beschikking van een woordenboekmaker.

Bij een groot aantal leenwoorden staat dat ze al dan niet via het Frans zijn ontleend aan het Latijn. Het is in die gevallen niet duidelijk welke van deze mogelijkheden juist is; zelfs kunnen beide als rechtstreekse bron voor het Nederlands hebben gediend. Heel vaak zien we in het Nederlands eerst een Latijnse vorm verschijnen en later een Franse. Soms houden we die Latijnse vorm nog heel lang vast, zoals bijvoorbeeld het geval is bij *analyse*, dat in de 17e en 18e eeuw stevast als *analysis* werd geschreven en daarna plotseling nauwelijks meer.

Sommige lemma's, met name de erfwoorden, zijn vooral interessant voor specialisten die op de hoogte zijn van de nieuwste theorieën van de substraattheorie, maar de meeste hebben heel veel te bieden voor al diegenen die geïnteresseerd zijn in taal en taalgeschiedenis. De lemma's zijn zo vormgegeven dat beide doelgroepen kunnen vinden waar ze naar zoeken.

PERSOONLIJKE WAARNEMINGEN

Bij een klein aantal lemma's staan feiten (vooral dateringen) vermeld die niet uit een schriftelijke bron afkomstig zijn, maar uit persoonlijke waarneming van een redacteur, een adviseur of een buitenstaander. In onderstaande lemma's wordt melding gemaakt van een persoonlijke waarneming door de volgende personen.

adapteren	Annelies Roeleveld
affaire	Marlies Philippa
alfa	Johan Gerritsen, schriftelijke mededeling d.d. 31-10-2000
ba 2	Dana Constandse
bamzaaien	Johan Gerritsen, schriftelijke mededeling d.d. 31-10-2000
baxter	Frans Debrabandere
beat	Annelies Roeleveld
berline	Frans Debrabandere
bermuda	Ir. W.A. de Vries, in 1947 voor de KPM aanwezig in het Caraïbisch gebied, mondelinge medeling juni 2001
bijstaan	Annelies Roeleveld en Marlies Philippa
bissen	Frans Debrabandere
boslandcreool	Annelies Roeleveld
brocante	Frans Debrabandere
desktop	Marie-Louise Gerla

Literatuurlijst

- ABäG:** *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik*
- Adams, D.Q.** (1999) *A Dictionary of Tocharian B* Amsterdam
- Ampzing, S.** (1628) 'Nederlandsch tael-bericht', in: *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland* Haarlem, heruitgaven Groningen 1939, 1974, 133-191
- Anderson, R.R./U. Goebel/O. Reichmann** (1986-...) *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch* Berlin
- Anttila, R., P. Nummenaho** (2000) *Selected loans into Finnish and Baltic-Finnic* Napoli
- Apeldoorn, C.G.L., T. Beijer** (1997) *Van achilleshiel tot de toorn van Zeus. Bijbelse en mythologische eponiemen in de Nederlandse taal* Den Haag
- Apherdianus, P.** (1552, 1581) *Tyrocinium linguae Latinae* Antwerpen
- Appel, R.** (1990) *Voetbaltaal 's-Gravenhage*
- Arsy, J.L. d'** (1643, 1651, 1699) *Het groote Woorden-boeck vervattende den Schat der Nederlandsche Tale, met een(e) Fransche uyt(-)legginge* Rotterdam/Utrecht
- Asbaghi, A.** (1988) *Persische Lehnwörter im Arabischen* Wiesbaden
- Baale, J.** (1908, 1913) *Handwoordenboek van vreemde woorden, uitdrukkingen, enz.* Zutphen
- Babiniotis, G.** (1998) *Lexikó tis néas ellinikís glóssas* Athene
- Backer, C.A.** (2000 = herdruk uit 1936) *Verklarend woordenboek van wetenschappelijke plantennamen* Amsterdam/Antwerpen
- Baeyens, M.** (1982) *Taal in stukjes* Antwerpen
- Bakel, J. van** (1997) 'Dorsvloerbenamingen', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 69, 85-142
- Bakker, J.J.M.** e.a. (1958-1959 en 1967) *Winkler Prins Woordenboek met encyclopedische informatie* Amsterdam
- Bal, J.** (1899) *Verklarend woordenboek met platen voor België en Nederland* Gent/Brussel
- Baldinger, K., e.a.** (1974-...) *Dictionnaire étymologique de l'ancien français* Québec-Tübingen
- Barnhart, R., zie BDE**
- Bartels, K.** (1996) *Wie Berenike auf die Vernissage kam, 77 Wortgeschichten* Darmstadt
- Bartels, K.** (1998) *Wie der Steuermann im Cyberspace landete, 77 neue Wortgeschichten* Darmstadt
- Battisti, C., G. Alessio** (1950-1957) *Dizionario etimologico italiano* Firenze
- Bauwens, I.** (1910-1914) *Nederlandsch Woordenboek en Kunstwoordentolk der Geneeskunde* Antwerpen/Aalst.
- BDE:** R. Barnhart (ed.) (1988) *The Barnhart Dictionary of Etymology* New York, herdruk (2000) onder de titel *Chambers Dictionary of Etymology*
- Beekes, R.S.P.** (1990) *Vergelijkende taalwetenschap. Tussen Sanskrit en Nederlands* Utrecht
- Beekes, R.S.P.** (1996) 'Ancient European Loanwords', in: *Historische Sprachforschung* 109, 215-236
- Beekes, R.S.P.** (1998) 'Een nieuw Indo-Europees etymologisch woordenboek', *Mededelingen van de Afdeling Letterkunde van de KNAW*, 61-69
- Beele, W.** (1975) 'Middelieperse persoonsnamen en de lexicografie van het Middelnederlands', in: *Naamkunde* 7, 82-126
- Beem, H.** (1967, 1975) *Resten van een taal. Woordenboekje van het Nederlandse Jiddisch* Assen/Amsterdam
- Beem, H.** (1970) *Jerösche. Jiddische spreekwoorden en zegswijzen uit het Nederlandse taalgebied* Assen
- Beem, H.** (1974) *Uit Mokum en de Mediene* Assen
- Beer, T.H. de, zie Woordenschat**
- Beitr.Ae.:** A. Bammesberger (1979) *Beiträge zu einem etymologischen Wörterbuch des Altenglischen. Berichtigungen [...] von F. Holthausen* Heidelberg
- Benkö, L.** (1992-1997) *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I-III* Budapest

- Berkel/Samplonius:** G. van Berkel, K. Samplonius (1995) *Nederlandse plaatsnamen. De herkomst en betekenis van onze plaatsnamen* Utrecht
- Berlaimont,** N. van (1536, 1553) *Vocabulare van nyeus gheordineert* Antwerpen
- Bern.:** L. de Man/P.G.J. van Sterkenburg (ed.) (1977) *Het Glossarium Bernense: een Vroegmiddelnederlandse tweetalige Latijns-Limburgs woordenlijst* 's-Gravenhage
- Besten,** H. den (1992) 'De makke van de etymologie van koloniale woorden in het Nederlands', in: *Jaarboek van de Stichting Instituut voor Nederlandse Lexicologie: Overzicht van het jaar 1991* Leiden, 52-82.
- Binnart,** M. (1654) *Biglotton sive dictionarium Teutonico Latinum Novum* Utrecht
- Binnart,** M. (1659) *Biglotton Amplificatum Sive Dictionarium Teuto-Latinum Novum* Antwerpen
- Bjorvard/Lindeman,** H./F.O. (2000) *Våre arveord: etymologisk ordbok* Oslo
- Bloem,** L. (2000) *Partikels (a t/m f) in EWN*, doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam
- Blok/Stege:** H. Blok, H. ter Stege (1995, 2000) *De Nederlandse vogelnamen en hun betekenis* Leidschendam
- Blok:** verzameling van uit Latijnse bronnen door prof. dr. D.P. Blok geëxcerpeerde woorden in bezit van A. Quak
- Blussé,** A. (1811) *Dictionnaire portatif françois & hollandois et hollandois & françois* Dordrecht
- Bo,** L.-L. De (1873, 1892) *Westvlaamsch idioticon* Brugge
- Boekenoogen,** G.J. (1897) *De Zaausche Volkstaal* Leiden
- Boeventaal:** *De Boeventaal. Zakwoordenboekje van het Bargoensch Dokkum* (1906), in: *Boeventaal & Gabbertaal. Twee Bargoense woordenboekjes uit de eerste helft van de zoste eeuw* Soest 1999; tevens als bron 32 in: Moormann (2002)
- Boey,** T. (1773) *Woorden-tolk of Verklaring der voornaamste onduitsche en andere woorden in de hedendaagsche en aloude Rechtspleginge voorkomende* 's-Gravenhage
- Bomhoff Hz.,** D. (1835) *Nieuw Nederduitsch-Fransch woordenboek* Zutphen
- Bomhoff Hz.,** D. (1857) *Nieuw groot woordenboek der Nederlandsche taal* Leiden
- Bomhoff Hz.,** D. (1858) *Nieuw Handwoordenboek voor de spelling der Nederduitsche Taal* Leiden
- Bos,** F. (1912 e.v.) *De vreemde woorden. Verklarend woordenboek* Amsterdam
- Bosch N.Jzn.,** A. ten (1911) *Het Viertalig technisch woordenboek* Deventer
- Boshoff/Nienaber:** S. Boshoff, G. Nienaber (1967) *Afrikaanse etimologieë* Pretoria
- Bosworth/Toller:** *An Anglo-Saxon Dictionary based on the manuscript collections of the late Joseph Bosworth. Oorspronkelijke uitgave 1838, later uitgebreid door T.N. Toller, voor het laatst uitgebreid in 1972 door A. Campbell*
- Boutillier,** J. (1483 e.v.) *Somme ruyrael* Antwerpen
- Boutkan,** D. (1998) 'On the form of North European substratum words in Germanic', in: *Historische Sprachforschung* 111, 102-133
- Boutkan,** D. (1999) 'II. Pregermanic Fish in Old Saxon Glosses: On alleged Ablaut patterns and other formal deviations in Gmc. substratum words', in: *ABäG* 52, 11-26.
- Brandt/Haan:** C.D.J. Brandt, M.H. de Haan (1930, 1953) *Het vreemde woord. Nieuw geïllustreerd vreemde woorden boek* Utrecht
- Bremmer jr.,** R.H. en G. van der Meer/O. Vries (ed.) (1990) *Aspects of Old Frisian Philology* (= *ABäG* 31/32; *Estrikken* 69) Amsterdam/Atlanta/Groningen
- Bremmer jr.,** R.H. en J. van den Berg (ed.) (1993) *Current trends in West Germanic etymological lexicography* Leiden
- Bremmer jr.,** R.H. en T.S.B. Johnston/O. Vries (ed.) (1998) *Approaches to Old Frisian Philology* (= *ABäG* 49; *Estrikken* 72) Amsterdam/Atlanta/Groningen
- Broeckart,** J. (1895) *Bastaardwoordenboek* Gent
- Broersma,** R.G. (1970) *Recht voor z'n raap. Jargonboek voor hippe en andere vogels* Leiden
- Brok,** H. (1991) *Enkele bloemnamen in de Nederlandse dialecten* Amsterdam

- Brok**, H. (1993) *Van vergeet-me-nietje tot gebroken hartje. Over de herkomst van bloem- en plantnamen in de Nederlandse taal* 's-Gravenhage
- Brown**, L., zie ShoED
- Bruggencate**, K. ten (1894 e.v.) *Engelsch Woordenboek Groningen*
- Bruijn**-van der Helm, J. (1995) 'Antedateringen van Italiaanse handelsleenenwoorden in het Nederlands' in *Trefwoord* 10 (1995), 91-101
- BvW**: O. Bloch/W. von Wartburg (1968) *Dictionnaire étymologique de la langue française* Paris
- Calisch**, I.M. en N.S. (1864) *Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal Tiel*'s-Gravenhage. Zie ook Dale
- CEDEL**: E. Klein (1966-1967 (1977)) *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language* Amsterdam/London/New York
- CG I** (met paginanummer): M. Gyseling (1977-1987) *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*'s-Gravenhage. Reeks I met ambtelijke bescheiden uit 1210-1300
- CG II** (met tekstnaam): M. Gyseling (1977-1987) *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*'s-Gravenhage. Reeks II met literaire teksten; de tekstnamen met bijbehorende jaartallen zijn (tussen haakjes bandnummer en pagina's):
- Aiol** [1220-40]: *Aiol* (bd. 1, 311-332)
- Alexius** [1291-1300]: *Alexiuslegende* (bd. 1, 526-528)
- Boeve** [1260-70]: *Boeve van Hamtone* (bd. 1, 348-351)
- En.Cod.** [1290]: *Enaamse Codex* (bd. 1, 393-500)
- Floyr.** [1201-25]: *Floyris ende Blantseflur* (bd. 1, 299-310)
- Gen.rec.** [1250]: *Nederbergse geneeskundige recepten* (bd. 1, 343-344)
- Gez.reg.** [1253]: *Noordlimburgse gezondheids-regels* (bd. 1, 345-347)
- Kerst.** [1276-1300]: *Sinte Kerstine* (bd. 6, 104-153)
- Lut.A** [1276-1300]: *Sinte Lutgart* Hs. A (bd. 6, 3-103)
- Lut.K** [1263-70]: *Sente Lutgart* Hs. K (bd. 5)
- Minned.** [1291-1300]: *Minmedichten uit Ter Doest* (bd. 1, 524-525)
- Moraalb.** [1276-1300]: *Nederrijns Moraalboek* (bd. 6, 353-422)
- Nat.Bl.D** [1287]: Jacob van Maerlant *Der naturen bloeme* Hs. D (bd. 2, 1-416)
- Nat.Bl.M** [1276-1300]: Jacob van Maerlant *Der naturen bloeme* Hs. M (bd. 2, 417-435)
- Nibel.** [1260-80]: *Nibelungenlied* (Brabantse vertaling) (bd. 1, 375-379)
- Perch.** [1276-1300]: *Perchevael* (bd. 1, 501-519)
- Pl.gloss.** [1226-50]: *Plantenglossarium uit Vlaams Artesië of Frans-Vlaanderen* (bd. 1, 333-335)
- Rein.E** [1276-1300]: *Reinaert* Hs. E (bd. 1, 384-392)
- Rein.G** [1260-80]: *Reinaert* Hs. G (bd. 1, 380-383)
- Reinout** [1276-1300]: *Reinout van Montalbaen* (bd. 1, 520-523)
- Rijmb.** [1285]: Jacob van Maerlant *Rijmbijbel* (bd. 3)
- Servas** [1200]: Heinric van Veldeke *Sente Servas* (bd. 1, 287-298)
- Trist.** [1250]: *Tristant* (bd. 1, 337-342)
- Wiss.** [1291-1300]: *Wisselau* (bd. 1, 529-546)
- Wr.Rag.** [1260-80]: *Wrake van Ragisel* (bd. 1, 352-374)
- Chantraine**, P. (1968-1980) *Dictionnaire étymologique de la langue grecque* Paris
- Chomel**, M.N. (1743, 1778) *Algemeen huishoudelijk-, natuur-, zedekundig- en konstwoordenboek* Leiden
- Claes** s.j., F. (1982) 'Fragmenten van twee Middelnederlandse woordenboeken', in: *LB* 71, 393-426
- Claes** s.j., F. (1994a) 'Oude dateringen van Nederlandse woorden', in: *LB* 83 (1994), 197-234
- Claes** s.j., F. (1994b) 'Vroegere dateringen I', in: *Trefwoord* 9 (1994), 68-71
- Claes** s.j., F. (1995) 'Simon Stevin als bron voor Kiliaan', in: *TNTL* 111 (1995), 55-64
- Claes** s.j., F. (1996) 'Vroegere dateringen III', in: *Trefwoord* 11 (1996), 153-159

- Claes** s.j., F. (1997) 'Vroegere dateringen dan bij De Vries en De Tollenaere', in: *Trefwoord* 12 (1997-1998), 155-181
- Claes** s.j., F. (1998) 'Doorbreking van het Kiliaanse ijzeren gordijn', in: *Trefwoord* 13 (1998-1999), 186-191
- Cleasby/Vigfússon**: R. Cleasby, G. Vigfússon (1975) *An Icelandic-English dictionary* Oxford
- Cloete**, A.E., e.a. (2002) *Etimologiewoordeboek van Afrikaans* Stellenbosch
- CODEE**: T. Hoad (1986) *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology* Oxford
- Cohen**, P. (1935) *Reklame-woorden verklaard* Amsterdam
- Coolhaas**, W.P. (ed.) (1960, 1964, 1968) *Generale Missiven van gouverneurs-generaal en raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie I,II,III* Den Haag
- Corominas**, J. (1980-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llenga catalana* Barcelona
- Corominas**, J. (1980-1991) *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* Madrid
- Cortelazzo**, M., zie DEDLI
- Coster**, M. (1992) *Woordenboek van jargon en slang* Amsterdam
- Coster**, M. De (1999) *Woordenboek van neologismen. 25 jaar taalaanwinsten* Amsterdam/Antwerpen
- Coster**, M. De (2001) *Woordenboek van eufemismen en politiek correct taalgebruik* Amsterdam/Antwerpen
- Coster**, M. De (2002) *Woordenboek van populaire uitdrukkingen, clichés, kreten en slogans* Den Haag/Antwerpen
- Cunha**, A.G. da (1982) *Dicionário etimológico Nova Fronteira da língua portuguesa* Rio de Janeiro. Met Supplement in 1986
- Dale Hwb. NN** *Van Dale handwoordenboek van hedendaags Nederlands*. Jaartallen per druk: 1:1988, 2:1996
- Dale Hwb.** *Van Dale Handwoordenboek der Nederlandse taal* (en titelvarianten). Jaartallen per druk: 1:1915, 2:1917, 3:1920, 4:1925, 5:1948, 6:1950, 7:1956, 8:1975, 9:1982
- Dale NN** *Groot woordenboek van hedendaags Nederlands*. Jaartallen per druk: 1:1984, 2:1991, 3:2002
- Dale**, J.H. van *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche taal* (en titelvarianten). Jaartallen per druk: 1:1864 (zie Calisch), 2:1872, 3:1884, 4:1898, 5:1914, 6:1924, 7:1950, 8:1961, 9:1970, 10:1976, 11:1984, 12:1992, 13:1999
- Dalen-Oskam**, K. van/M. Mooijaart (2000) *Bijbels Lexicon* Amsterdam
- Dam**, C. van (1940) 'De Spaanse woorden in het Nederlands', in: *Bundel opstellen van oud-leerlingen aangeboden aan prof.dr. C.G.N. de Vooy*s Groningen/Batavia, 86-103
- Damhouder**, J. de (1561) *Practijcke ende hantboeck in criminele saken* Antwerpen
- Dasypodius**, P. (1542 e.v.) *Dictionarium Latino-germanicum* Straatsburg (Hildesheim/New York 1974)
- Dasypodius**, P. (1556) *Dictionarivm Germanicolatinum* Antwerpen
- Dauzat**, A./J. Dubois/H. Mitterand (1993) *Dictionnaire étymologique et historique du français* Paris
- De Clerck**, W. (1981) *Nijhoffs Zuidnederlands woordenboek 's-Gravenhage/Antwerpen*
- Debrabandere**, F. (1993) *Verklarend woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk* Brussel
- Debrabandere**, F. (1994) 'Oude Westvlaamse woorden', in: *De Leiegouw XXXVI*, 285-324
- Debrabandere**, F. (2000) *Wat woorden weten. Over woorden en hun geschiedenis* Amsterdam/Antwerpen
- DEDLI**: M. Cortelazzo/P. Zolli (1984-1991) *Dizionario etimologico della lingua italiana* Bologna
- Degnbol**, H. e.a. (1989-) *Ordbog over det norrøne prosasprog = A dictionary of Old Norse prose* København
- Delattre**, J. (1943) *De invloed van het Spaans en het Portugees op de Westeuropese talen* Brussel (apart nummer van *Levende Talen* 11)

- Delftse Bijbel** (1477) *Die bible in duytsche Delft*. Herdruk: *De Delftse bijbel van 1477* Amsterdam/Alphen aan den Rijn 1977
- Demiraj**, B. (1997) *Albanische Etymologien* Amsterdam
- Devos**, M. (1979–) *Woordenboek van de Vlaamse dialecten* Gent. Deel 1: Landbouwwoordenschat; deel 2: Niet-agrarische vaktalen; deel 3: Algemene woordenschat.
- Devos**, M. (1991) *Bouwlandtermen in de Vlaamse dialecten* z.p.
- Diat.**: C.C. de Bruin (ed.) (1970) *Het Luikse diatessaron* Leiden
- Diez**, F. (1887) *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* Bonn
- Dodonaeus** (1554) *Cruyde Boeck* Antwerpen
- Dodonaeus** (1583) *Stirpium Historiæ Pemptades sex sive libri XXX* Antwerpen
- Dodonaeus** (1608) *Herbarius oft Cruydt-Boeck* Leiden
- Donselaar**, J. van (1999a) 'Vroege vondsten van vogelnamen', in: *Woordenaar* 3 (1999) 1, 13
- Donselaar**, J. van (1989) *Woordenboek van het Surinaams-Nederlands* Muiderberg
- Donselaar**, J. van (1994) 'Vroege vondsten van woorden bij Nederlanders in hun Zuidamerikaanse koloniën tot 1800', in: *Trefwoord* 8, 28–34
- Donselaar**, J. van (1995) 'Vroege(re) dateringen van dierenamen in bronnen over Zuid-Amerika', in: *Trefwoord* 10 (1995), 84–90
- Donselaar**, J. van (1996) 'Woorden in de Surinaamse plakaten van de zeventiende eeuw en hun presentie en datering in het WNT', in: *Trefwoord* 11 (1996), 133–141
- Donselaar**, J. van (1997a) 'Vroege vindplaatsen van woorden (1624/1644) in de boeken van Johannes de Laet', in: *Woordenaar* 1 (1997) 1, 9–10
- Donselaar**, J. van (1997b) 'Koopmanschappen bij Herlein (1718). Hun presentatie en dateringen in het WNT', in: *Woordenaar* 1 (1997) 2, 6–8
- Donselaar**, J. van (1997c) 'Vroege(re) dateringen van diernamen in bronnen over Zuid-Amerika (II)', in: *Trefwoord* 12 (1997–1998), 182–186
- Donselaar**, J. van (1998a) 'Vroege(re) dateringen van diernamen in bronnen over Zuid-Amerika (III en algehele analyse)', in: *Trefwoord* 13 (1998–1999), 197–204
- Donselaar**, J. van (1998b) 'Dateringen van enige gallicismen uit oude bronnen (1682/1777) over Suriname', in: *Woordenaar* 2 (1998) 1, 7–9
- Donselaar**, J. van (1998c) 'Vroege vindplaatsen bij Van Linschoten (1596) en Ruiters (1623)', in: *Woordenaar* 2 (1998) 2, 6–7
- Donselaar**, J. van (1999b) 'Dateringen in het WNT: een steekproef en een lijst van vroege vondsten', in: *Woordenaar* 3 (1999) 2, 12–14
- Donselaar**, J. van (2000a) 'Vroege dateringen van diernamen', in: *Woordenaar* 4 (2000) 1, 20
- Donselaar**, J. van (2000b) 'Vroegere en nauwkeuriger dateringen dan in het Etymologisch Woordenboek van Van Dale', in: *Trefwoord* 2000
- Dozy**, R. (1867) *Oosterlingen. Verklarende lijst der Nederlandsche woorden die uit het Arabisch, Hebreuwsch, Chaldeeus, Perzisch en Turksch afkomstig zijn* 's-Gravenhage/Leiden/Arnhem
- Du Cange** (1678, latere alleen herdrukken) C. du Fresne, sieur de Du Cange *Glossarium mediae et infimae latinitatis* Parijs
- EDale**: P.A.F. van Veen/N. van der Sijs (1997) *Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden* Utrecht/Antwerpen
- EDuden**: *Duden Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache* Wien/Zürich 1989
- ELarousse**: *Larousse étymologique* Paris 1971
- Elffers**, H./W. **Viljoen** (1908) *Beknopt Nederlands Woordenboek voor Zuid-Afrika* Kaapstad
- Ende**, C. van den (1654–1656, 1665, 1669, 1681, 1695–1697, 1710) *Le gazophylace de la langue Francoise et Flamende. Schat-kamer der Nederduitsche en Francoische tale* Rotterdam
- Endt**, E. (1972, 1974) *Bargoens woordenboek* Amsterdam
- Ernout**, A./A. **Meillet** (1985) *Dictionnaire étymologique de la langue latine* Paris
- Essen**, J. van (1938) *Beschrijvend en verklarend handwoordenboek der psychologie* Haarlem

- EWgP**: F. Heidermanns (1993) *Etymologisches Wörterbuch der germanischen Primäradjektive* Berlin/New York
- EWgsV**: E. Seebold (1970) *Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch der germanischen starken Verben* The Hague/Paris
- Falk**, H./A. **Torp** (1960) *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch* Heidelberg
- Feist**, S. (1939) *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache, mit Einschluss des Krimgotischen und sonstiger zerstreuter Überreste des Gotischen* Leiden
- FHW**: *Frysk Wurdboek. Hânwurdboek fan 'e Fryske taal. Frysk-Nederlânsk* Ljouwert 1984; *Nederlânsk-Frysk* Ljouwert 1985
- Flou**, K. De (1914-1918) *Woordenboek der toponymie van Westelijk-Vlaanderen* Gent
- Fraenkel**, E. (1962-1965) *Litauisches etymologisches Wörterbuch* Heidelberg/Göttingen
- Francescato**, G. (1963) 'Sull'influsso lessicale italiano in Olanda nel XVIII secolo', in: *Lingua Nostra* XXIV, 6-10
- Francescato**, G. (1966) 'Contributi alle studio degli elementi italiani in olandese', in: *Studi di Filologia Italiana* XXIV, 443-607
- Friederici**, G. (1947) *Amerikanistisches Wörterbuch* Hamburg
- Frings**, Th. (1966) *Germania Romana* Halle
- Frings**, Th., G. Müller (1968) *Germania Romana II* Halle
- Frisk**, H. (1960-1972) *Griechisches etymologisches Wörterbuch* Heidelberg
- Frisk**, H. (1973-1979) *Griechisches etymologisches Wörterbuch* Heidelberg
- Fuchs**, L. (ca. 1545) *Den nieuwen herbarius, dat is, Tboec van den cruyden* Basel
- FvW**: N. van Wijk (1912, herdruk 1949 incl. Supplement) *Franck's etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal 's-Gravenhage*
- FvWS**: C.B. van Haeringen (1936) *Franck's etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal. Supplement 's-Gravenhage*
- Gabbertaal**: *De Gabbertaal. Woordenlijst van het Bargoens Rijswijk* (1937), in: *Boeventaal & Gabbertaal. Twee Bargoense woordenboekjes uit de eerste helft van de zoste eeuw* Soest 1999; tevens als bron 56 in Moormann (2002)
- Gabler**, E. (1859 e.v.) *Latijnsch-Hollandsch woordenboek over de geneeskunde en de natuurkundige wetenschappen* Utrecht
- Gail.Brugge**: L. Gilliodts-Van Severen (1879-1885) *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Inventaire des chartes. Table des noms de famille, tables des noms de lieux et glossaire flamand par Edw. Gailliard* Brugge
- Gail.Haz.**: E. Gailliard (1894-1905) *De keure van Hazebroek van 1336* Gent
- Gallas**, K. (1904 e.v.) *Fransch woordenboek* Sneek
- Gallée**, J.H. (1903) *Vorstudien zu einem altniederdeutschen Wörterbuche* Leiden.
- Gamillscheg**, E. (1969) *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache* Heidelberg
- Gamkrelidze**, T.V. & V.V. Ivanov (1984) *Indoeuropejskij jazyk i indoeuropejcy* Tbilisi
- GCW**: z.a. (1984) *Het geïllustreerde computerwoordenboek* Utrecht/Antwerpen
- Geirnaert**: N. Geirnaert/M. Mooijaart 'Een onbekende middelnederlandse oorkonde uit 1265 van de schepenen van het Brugse vrije', in: *T&T* 44 (1992), 71-75
- Gelder**, H. van (1993) *Aju paraplu. Gevleugelde woorden van radio en televisie* Amsterdam
- Genaust**, H. (1983) *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen* Stuttgart
- Georges**, K.E. en H. (1913) *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* Darmstadt
- Gerritsen**, J. (2001) 'Antedateringen', in: *Woordenaar* 5 (2001) 2, 13-20
- Glare**, P.G.W. (1982) *Oxford Latin Dictionary* Oxford
- GN**: C. Tavernier-Vereecken (1968) *Gentse naamkunde van ca. 1000 tot 1253. Een bijdrage tot de kennis van het oudste Middelnederlands* z.p.
- Godefroy**, F. (1901) *Lexique de l'ancien Français* Paris

- Gödicke**, F.A. (1796) *Nieuw Fransch Woordenboek, waarin zoodaanige woorden en uitdrukkingen, die aan de Fransche staatsomwenteling hun bestaan te danken hebben* Haarlem
- Grauls**, J. (1957) *Hoe het werd en hoe het moet zijn* Leuven
- Grauls**, J. (1960 resp. 1962) *Onze taal I en Onze taal II* Hasselt
- Grauls**, J. (1966a) *Taal-Cocktail* Hasselt
- Grauls**, J. (1966b) *Terug naar de oorsprong* Hasselt
- Grauls**, J. (1966c) *Goed Nederlands in handel en economie* Hasselt
- Grauls**, M. (1991) *Bintje & Kalasjnikov, het eponiemenwoordenboek* Zonhoven
- Grauls**, M. (1999) *Weet wie je eet: hoe beroemde figuren op de menukaart belandden* Leuven
- Grauls**, M. (2001) *Mijn naam is haas: hoe historische figuren in het woordenboek belandden* Leuven
- Grauwe**, L. De (1979/82) *De Wachtendonckse psalmen en glossen. Een lexikologisch-woordgeografische studie met proeve van leestekst en glossaria I/II* Gent
- Grimm**, J. en W. (1854-1971) *Deutsches Wörterbuch* Leipzig
- Groot**, D. de (1872) *Nederlandsche spraakleer* Groningen/Arnhem
- Guiraud**, P. (1994) *Dictionnaire des étymologies obscures* Paris
- Gyss./Wyff.**: M. Gysseling, C. Wyffels (1963) 'Het oudste register van wettelijke passeringen van Eksaarde (1349-1360)', in: *Hand. Kon. Comm. Top. Dial.* 37, 57-147
- Gysseling**, M. (1960) *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)* Brussel
- Gysseling**, M. (1977-1987), zie CG
- Haeringen**, C.B. (1949) *Neerlandica, verspreide opstellen 's-Gravenhage*
- Halma**, F. (1708, 1717a, 1761, 1781) *Le grand Dictionnaire François & Flamend. Het groot Fransch en Nederduitsch Woordenboek* Amsterdam
- Halma**, F. (1710, 1717b, 1729, 1758) *Woordenboek der Nederduitsche en Fransche Taalen* Amsterdam/Utrecht
- Hammerich**, L. (1945) 'Sproget af', in: *Holland Danmark deel 2*, 327-356, København
- Harl.**: P.G.J. van Sterkenburg (ed.) (1973) *Het Glossarium Harlemense (circa 1440) 's-Gravenhage*
- Harrebomée**, P.J. (1858, 1861, 1862) *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal I/II/III* Utrecht
- Hart**, M. 't (1998) *The influence of the languages of the Malay Archipelago on Dutch in Pengajian Melayu bersumberkan Belanda (Malay studies from Dutch sources)* Kuala Lumpur, 195-235
- Haspels**: z.a. (1842 e.v.) *Nieuw, volledig Zakwoordenboek der Nederduitsche Taal* Haspels, Nijmegen
- Havlová**, E. (1989-...) *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* Praha
- HCTD**: *Handelingen van de (vanaf 1930 Koninklijke) Commissie voor Toponymie en Dialectologie*
- Heeroma**, K. (1952) 'Oudengelse invloeden in het Nederlands', in: *TNTL* 70, 257-275
- Heeroma**, K. (1960), 'De ie als plus-foneem van de reductievocaal', in: *TNTL* 77 (1959-1960), 187-202
- Heestermans**, H. (1980) en P. van Sterkenburg/J. van der Voort van der Kleij (ed.) *Erotisch woordenboek* Utrecht
- Heestermans**, H. (1989) *Luilebol. Het Nederlands scheldwoordenboek* Amsterdam
- Heestermans**, H. (1999) *Vergeten woorden* Den Haag/Antwerpen
- Hellquist**, E. (1980) *Svensk etymologisk ordbok* Lund
- Henzen**, W. (1969) *Die Bezeichnung von Richtung und Gegenrichtung im Deutschen. Studien zu Umfang und Ausnützung der mit Adverbien der Richtung zusammengesetzten Wortbildungsgruppen* Tübingen
- Herbarius gr.**: (1514) *Den Groten Herbarius met al sijn figueren* Antwerpen
- Herbarius i.D.**: *Herbarius in Dietsche* (ca. 1500) Antwerpen, heruitgave Gent 1974
- Heule**, Chr. van (1625) *De Nederduytsche grammatica ofte Spraec-konst* Leiden, heruitgaven Groningen 1953, 1971

- Heule**, Chr. van (1633) *De Nederduytsche spraec-konst ofte Tael-beschrijvinghe* Leiden, heruitgaven Groningen 1953, 1971
- Hexham**, H. (1648, 1658) *Het groot woordenboek: gestelt in 't Neder-duytsch, ende in 't Engelsch / A copious English-Netherduytch dictionarie* Rotterdam
- Hexham**, H. (1675) *A copious English and Netherdutch Dictionary* Rotterdam
- Hexham**, H. (1678) *Dictionarium, ofte Woordenboek, begrijpende den Schat der Nederlandsche Tale, met de Engelsche Uytlegginge* Rotterdam
- Heyns**, P. (1605) *Cort onderwys van de acht deelen der Françoischer talen* Zwolle
- Hoad**, T., zie CODEE
- Hoebeke**, M. (1968) *De middeleeuwse oorkondentaal te Oudenaarde. 13e eeuw - ±1500 (spelling en klankleer)* Gent
- Hofman**, J. (1650) *Nederlandsche Woorden-Schat* Haarlem
- Holthausen**, F. (1934) *Gotisches etymologisches Wörterbuch, mit Einschluss der Eigennamen und der gotischen Lehnwörter im Romanischen*
- Holthausen**, F. (1954) *Altsächsisches Wörterbuch* Münster
- Holthausen**, F. (1963) *Altenglisches etymologisches Wörterbuch* Heidelberg
- Holthausen**, F. (1985) *Altfriesisches Wörterbuch* Heidelberg
- Holtrop**, J. (1801) *Nieuw Nederduitsch en Engelsch woorden-boek* Dordrecht/Amsterdam
- Hooff**, P.C. (ca. 1638) 'Waernemingen op de Hollandsche Tael, t'zamengesteld door Pr.Csz. Hooff', in: F.L. Zwaan *Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst* Groningen 1939 (1974), 237-256
- Hoog**, W. de (1909) *Studiën over de Nederlandsche en Engelsche taal- en letterkunde en haar wederzijdschen invloed* Dordrecht
- Hoops**, J. (1973-...) *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* Berlin/New York
- Hoppenbrouwers**, C. (1991) *Jongerentaal. De tipparade van omgangstaal* Hoogezand
- Horst**, J. van der (1995) *Het gezegde & Co. Beschouwingen over taal en zo* Den Haag
- Houttuyn**, M. (1761-1785) *Natuurlyke Historie of uitvoerige beschrijving der dieren in 37 delen* Amsterdam
- Hubert**, A. de (1624) 'Noodige waarschouwinge aan alle liefhebbers der Nederduijtze tale' in: *De psalmen des propheeten Davids* Leiden, heruitgaven Groningen 1939, 1974, 121-131
- Hubner**, J. en A.H. Westerhovieus (1734) *Algemeen Kunstwoorden-boek der wetenschappen* Leiden
- Huebner**, J. (1762) *De staats en courantentolk of woordenboek* z.p.
- Huizinga**, A. (1953) *Handboek van vreemde woorden* Zutphen
- Hüning**, M. (1999) *Woordensmederij. De geschiedenis van het suffix -erij*. Den Haag. Proefschrift
- HvH**: S. Hannot, D. van Hoogstraten (1704, 1719, 1736) *Nieuw woord(en)boek der Nederlantsche en Latynsche tale* Amsterdam/Dordrecht
- HZnMTL**: *Handelingen van de (vanaf 1960 Koninklijke) Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*
- Ibrahim**, J. (1991) *Kulturgeschichtliche Wortforschung. Persisches Lehnwort in europäischen Sprachen* Wiesbaden
- IEW**: J. Pokorny (1959-1969) *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* Bern/München
- IF**: *Indogermanische Forschungen*
- Jacobi**, H. (1603, 1667) *Den Cleynen Herbarius ofte Kruydt-boexcken resp. Den Kleynen Herbarius, ofte Kruydt-Boecxcken* Amsterdam
- Jacobs**, J. (1928) 'Het Glossarium latin-flamand uit de dertiende eeuw, uitgegeven door L. Giliotds-Van Severen', in: *VMKVA* 41, 957-981
- Jacobs**, J. (1930) 'Over de herkomst van het "Oudwestvlaamsch" Herbarium uit Königsberg', in: *VMKVA* 43, 189-209
- Jacques/Hannot**: B. Jacques, S. Hannot (1699) *Dictionarium Latino-Belgicum* Dordrecht/Rotterdam

- Jansen, F.** (1985) *Van Apekop tot Zieleepoot. Hoe mensen elkaar typeren* 's-Gravenhage
- Jansen, F./H. Roza** (1993) *Het laatste woord* Amsterdam
- Jansen, F./H. Roza** (1995) *Nieuwlands: de jongste taalaanwinsten* Amsterdam/Antwerpen
- JIES:** *Journal of Indo European Studies*
- Jóhannsson, A.** (1956) *Isländisches etymologisches Wörterbuch* Bern
- Joustra, A.** (1988) *Homo-erotisch woordenboek* Amsterdam
- Kalkar, O.** (1976) *Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700)* København
- Kate, L. ten** (1723) *Aenleiding tot de Kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* Amsterdam
- KathWB:** W. Knippenberg, F. Oudejans (1987) *Katholiek woordenboek* Amsterdam
- Kieft, A.P.** (1938) *Homonymie en haar invloed op de taalontwikkeling* Groningen/Batavia
- Kil.:** C. Kiliaan (1562) *Dictionarium Tetraglotton* Antwerpen
- Kil.:** C. Kiliaan (1574, 1588) *Dictionarium Teutónico-latinum* Antwerpen; (1599 en vele herdrukken) *Etymologicum Teutonicæ linguæ sive Dictionarium Teutónico-latinum*; (1607) aantekeningen van Kiliaan, door F. Claes in 1981 verwerkt en uitgegeven in *De Vierde Kiliaan. Aanvullingen en verbeteringen door Kiliaan zelf toegevoegd aan zijn Etymologicum van 1599* Den Haag
- Kirschstein, B. e.a.** (1986-...) *Wörterbuch der mittelhochdeutschen Urkundensprache* München
- Klein, E.** (1987) *A comprehensive etymological dictionary of the Hebrew language for readers of English* New York
- Klein, E.,** zie CEDEL
- Kloeke, G.G.** (1950) *Herkomst en groei van het Afrikaans* Leiden
- Kloeke, G.G.** (1962) *Seer schoone spreekwoorden/oft prouerbia (in Franse en Vlaamse taal) in 1549 te Antwerpen verschenen* Assen
- Kluge:** F. Kluge (1975 (21^e druk), 2002 (24^e druk)) *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* Berlin
- Knippenberg, W.,** zie KathWB
- Koenen** Titel en jaartal per druk: *Verklarend Handwoordenboek der Nederlandse Taal*, 1:1897, 2:1901, 3:1902(=2), 4:1903, 5=4, 6:1907, 7=6, 8:1909, 9:1912, 10:1914, 11:1916, 12:1919, 13:1921, 14:1923, 15:1926, 16:1929, 17:1932, 18:1937, 19:1940, 20:1942, 21:1947, 22:1949, 23:1952, 24:1956, 25:1960, 26:1966, 27:1974; *Wolters' Woordenboek Nederlands. Koenen*, 28:1987, 29:1992 en (in nieuwe spelling en met titel *Wolters' Handwoordenboek Nederlands. Koenen*) 1996; *Koenen Woordenboek Nederlands*, 30:1999. Daarnaast eenmalig: *Wolters' Woordenboek Eigentijds Nederlands. Grote Koenen*, 1986
- Koenen/Smits:** L. Koenen, R. Smits (1992) *Peptalk. De Engelse woordenschat van het Nederlands* Amsterdam
- Koerbagh, A.** (1668) *Een Bloemhof van allerley lieflijkheid sonder verdriet...* Amsterdam
- Kók, A.L.** (1649) *Ont-werp der Neder-duitsche letter-konst* Amsterdam, heruitgave Assen 1981
- Kok, J.** (1785-1799) *Vaderlandsch woordenboek* Amsterdam
- Kolsteren, A.** (1956 e.v.) *Prisma vreemde woordenboek* Utrecht
- Kolsteren, A., E. Sanders** (1994) *Spectrum Woordenboek Vreemde Woorden* Utrecht
- Kool, M.** (1999) *Die conste vanden getale. Een studie over Nederlandstalige rekenboeken uit de vijftiende en zestiende eeuw, met een glossarium van rekenkundige termen* Hilversum
- Kooy, J.** (1933 e.v.) *Encyclopedie voor iedereen* Utrecht
- Krahe/Meid** 1967-69: H. Krahe, barb. von W. Meid, *Germanische Sprachwissenschaft. I Einleitung und Lautlehre - II Formenlehre - III Wortbildungslehre* Berlin
- Kramers:** J. Kramers Jz. (1847 e.v.) *Algemeene Kunstwoordtolk* Gouda. Jaartallen per druk: 1:1847, 2:1855, 3:1863 (herdruk 1875), 4:1886 (herdruk 1905); als *Algemeen verklarend woordenboek* 5:1912. Afzonderlijke uitgave (minder uitgebreid, maar wel uitgebreider dan de Verkorte) als *Vreemde-woordtolk*: 1865
- Kramers II:** (1848 e.v.) *Kramers' woordtolk, verkort*. Jaartallen per druk: 1,2:1848, 3:1849;

- 4:1850, 5:1851, 6:1854, 7:1860, 8:1863, ...:1864 (herdruk?), 9:1870, 10:1879, 11:1887, 12:1896, 13:1907, *Kramers' Woordentolk* 14:1910, 15:1917, 16:1919, 17:1926, 18:1929, 19:1931, 20:1934, 21:1937, 22:1939, 23:1942, 24:1947, 25:1948, 26:1952, 27:1958, 28:1968, 29:1977, 30:1984, 31:1987. Als *Kramers' groot woordenboek Nederlands, tevens vreemde-woordenboek* 1:1981, 2:1984
- Kramers III:** (1946 e.v.) *Kramers' Woordenboek Nederlands*. Verschenen onder verschillende titels, maar wel met doortellend druknummer: 1+2:1946, 3:1948, 4:1950, 5:1952, 6:?, 7:1956, 8:1957, 9:1962, 10:1965, 11+12: 1967, 13:1968, 14:1970, 15:1971, 16:1973, 17:1974, 18:1976, 19:1977 (in 1979 als geïllustreerde versie), 20:1990, 21:1996 (*Kramers' Handwoordenboek Nederlands*)
- Kramers XY:** *Kramers' vertaalwoordenboeken* onder diverse titels, vanaf 2e helft 19e eeuw
- Kramers/Bonte:** J. Kramers, H.W.F. Bonte (1883) *Nouveau dictionnaire Néerlandais-Français en Français-Néerlandais* Gouda
- Kuiper, F.B.J.** (1995) 'Gothic bagms and Old Icelandic *ylgr*', in: *NOWELE* 25, 63-88
- Kuipers, R.K.** (1901) *Geïllustreerd woordenboek der Nederlandsche taal* Amsterdam
- Kuipers:** R.K. *Kuipers' Encyclopaedisch woordenboek* (1912-1918) Amsterdam
- Kuitenbrouwer, J.** (1987) *Turbo-taal. Van socio-babble tot yuppie-speak* Amsterdam
- Kuitenbrouwer, J.** (1993) *Neo-turbo. Van yuppie-speak tot crypto-mumble* Amsterdam
- Kunst/Schutte:** H. Kunst, X. Schutte (1991) *Lesbiaans. Lexicon van de lesbotaal* Amsterdam
- Künzel, R.E./D.P. Blok/J.M. Verhoeff** (1988) *Lexicon van nederlandse toponiemen tot 1200* Amsterdam
- Kylstra, A.D.** e.a. (1991-...) *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen* Amsterdam
- Laer, P.H. van** (1949) *Vreemde woorden in de natuurkunde en namen der chemische elementen* Groningen
- Laer, P.H. van** (1964) *Vreemde woorden in de sterrekunde en namen van sterrebeelden en sterren* z.p.
- Lakó, G.** e.a. (1967-1978) *A magyar szókészlet finnugor elemei. Etimológiai szótár I-III* Budapest
- Landr.:** E.M. Meijers 'Het landrecht van Grimberghen van 1275', in: *Tijdschrift voor rechtsge-schiedenis* 11 (1932), 229-235
- LB:** *Leuvense bijdragen*. Sinds 1896
- Lehmann, W.** (1993) *Theoretical bases of Indo-European linguistics* London/New York
- Lehmann, W.P.** (1986) *A Gothic Etymological Dictionary. Based on the third edition of Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache by Sigmund Feist* Leiden
- Lenep, G. van** (1988) *Verklarend oorlogswoordenboek* Amsterdam
- Lessen, J.H. van** (1928) *Samengestelde naamwoorden in het Nederlandsch Groningen/'s-Gravenhage*
- Leupenius, P.** (1653) *Aanmerkingen op de Nederduitsche taale* Amsterdam, heruitgave Groningen 1958
- Lewy, H.** (1895) *Semitische Fremdwörter im Griechischen* Berlin
- Lexner, M.** (1992) *Mittelhochdeutsches Taschenwoerterbuch in der Ausgabe letzter Hand* Stuttgart
- Lib.trad.** [ca. 1035]: A.C.F. Koch (1958) *De dateringen in het 'liber traditionum sancti Petri Blandiniensis' van omstreeks 1035* z.p.
- Lichtenvoorde, M. en M. van** (1993a) *Vreemde Woorden van de Jaren Negentig* Helmond
- Lichtenvoorde, M. en M. van** (1993b) *Nieuwe Woorden van de Jaren Negentig. Yuppentaal, jongerentaal en ander blits jargon* Helmond
- Lichtenvoorde, M. en M. van** (1993c) *Scheldwoorden van de Jaren Negentig* Helmond
- Liddell, H.G. /R. Scott** (1986) *A Greek-English Lexicon* Oxford
- Lier, F. van** (1987) *Reclamewoordenboek. De vaktaal van de reclame en marketing* Amsterdam
- Littmann, E.** (1924) *Morgenländische Wörter im Deutschen* Tübingen
- Lloyd, A./O. Springer** (1988-...) *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen* Göttingen/Zürich
- Loey, A. van** (1948/49 e.v.) *Middel nederlandse spraakkunst I. Vormleer en II. Klankleer* Groningen
- Lokotsch, K.** (1926) *Etymologisches Wörterbuch der amerikanischen (indianischen) Wörter im Deutschen* Heidelberg

- Lokotsch**, K. (1927, herdruk 1975) *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs* Heidelberg
- LS**: *Lex Salica* in *Monumenta Germaniae Historica* 1969, red. K. Eckhardt
- Lüschen**, H. (1968) *Die Namen der Steine. Das Mineralreich im Spiegel der Sprache* Tübingen
- Luython**, G. (1555) *Dictionaris in Fransoys ende Vlaemisch oft Nederduytsch* Antwerpen
- Machek**, V. (1968, later alleen herdrukken) *Etymologický slovník jazyka českého* Praha
- Mägiste**, J. (1981–1982) *Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XII* Helsinki, herdrukt in 2001
- Mak**, J.J. (1959) *Rhetoricaal glossarium* Assen
- Marin**, P. (1701) *Nieuw Nederduits en Frans woordenboek* Amsterdam
- Marin**, P. (1710, 1728, 1743) *Compleet Fransch en Nederduitsch Woorden-boek* Amsterdam
- Marin**, P. (1717) *Compleet Nederduitsch en Fransch woordenboek* Amsterdam
- Marin**, P. (1730 e.v.) *Groot Nederduitsch en Fransch woordenboek* Dordrecht/Amsterdam/Rotterdam. Jaartallen per druk: 1:1730, 3:1752, 6:1793
- Martin**, H. jr. (1829) *Beredeneerd Nederduitsch Woordenboek* Amsterdam
- Masson**, E. (1967) *Recherches sur les plus anciens emprunts sémitiques en grec* Paris
- Mathews**, M.M. (1951) *Dictionary of Americanisms* London
- Mayrhofer**, M. (1956–1980) *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. A Concise Etymological Sanskrit Dictionary* Heidelberg
- Mayrhofer**, M. (1986–...) *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen* Heidelberg
- Meerten**, A. van e.a. (1974) *Onderwijskundig woordenboek* Rotterdam
- Meijer**, L. (1654 e.v.) *Nederlandsche Woorden-Schat* Amsterdam. Er zijn elf edities: 1654; als *Nederlandsche Woordenschat*: 1658, 1663; als *L. Meijers Woordenschat* 1669, 1688 (herdruk 1698), 1720 (herdruk 1731), 1745, 1777, 1805
- Meijers**, J. (1964) *Het woord. Ontstaan, gebruik en ontwikkeling* Utrecht/Antwerpen
- Mellema**, E.E.L. (1589, 1602) *Dictionaire ou Promptuaire Flameng-Francoys, tres-ample et tres-copieux* Rotterdam
- Mellema**, E.E.L. (1618, 1651) *Le grand Dictionaire François-Flameng* Rotterdam
- Mesotten**, B. (1996) *Binnenkijken in woorden. Etymologische verkenningen* Kapellen
- Mesotten**, B. (2000) *Rondneuzen in woorden. Tweede reeks etymologische verkenningen* Kapellen
- Meurier**, G. (1557) *Vocabulaire François-Flameng* Antwerpen
- Meurier**, G. (1563) *Dictionaire Flamen-François* Antwerpen
- MndH**: A. Lasch/C. Borchling (1928–...) *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch* Hamburg
- MndW**: K. Schiller/A. Lübben (1875–1881, herdruk 1931) *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* Bremen
- MNHW**: J. Verdam/C.H. Ebbinghe Wubben (1932) *Middelnederlandsch handwoordenboek 's-Gravenhage*
- MNHWS**: J.J. van der Voort van der Kleij (1983) *Middelnederlandsch handwoordenboek. Supplement* Leiden/Antwerpen
- MNW**: E. Verwijs/J. Verdam (1885–1929) *Middelnederlandsch Woordenboek 's-Gravenhage*. Ook verschenen op cd-rom
- MNW-B**: = MNW deel XI (1941) 'Aanvullingen en Verbeteringen' door A.A. Beekman. Ook verschenen op cd-rom
- MNW-P, MNW-R**: toegevoegde teksten aan het MNW op cd-rom onder de knoppen *Proza en Rym*
- Moerdijk**, A. (1979) *Continentaalwestgermaanse en Centraalromaanse heteroniemen voor het begrippencomplex rock-onderrok-jurk* Eindhoven. Proefschrift Nijmegen
- Moerdijk**, A. (1990) en W. Pijnenburg/P. van Sterkenburg (ed.) *100 jaar etymologisch woordenboek van het Nederlands 's-Gravenhage*
- Moneta**: J. Bruijn-van der Helm (1992) *Merce, moneta e monte. Termini commerciali italiani attestati nei testi neerlandesi dei secoli XVI e XVII* (diss.) Utrecht. Zie ook Bruijn (1995)

- Moonen, A.** (1706) *Nederduitsche spraekunst* Amsterdam
- Moormann, J.G.M.** (1932) *De geheimtalen. Een studie over de geheimtalen in Nederland, Vlaamsch-België, Breyell en Mettingen Zutphen*
- Moormann, J.G.M.** (1934) *De geheimtalen. Bronnenboek* Zutphen
- Moormann, J.G.M.** (2002) *De geheimtalen. Bewerking door N. v.d. Sijs. Amsterdam. Bevat Moormann 1932 en 1934 plus enkele nagelaten bronnen van Moormann*
- Moors, J.** (1952) *De oorkondentaal in Belgisch-Limburg van circa 1350 tot 1400* Brussel
- Moortgat, A.** (1925) *Germanismen in het Nederlands* Gent
- Muller/Renkema** (1948) *Beknopt Latijns-Nederlands Woordenboek* Groningen
- Murmellius, J.** (1515, 1518) *Pappa puerorum [a]esui atque usui percocata* Deventer
- Mussem, J. van** (1553) *Rherorica dye edele Const van Welsegghene* Antwerpen
- Naamkunde:** *Mededelingen van de vereniging voor Naamkunde* (1925–1968); *Naamkunde* (vanaf 1969)
- Naembouck:** J. Lambrecht (1546, 1562, herdruk 1945) *Naembouck van allen natuerlickende ongheschuimde vlaemsche woorden* Gent
- Navorscher:** De Navorscher. Verschenen van 1851–1960. Ook verschenen op cd-rom.
- NedTk:** *Nederlandse taalkunde*
- NEW:** J. de Vries (1971) *Nederlands etymologisch woordenboek* Leiden
- Nielsen, N.** (1985) *Dansk etymologisk ordbog* København
- Niermeyer, J.F.** (1976) *Mediae latinitatis lexicon minus* Leiden
- Nierop, M. van** (1964) *Woordjes sprokkelen* Antwerpen/Amsterdam
- Nierop, M. van** (1968) *Woorden vertellen geschiedenis* Hasselt
- Nierop, M. van** (1975) *Nieuwe woorden. Verklarend en verhalend woordenboek van modern taalgebruik* Hasselt
- Nierop, M. van** (1976) *Nieuwe-woordenboek deel 2* Hasselt
- Nierop, M. van** (1979) *Verklarend lexicon van nieuwe woorden deel 3* Hasselt
- Nieuwenhuis, G.** (1820–1844) *Algemeen woordenboek van kunsten en wetenschappen* Zutphen
- Nomenclator:** H. Junius (1567 e.v.) *Nomenclator, omnium rerum propria nomina ...* Antwerpen
- Noord&Zuid:** *Taalkundige bijdragen van Noord en Zuid*
- NOWELE:** *North-Western European Language Evolution*
- NTg:** *De nieuwe taalgids*
- NuNog:** *Nu Nog*
- NvN:** *Nederlands van Nu*
- ODEE:** C. Onions (1966) *The Oxford Dictionary of English Etymology* Oxford
- OED:** J. Simpson/E. Weiner (1989) *The Oxford English Dictionary* Oxford. Tweede druk
- Olinger, P.** (1825) *Nouveau dictionnaire français-hollandais* Brussel
- Olinger, P.** (1835) *Nouveau dictionnaire de poche flamand-français et français-flamand* Mechelen
- Onions, C.,** zie ODEE
- OT:** *Onze taal. Jaargangen tot en met 2000* ook verschenen op cd-rom
- Oudenb.:** J. Buntinx/M. Gysseling (1965) *Het oudste goederenregister van Oudenbiezen (1280–1344)* Tongeren. In 1977 aangevuld door F. de Tollenaere en W. Pijnenburg met woordenlijsten in *Woordindices bij J. Buntinx – M. Gysseling, Het oudste goederenregister van Oudenbiezen (1280–1344)*
- Paludanus, J.** (1544) *Dictionariolum rerum maxime vulgarium* Gent
- Pannekeet, J.** (1984) *Westfries woordenboek* Wormerveer
- Pauw, N. De** (1901–1903) *Bouc van der Audiencie. Acten en sentencien van den raad van Vlaanderen in de XIVe eeuw* Gent
- PBB:** *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*
- Pelegromius, S.** (1537 e.v.) *Synonymorum sylvae* 's-Hertogenbosch. In 1615: *Silva synonymorum* Delft
- Pelsmaeker, P. De** (1914) *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier d'Ypres* Brussel

- Pfeifer, W.** (2000) *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen* München
- Philippa, M.** (1987) *Woorden hebben geschiedenis* Amsterdam
- Philippa, M.** (1991) *Koffie, kaffer en katoen. Arabische woorden in het Nederlands* Amsterdam.
- Philippa, M.** (1992a) 'Lijst van Nederlandse woorden ontleend aan het Arabisch', in: W. Montgomery Watt *Voorbij Poitiers. Arabische invloeden op middeleeuws Europa* Amsterdam, 103–109
- Philippa, M.** (1992b) *Woord, ik bemin je* Amsterdam
- Philippa, M.** (1999) *Etymologie* Den Haag/Antwerpen
- Philippa, M.** (2000a) *Geld, getallen en geschiedenis* Utrecht
- Philippa, M.** (2000b) 'Kan volksetymologie ook syntactisch gemotiveerd zijn?', in: *Samengevoegde Woorden*, onder redactie van H. den Besten e.a., Amsterdam, 213–220
- Philippa/Quak:** M. Philippa, A. Quak (1994) *Runen* Amsterdam
- Pijnenburg, W.J.J.** (1980) *Bijdrage tot de etymologie van het oudste Nederlands* Eindhoven
- Pijnenburg, W.J.J.**, zie VMNW
- Poerck, G. de** (1951) *La draperie médiévale en Flandre et en Artois. III Glossaire flamand* Brugge
- Pokorny, J.** (1959–1969), zie IEW
- Pokorny, J.**, zie IEW
- Polomé, E.C.** (1967) 'Notes on the Reflexes of IE /ms/ in Germanic', in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis/Revue belge de philologie et d'histoire* 45 (1967), 800–826
- Pomey, F.** (1728 e.v.) *Novum Dictionarium Belgico-Latinum* Maastricht
- Ponten, J.** (1968) 'Deutsch-niederländischer Lehnwortaustausch', in: W. Mitzka (ed.) *Wortgeographie und Gesellschaft* Berlin, 561–606
- Pr.gloss.:** *Prudentiusglossen*, in: CG II-1, 112–117
- PRObert:** zie Robert (1984)
- Prokosch, E.** (1938) *A comparative germanic grammar* Baltimore
- Puhvel, J.** (1984) *Hittite Etymological Dictionary* Berlin
- Quak, A.** (1973) *Studien zu den altnittel- und altniederfränkischen Psalmen und Glossen* (= *Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur* 12) Amsterdam
- Quak, A.** (1975) *Wortkonkordanz zu den altnittel- und altniederfränkischen Psalmen und Glossen. Nach den Handschriften und Erstdrucken zusammengestellt* (= *Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur* 22) Amsterdam
- Quak, A.** (1981) *Die altnittel- und altniederfränkischen Psalmen und Glossen. Nach den Handschriften und Erstdrucken neu herausgegeben* (= *Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur* 47) Amsterdam
- Quak, A.** (1993) 'Altniederländisch im neuen etymologischen Wörterbuch des Niederländischen', in: Bremmer 1993, 37–46
- Rédei, K.** (1986–1991) *Uralisches etymologisches Wörterbuch I–III* Budapest/Wiesbaden
- Reinsma, R.** (1975) *Signalement van nieuwe woorden* Amsterdam/Brussel
- Reinsma, R.** (1984) *Neologismen* Utrecht/Antwerpen
- Reinsma, R.** (1992) *Prisma van de eufemismen. De knaldempers van de taal* Utrecht
- Reinsma, R.** (1998) *Gezegden* Den Haag/Antwerpen
- Reinsma, R.** (1999) *Neologismen* Den Haag/Antwerpen
- Rentenaar, R.** (1990) *Groeten van Elders. Plaatsnamen en familienamen als spiegel van onze cultuur* Naarden
- REW:** W. Meyer-Lübke (1935) *Romanisches etymologisches Wörterbuch* Heidelberg
- Rey, A.** (1998) *Dictionnaire historique de la langue française* Paris
- Richelet, P.** (1707) *Le grand et nouveau dictionnaire François et Flamand* Brussel
- Richelet, P.** (1739) *Het groot woordenboek der Nederlandsche en Fransche taele* Brussel
- Rix, H.** (2001) *Lexikon der indogermanischen Verben* Wiesbaden
- Robert, P.** (1984) *Le petit Robert de la langue française* Paris
- Robert, P.** (1986) *Le grand Robert de la langue française* Paris

- Roches**, J. des (1769, 1776) *Nieuw Nederduytsch en Fransch Woorden-Boek* Antwerpen
- Roches**, J. des (1816) *Nederduytsch-Fransch woorden-boek* Antwerpen
- Rombout**: H. Rombaut/M. Leroy/G. Declercq 'Acht nieuwe teksten in het Middelnederlands uit de 13de eeuw', in: *T&T* 40 (1988), 1-13
- Ruijsendaal**, E. (1989) *Terminografische index op de oudste Nederlandse grammaticale werken* Amsterdam
- Ruijsendaal**, E. (1991) *Letterkonst. Het klassieke grammaticamodel en de oudste Nederlandse grammatica's* Amsterdam
- Sadnik**, L., R. Aitzetmüller (1975) *Vergleichendes Wörterbuch der slawischen Sprachen* Wiesbaden
- Salleveldt**, H. (1975) *Het woordenboek van Jan Soldaat* z.p.
- Salleveldt**, H. (1980) *Het woordenboek van Jan Soldaat in Indonesië* Alphen aan den Rijn
- Salverda de Grave**, J. (1901a) *Essai sur quelques groupes de mots empruntés par le Néerlandais au Latin écrit* Amsterdam
- Salverda de Grave**, J. (1901b) 'Les mots dialectaux du français en moyen-néerlandais', in: *Romania* XXX, 65-112. Ook apart verschenen
- Salverda de Grave**, J. (1906) *De Franse woorden in het Nederlands* Amsterdam (met 'Alfabeties Register' bewerkt door J.J.B. Elzinga 1920)
- Sanders**, E. (1993) *Eponiemenwoordenboek. Woorden die teruggaan op historische personen* Amsterdam
- Sanders**, E. (1995) *Geoniemenwoordenboek. Woorden die zijn afgeleid van plaatsnamen* Amsterdam
- Sanders**, E. (1997) *Borrelwoordenboek. 750 namen voor onze glazen boterham* Den Haag/Antwerpen
- Sanders**, E. (1999) *Jemig de pemig! De invloed van Van Kooten en De Bie op het Nederlands* Amsterdam/Antwerpen
- SAOB**: (1893-...) *Svenska Akademiens Ordbok* Stockholm
- Schepenb.** [1285]: H. Vangassen (1954) *Bouwstoffen tot de historische taalgeografie van het Nederlands. Hertogdom Brabant* Brussel
- Schiller**, K./A. **Lübber** (1875-1881) *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* Bremen
- Schlyter**, D.C.J. (1877) *Ordbok till Samlingen af Sweriges Gamla Lagar* Lund
- Schmeller**, A. (1872-1877) *Bayerisches Wörterbuch*, München
- Schmitt**, R. (ed.) (1968) *Indogermanische Dichtersprache (= Wege der Forschung 165)* Darmstadt
- Schönf.**: A. van Loey (1970) *Schönfelds Historische Grammatica van het Nederlands* Zutphen
- Schönfeld**, M. (1955) *Nederlandse waternamen* Amsterdam
- Schönfeld**, M. (1965) *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen* Darmstadt
- Schoonheim**, T. (2003) 'Von alvit bis wurm. Die Rolle der Namenforschung bei der Rekonstruktion des altniederländischen Wortschatzes', in *ABäG* 57, 113-140
- Schrijver**, P. (1991) *The Reflexes of Proto-Indo-European Laryngeals in Latin* (diss.) Amsterdam/Leiden
- Schrijver**, P. (1997) 'Animal, vegetable and mineral: some Western European substratum words', in: A. Lubotsky (ed.) *Sound law and analogy* (Leiden studies in Indo-European 9), 293-316
- Schuermans**, L.W. (1865-1870) *Algemeen Vlaamsch Idioticon*; (1883) *Bijvoegsel* Leuven
- Schulten**, C.M. (1966) *Contribution à l'étude des termes militaires français en néerlandais, 1567-1625* 's-Gravenhage
- Schützeichel**, R. (1995) *Althochdeutsches Wörterbuch* Tübingen
- Seebold**, E. (1981) *Etymologie* München
- Séwel**, W. (1691) *A New Dictionary English and Dutch / Nieuw Woordenboek der Engelsche en Nederduytsche Taale* Amsterdam
- Séwel**, W. (1708) *Nederduytsche spraakkonst* Amsterdam
- Séwel**, W. (1727) *A Large Dictionary English and Dutch* Amsterdam
- Séwel**, W. (1766) *Volkomen woordenboek der Engelsche en Nederduytsche taalen* Amsterdam
- SGG**: *Studia Germanica Gandensia*

- ShOED**: L. Brown (1993) *The New Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles* Oxford
- Sieckmann, R.** (1990) *Het Voetbalwoordenboek* z.p.
- Sijs, N. van der** (1994) 'Vroegere dateringen II', in *Trefwoord* 9 (1994), 71-73
- Sijs, N. van der** (1996) *Leenwoordenboek. De invloed van andere talen op het Nederlands* Den Haag/Antwerpen
- Sijs, N. van der** (1998) *Geleend en uitgeleend. Nederlandse woorden in andere talen en andersom* Amsterdam/Antwerpen
- Sijs, N. van der** (2001) *Chronologisch woordenboek* Amsterdam/Antwerpen
- Sijs/Engelsman**: N. van der Sijs, J. Engelsman (2000) *Nota Bene, De invloed van het Latijn en Grieks op het Nederlands* Utrecht/Amsterdam
- Sizoo, A.** (1961) *Ook u spreekt Grieks en Latijn* Kampen
- Slicher van Bath, B.H.** (1947) 'Nederlandsche woorden in Latijnsche oorkonden en registers tot 1250', in: *TNTL* 65, 38-53 en 118-147
- Smits/Koenen**: R. Smits, L. Koenen (1989) *Peptalk & pumps. Engels woorgebruik in de Nederlandse taal* Amsterdam
- Söderwall, K.F.** (1884-1918, supplement 1925-1973) *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* Lund
- Sousa Costa, A. de** (1993) *Studien zu volkssprachigen Wörtern in karolingischen Kapitularien (= Studien zum Althochdeutschen 21)* Göttingen
- SSA**: (1992-2000) *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I-III* Helsinki
- Stall. I, Stall. II**: K. Stallaert (1886-1893) *Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen* Leiden (A-H resp. I-Poer)
- Stall. III**: *Stallaerts glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamse, Brabantse en Limburgse bronnen. Voortgezet en bewerkt door F. Debrabandere. P-Z* (1977) z.p.
- Stall.** zonder specificatie: Stallaert-steekkaarten in het bezit van dr. F. Debrabandere
- Starck/Wells**: T. Starck, J.C. Wells (1972-1990) *Althochdeutsches Glossenwörterbuch* Heidelberg
- Statenbijbel** (1637): *Biblia, dat is: De gantsche H. Schrifture* Leiden
- Sterkenburg, P.G.J.** (1997) *Vloeken. Facetten van een cultuur-historisch fenomeen* Leiden
- Stoett, F.A.** (1901 e.v.) *Nederlandsche spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden* Zutphen
- Stoett, F.A.** (1953 (1974)) *Nederlandse spreekwoorden en gezegden* Zutphen
- T&L**: *Taal en letteren*
- T&Lbode**: *Taal en letterbode*
- T&T**: *Taal en tongval*
- Taalatlas**: G.G. Kloeke e.a. (1939-1972) *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland 1-9* Leiden. Voortgezet als *Taalatlas van het Nederlands en het Fries* (1981-1988)
- Teuchert, H.** (1972) *Die Sprachreste der niederländischen Siedlungen des 12. Jahrhunderts* Köln
- Teuth.**: J. Verdam (ed.) (1896) *G. van der Schueren's Teuthonista of Duytschlender* Leiden
- Tg**: *De Taalgids: tijdschrift tot uitbreiding van de kennis der Nederlandsche taal. Oudste jaargangen* ook op internet www.dbnl.org/tekst
- Theissen, S.** (1978) *Germanismen in het Nederlands* Hasselt
- Thes.**: *Thesaurus Theutonicae Linguae* (1573) *Schat der Neder-duytscher spraken* Antwerpen, herdruk 's-Gravenhage 1972
- Thuis, J.** (1585 e.v.) *Ars Notariatus* Utrecht
- Tischler, J.** (1983-...) *Hethitisches etymologisches Glossar* Innsbruck
- Tk.bijdr.**: *Taalkundige bijdragen*
- TLF**: P. Imbs/B. Quemada (1971-1994) *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXme siècle (1789-1960)* Paris
- TNTL**: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*
- Toll.**: J. de Vries/F. de Tollenaere (2000) *Etymologisch Woordenboek* Utrecht
- Tollenaere, F. de** (1969) 'Het Nederlands etymologisch woordenboek', in: *TNTL* 85, 230

- Toorn**, M. van den (1991) *Wij melden u den nieuwen tijd. Een beschouwing van het woordgebruik van de Nederlandse nationaal-socialisten 's-Gravenhage*
- Trefwoord**: *Nieuwsbrief van het Matthias de Vries-Genootschap van Woordenboekverzamelaars*
- Tulloch**, S. (1991) *The Oxford Dictionary of New Words* Oxford/New York
- Twe-spraak**: H.L. Spieghele (1584) *Twe-spraak vande Nederduitsche letterkunst, ofte vant spellen ende eyghenscap des Nederduitschen taals* Leiden, heruitgaven Groningen 1962, Assen 1985
- Valkhoff**, J.N./P. (1883-1885 en 1902-1904) *Nouveau dictionnaire français-hollandais et hollandais-français* Groningen/Zutphen
- Valkhoff**, M. (1931) *Etude sur les mots français d'origine néerlandaise*. Amersfoort
- Vasmer**, M. (1953-1958 (1976-1980)) *Russisches etymologisches Wörterbuch* Heidelberg
- Vasmer**, M. (1986-1987) *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* Moskva
- Veen**, P.A.F. van, zie EDale
- Vendryes**, J. (1959-...) *Lexique étymologique de l'irlandais ancien* Dublin/Paris
- Vercoullie**, J. (1925) *Beknopt etymologisch woordenboek der Nederlandsche Taal* Gent
- Verhoeff**, L. (1995) *Soldatenwoordenboek* Amsterdam
- Verschuieren**: *Verschuierens modern woordenboek*. Jaartallen per druk: 1:1930-1931 (met bijvoegsel 1933), 2:1936, 3:1937, 4:1941 (met bijvoegsel 1943 en 1944), 5:1949-1950, 6:1956, 7:1961 (met bijvoegsel 1963 en 1965; herdruk in 1965, 1968, 1972), 8:1979, 9:1991 (als *Verschuieren. Groot geïllustreerd woordenboek*), 10:1996 (als *Verschuieren. Groot encyclopedisch woordenboek*)
- Veth**, P. (1889) *Uit Oost en West. Verklaring van eenige uitheemsche woorden* Arnhem
- Vilborg**, E. (1989-2001) *Etimologia vortaro de Esperanto* Malmö/Stockholm
- VMKA**: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letterkunde*
- VMKVA**: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Nederlandse Taal en Letterkunde*
- VMNW**: W.J.J. Pijnenburg (2000) *Vroegmiddelnederlands woordenboek* Leiden
- Voc.cop.**: J. van Westfalen (ca. 1481-83) *Vocabularius copiosus et singularius unus ex diversis, diligentissime theutonicatus* Leuven
- Volks-encyclopaedie**: algemeen woordenboek behandelende: kunsten en ... (1857-1859) Schiedam
- Voorzanger/Polak**: J.L. Voorzanger, J.E. Polak Jz. (1915, herdruk 1974) *Het Joodsch in Nederland* Amsterdam
- Vooyo**, C.G.N. de (1924, 1925, 1947) *Verzamelde taalkundige opstellen I/II/III* Groningen/Den Haag
- Vooyo**, C.G.N. de (1946a) *Duitse invloed op de Nederlandse woordvoorraad* Amsterdam
- Vooyo**, C.G.N. de (1946b en 1950) 'Engelse invloed op het Nederlands', in: *NTg* 39, 145-149 en 43, 93-96
- Vooyo**, C.G.N. de (1953 en 1954) 'Engelse invloed op de Nederlandse woordvoorraad', in: *NTg* 46, 82-85 en 47, 285-287
- Vries**, J. de (1962) *Altnordisches etymologisches Wörterbuch* Leiden
- Vries**, J. de (1971), zie NEW
- Vries-Vriesekoop**, W. de (1989) *Woorden uit het Noorden*. Doctoraalscriptie UvA
- W.Ps.** [10e e.]: *Wachtendonckse Psalmen* in: CG II-1, 43-111
- Walde**, A./J.B. **Hofmann** (1930-1956 (1965, 1982)) *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* Heidelberg
- Walter**, H. en G. (1991) *Dictionnaire des mots d'origine étrangère* Paris
- Wartburg**, W. von (1922-...) *Französisches Etymologisches Wörterbuch* Bonn/Basel
- Weijnen**, A. (1966) *Nederlandse dialectkunde* Assen
- Weijnen**, A. (1967) 'Leenwoorden uit de Latinitas stratigrafisch beschouwd', in: *VMKVA* 365-480; tevens met woordregister in: Weijnen (1975), 189-299
- Weijnen**, A. (1975) *Algemene en vergelijkende dialectologie* Amsterdam
- Weijnen**, A.A. (1996) *Etymologisch dialectwoordenboek* Assen
- Weijnen**, A.A. (1999) *Oude woordlagen in de zuidelijk-centrale dialecten* Amsterdam

- Weiland**, P. (1799–1811) *Nederduitsch taalkundig woordenboek* Amsterdam
- Weiland**, P. (1824, 1832, 1843, 1858) *Kunstwoordenboek 's-Gravenhage*
- Weiland**, P. (1843–1844) *Nederduitsch letterkundig woordenboek* Antwerpen. Twee delen
- Weiland**, P. (1844) *Nederduitse spraakkunst* Antwerpen
- Weiland**, P. (1859) *Groot Nederduitsch taalkundig woordenboek* Dordrecht
- Weiland/Landré**: P.W. Weiland, G.N. Landré (1843) *Woordenboek der Nederduitsche Synonimen* Antwerpen
- Werve**, J. van den (1553 e.v.) *Het Tresoor der Duytsscher talen* Antwerpen. Later (o.a. 1559, 1577, 1601, 1605, 1608, 1614, 1623) als *Den Schat der Duytsher Talen*
- WFT**: *Wurdboek fan de Fryske taal* (1984–...) Leeuwarden
- WGeysbeek**: P. Witsen Geysbeek (1836–1861) *Algemeen noodwendig woordenboek der zamenleving* Amsterdam
- Wielant**, P. (1503–1519) *Corte instructie omme jonge practisenen in materie criminele diendende in Vlaenderen*
- Wielant**, P. (1554) *Tractaet vanden leenrechten nae de hoven van Vlaenderen metgaders de diensten daer toe staende* Antwerpen
- Wielant**, P. (1558) *De practijcke civile* Antwerpen
- Will.** [ca. 1100]: W. Sanders (ed.) (1971) (*Expositio*) *Willerammi Eberspergensis Abbatis in Canticis Cantorum*. *Die Leidener Handschrift* München
- Winkler Prins**: (1870–1882 e.v.) A. Winkler Prins e.a. *Geïllustreerde encyclopedie: Woordenboek voor wetenschap en kunst, beschaving en nijverheid* Amsterdam; later onder de titels *Winkler Prins' algemeene encyclopedie* en *Grote Winkler Prins Encyclopedie*
- Winschooten**, W. (1681) *Seeman, behelsende een grondige uitlegging van de Nederlandsche konst- en Spreekwoorden, voor soo veel die uit de Seevaert zijn ontleend* Leiden
- Wissen**, D. van (1996) *Groot verkeerde-woordenboek der Nederlandse taal* z.p.
- WL**: *Woordenlijst Nederlandse taal* (Groene Boekje), verschenen in de volgende versies:
 M. Siegenbeek (1804) *Verhandeling over de Nederduitsche Spelling* Amsterdam
 M. Siegenbeek (1805, 1817) *Woordenboek voor de Nederduitsche Spelling 's-Gravenhage*
 M. de Vries, L. te Winkel (1866–1914) *Woordenlijst voor de spelling der Nederlandsche taal 's-Gravenhage*
 K. Heeroma (1934) *Niet zóó maar zó. 'n Populaire toelichting bij de nieuwe spelling* Baarn
 z.a. (1954) *Woordenlijst van de Nederlandse taal 's-Gravenhage*
 z.a. (1995) *Woordenlijst Nederlandse taal* Den Haag/Antwerpen
 z.a. (1998) *Basiswoordenlijst Nederlandse taal* Den Haag/Antwerpen
- WNT**: *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Met **WNT Supp.** wordt het supplementdeel uit 1956 bedoeld. Met **WNT Aanv.** de drie delen met aanvullingen uit 2001
- Wolf**, S. (1960) *Großes Wörterbuch der Zigeunersprache (romani ts'iw)*. *Wortschatz deutscher und anderer europäischer Zigeunerdiakete* Mannheim
- Wolf**, S. (1985) *Wörterbuch des Rotwelschen. Deutsche Gaunersprache* Mannheim (Hamburg 1993)
- Wolters XY**: Wolters' vertaalwoordenboeken onder diverse titels, vanaf begin 20^e eeuw
- Woordenaar**: *De Woordenaar, nieuwsbrief van het Matthias de Vries-Genootschap*
- Woordenschat**: T.H. de Beer/E. Laurillard (1899) *Woordenschat, verklaring van woorden en uitdrukkingen 's-Gravenhage*, herdruk Hoevelaken 1993
- WPJ** (1958–80): *Winkler Prins Boek van het jaar, uitgave 19xx*
- Yule**, H./A. **Burnell** (1903) *Hobson-Jobson. A Glossary of Colloquial Anglo-Indian Words and Phrases, and of Kindred Terms, Etymological, Historical, Geographical and Discursive* London
- ZRPh**: *Zeitschrift für romanische Philologie*
- Zuidinga**, R.-H. (1990) *Eroticon. Het abc van de erotiek 's-Gravenhage*
- Zuidinga**, R.-H. (1993) *Sexicon. Sexuele taalgids voor de jaren '90 's-Gravenhage*
- ZVS**: *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*

Afkortingenlijst

*	gereconstrueerde vorm	oorspr.	oorspronkelijk
<	is ontstaan uit, of ontleend aan	os.	Oudsaksisch (voor 1100)
>	is geworden tot, of uitgeleend aan	ozw.	Oudzweeds (voor 1500)
“ ”	letterlijk citaat uit de genoemde bron	pers.	persoon
achterv.	achtervoegsel	pers.waarn.	persoonlijke waarneming
bijv.	bijvoorbeeld	pgm.	Proto-Germaans
bn.	bijvoeglijk naamwoord	pie.	Proto-Indo-Europees
BN	Belgisch-Nederlands	pret.	preteritum
bw.	bijwoord	resp.	respectievelijk
ca.	circa	teg.deelw.	tegenwoordig deelwoord
dial.	dialectisch	telw.	telwoord
e.d.	en dergelijke	tw.	tussenwerpsel
etc.	et cetera	v.	vrouwelijk
ev.	enkelvoud	verl.deelw.	verleden deelwoord
gewest.	gewestelijk	vero.	verouderd
got.	Gotisch	vgw.	voegwoord
id.	idem	vne.	Vroegnieuwengels (1500-1700)
i.h.b.	in het bijzonder	vnhd.	Vroegnieuwhoogduits (1350-1600)
lw.	lidwoord	vnnl.	Vroegnieuwnederlands (1500-1700)
m.	mannelijk	vnw.	voornaamwoord
me.	Middelengels (1100-1500)	voorv.	voorvoegsel
mhd.	Middelhoogduits (1100-1350)	vz.	voorzetsel
mond.	Middelnederduits (1100-1500)	wrsch.	waarschijnlijk
mnl.	Middelnederlands (1200-1500)	ww.	werkwoord
mv.	meervoud	zn.	zelfstandig naamwoord
nde.	Nieuwdeens (na 1500)		
ne.	Nieuwengels (na 1700)		
nfri.	Nieuwfries (na 1550)		
nhd.	Nieuwhoogduits (na 1600)		
nijsl.	Nieuwijslands (na 1500)		
NN	Nederlands-Nederlands		
nnd.	Nieuwnederduits (na 1500)		
nnl.	Nieuwnederlands (na 1700)		
nno.	Nieuwnoors (na 1500)		
nzw.	Nieuwzweeds (na 1500)		
o.	onzijdig		
o.a.	onder andere		
ode.	Ouddeens (voor 1500)		
oe.	Oudengels (voor 1100)		
ofri.	Oudfries (voor 1550)		
ohd.	Oudhoogduits (voor 1100)		
oijsl.	Oudijjslands (voor 1500)		
on.	Oudnoords (voor 1500)		
onl.	Oudnederlands (800-1200)		
ono.	Oudnoors (voor 1500)		

A - E

